

**2023 жылдағы
адвокатураның жай-күйі
және азаматтардың құқықтары мен
бостандықтарын қорғау бойынша
адвокаттардың қызметі туралы**

Ұлттық баяндама

Кіріспе	6
1 бөлім. Адвокатура жай-күйі туралы жалпы ақпарат	8
1.Адвокаттардың саны.....	8
2. Көрсетілген заң көмегі бойынша статистика.....	11
2 бөлім. Адвокаттардың кәсіби құқықтарын бұзушылықтар және адвокаттық қызмет кепілдіктерін сақтау мәселелері	13
1.Адвокаттардың соттардың, прокуратуралардың, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың ғимараттарына кіруіне кедергілер, адвокаттардың өзі қорғайтын адамға қатысты тергеу әрекеттеріне қатысуға кедергі жасау.....	13
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	13
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	14
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы.....	15
2. Адвокаттардың қамауға алынғандарды, қамаудағыларды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне кедергілер.....	16
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	17
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	19
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы.....	22
Адам құқықтары жөніндегі уәкілге жүгіну.....	22
Адвокаттарға бұзушылықтар бойынша әрекет ету туралы ұсыныстар әзірлеу.....	22
Тергеу изоляторларының толып кету фактілері бойынша РАА-ның ашық үндеуі.....	23
Адвокатураның ҚАЖК өкілдерімен кездесуі.....	25
3. Клиенттердің атынан заңды қызметті жүзеге асыру кезінде адвокаттарды қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеті.....	26
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	26
2) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы.....	29
4.Адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу.....	29
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	30
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	31

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	32
РАА-ның адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттері фактілері бойынша ашық үндеу	32
Адвокатураның ҚАЖК өкілдерімен кездесуі	34
5.Адвокаттардан заңсыз жауап алу және адвокатты клиентпен сәйкестендіру.....	34
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	34
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	35
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	35
6.Адвокаттардың ақпаратпен, процестік құжаттармен және істермен танысуына, сондай-ақ техникалық құралдарды пайдалануына кедергілер.....	36
1) Бұзушылықтардың мысалдары	36
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	39
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	41
Адам құқықтары жөніндегі уәкілге жүгіну.....	41
Бұзушылықтар бойынша әрекеттер жөнінде адвокаттарға ұсынымдар әзірлеу.....	42
Адвокатура өкілдерінің ПМ басшылығымен кездесуі.....	43
7.Адвокаттық іс жүргізуді тінту, қарау, алып қою, тәркілеу және тексеру, адвокаттық құпияны бұзу	43
1) Бұзушылықтардың мысалдары	43
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	44
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	44
8.Адвокаттарды мемлекеттік құпияларға және басқа да қорғалатын құпияларға жіберу.....	45
1) Бұзушылықтардың мысалдары	46
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	47
3) Бұзушылықтарға РАА реакциясы.....	51
Адам құқықтары жөніндегі уәкілге жүгіну.....	51
Адвокаттарға ұсыныстар әзірлеу	51
Заң жобасын Мәжілісте қарау.....	52
9.Адвокаттардың сауалдарына жауаптар.....	52

1) Бұзушылықтардың мысалдары	52
2) РАА-ның бұзушылықтарға реакциясы.....	54
10.Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін әкімшілік жауапкершілік	54
1) Бұзушылықтардың мысалдары	56
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	57
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	58
Заңнамаға түзетулер жобасы	58
Әділет министрлігінің алаңында мемлекеттік органдармен талқылау.....	58
11. Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік	59
1) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	59
2) РАА-ның бұзушылықтарға реакциясы.....	59
12. Республикалық адвокаттар алқасына адвокаттардың құқықтарының бұзылуы туралы өтініштерінің статистикасы	60
3-бөлім. Мемлекет тарапынан адвокатура проблемаларына көзқарасы.....	64
1. Азаматтық қоғам институттары жүйесінде адвокатураның мәртебесін арттыру.....	64
1) Мемлекеттік органдардағы адвокаттардың өкілдігі	64
2) Адвокаттар күнін ресми мерекелеу	64
11.Заң шығару процесінде адвокатураның пікірін ескеру.....	65
1) Адвокатураны дамытудың негізгі мәселелеріне мемлекеттік органдардың көзқарасы.....	65
2) Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық атқару кодекстерін оңтайландыру жөніндегі жұмыс шеңберінде адвокатураның ұсыныстары	66
3) Адвокаттық қызметтің кепілдіктерін кеңейту жөніндегі адвокатураның ұсыныстары	69
4) Адвокаттық сұрау салудың қолданылу аясын кеңейту	72
3. Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының құқықтық ұстанымдары.....	76

1) Сотталған адамға адвокаттың көмегін пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету.....	76
2) Қорғалуға құқығы бар куә мәртебесінің белгісіздігін жою.....	77
3) Ұйқамақтағы адамды адвокаттың көмегін кедергісіз пайдалану мүмкіндігімен қамтамасыз ету.....	78
4. Адвокаттық қызметті қосымша реттеу әрекеттері.....	78
1) Қаржы мониторингі саласындағы адвокаттардың қызметін реттеу.....	78
2) Кәсіби біліктіліктерді растау.....	80
4 бөлім. Көрсетілетін заң көмегінің сапасы	81
1. Мемлекет кепілдік беретін заң көмегі проблемалары (МКБЗК).....	81
1) МКБЗК бағдарламасының төмен төлем тарифтері және жеткіліксіз қаржыландырылуы	83
2) МКБЗК саласындағы проблемаларды аралық шешу.....	84
3) Заң Көмегі жүйесін жетілдіру бойынша.....	86
2. Адвокат кәсібіне қабылдау.....	88
1) Адвокат мәртебесіне үміткерлердің тағылымдамадан өтуі.....	88
2) Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау	90
3. Адвокаттардың біліктілігін арттыру, кезекті аттестаттау.....	91
1) Біліктілікті арттыру.....	91
2) Кезекті аттестаттау.....	92
4. Адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігі	92
1) Адвокатураның тәртіптік органдарының шешімдерінің статистикасы	92
2) Әділет министрлігінің бастамасы бойынша адвокаттардың лицензияларының қолданысын тоқтату және олардың қолданысын тоқтата тұру	95
3) Адвокаттарды жеке қаулылар (ұйғарымдар) негізінде жауапкершілікке тарту.....	96
4) Соттардың тәртіптік комиссиялардың адвокаттарды алқа құрамынан шығару туралы шешімдерінің күшін жоюы	97
Қорытындылар.....	98

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13 бабы 3 тармағына сәйкес әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар.

Үш онжылдық бойы қазақстандық адвокатура азаматтық қоғамның ең маңызды институты бола отырып, өзінің конституциялық миссиясын атқарып келеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев мықты және тәуелсіз адвокатураны құру бойынша нұсқаулар, сондай-ақ адвокаттардың жұмысына кедергі келтіретін заңсыз әрекеттердің жолын кесу қажеттігін бірнеше рет айтқан болатын.

2023 жылғы 29 наурызда VIII сайланған Қазақстан Республикасы Парламентінің бірінші сессиясының ашылуында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев адам құқықтарын қорғау жүйесін күшейту қажеттігін тағы да атап өтті.

«Өмірдің барлық салаларында құқық үстемдігі қағидатын сақтау еліміздің үдемелі ілгерілеуінің іргетасы болуға тиіс. Әрбір азаматтың өз құқықтарын қорғауға сенімді болуы, соттардың әділдігіне күмәнданбауы маңызды. Барлық азаматтар сотта өз құқықтарын қорғау үшін сапалы заң қызметтеріне тең қол жеткізуі қажет. Осы мақсатта мемлекет әлеуметтік осал санаттардан зардап шеккендерге заң көмегіне кепілдік береді», - деді Мемлекет басшысы.

Сондай-ақ Президент әділетті мемлекеттің дамуында адвокатураның рөлін арттырудың маңыздылығын атап өтті: «Адвокаттардың рөлін арттыра түсу қажет. Оларға сотқа дейінгі тергеудің басынан бастап қылмыстық істің материалдары еш кедергісіз берілуге тиіс».

2023 жыл ішінде адвокаттардың құқықтарын, кепілдіктері мен мүдделеріне қатысты бірнеше заң жобаларын қарау басталып, оларды әзірлеуге Республикалық адвокаттар алқасының өкілдері тікелей қатысты. Бұл заң жобаларында адвокаттық қызметтің кепілдіктерін күшейтуге және адвокаттың мәртебесін арттыруға бағытталған нормалар қамтылған.

«Мықты адвокатура – құқықтық мемлекеттің тірегі» атты VII Халықаралық Қазақстандық адвокаттар форумына қатысушыларға жолдаған құттықтауында Президент мынаны атап өтті: «Адвокатура азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауға арналған негізгі институттың бірі саналады. Құқық қорғау тәсілдерін нығайту жолында Республикалық адвокаттар алқасы маңызды рөл атқарады. Мемлекеттік органдар осы ұйыммен бірлесе жұмыс жүргізіп, сот барысындағы тараптардың бәсекелестігі мен теңдігін қамтамасыз етеді.».

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

2023 жылдың 12 қыркүйегінде Мемлекет басшысы отандық бизнес өкілдерімен кездесуде тәуелсіз кассациялық сот құру мәселесі бойынша заң қоғамдастығымен кеңесуді тапсырды.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2023 жылы бірқатар нормативтік қаулылары адвокаттардың білікті заң көмегін көрсетуіне қатысты болды.

2023 жылдың ақпан айында Республикалық адвокаттар алқасы 2022 жылдағы адвокатураның жай-күйі және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Бірінші Ұлттық баяндамасын жариялады.

Баяндаманың негізгі бөлігі адвокаттар өз қызметі барысында жүйелі түрде кездесетін мәселелерге, соның ішінде адвокаттардың құқықтары мен олардың кәсіби қызметінің кепілдіктерінің бұзылуына арналды. Баяндамада мемлекет тарапынан адвокатура мәселелеріне тиісті көңіл бөлінбейтіні айтылып, Мемлекет басшысының қорғаушылардың құқықтық жағдайын жақсарту жөніндегі тапсырмалары толық орындалмағаны және жеткіліксіз қарқынмен жүргізілгені атап өтілді. Баяндама мемлекеттік органдарға жолданды, адвокатура олардан бұзушылықтарды жою және заң көмегін көрсету тетіктерін одан әрі дамыту бойынша тиісті шараларды күтті.

Өткен жылы оң шешімдер мен үрдістер болды, дегенмен көптеген мәселелер әлі де шешімін күтуде.

Осы екінші баяндама РАА негізін қалаған мерзімді шолулар дәстүрін жалғастырады және 2023 жылы Қазақстан Республикасындағы адвокатураның жай-күйі туралы жалпы ақпаратты, ахуалды жақсарту бойынша мемлекет қабылдаған қадамдардың тізбесін, адвокаттардың кәсіптік құқықтарының негізгі бұзушылықтарына шолуды және адвокатураға қатысты мемлекет қабылдайтын шараларға талдауды қамтиды.

1 бөлім. Адвокатура жай-күйі туралы жалпы ақпарат

1. Адвокаттардың саны

2024 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасында:

- 20 аумақтық адвокаттар алқасы.
- 6119 адвокат.
- 143 заң консультация.
- 167 адвокат кеңседе жұмыс атқарады.

Соңғы бір жылда адвокаттар саны 204 адамға немесе 3,33%-ға өсті. Жалпы адвокаттар санының жыл сайынғы өсу тенденциясы байқалады:

Диаграмма. Жылдар бойынша адвокаттар саны.

Егер 2012 жылы бір адвокатқа 3,9 мың адам келсе, 2023 жылы бұл көрсеткіш 3,3 мың адамды құрады.

Осылайша, жалпы алғанда, адвокаттар санының өсу қарқыны халықтың жалпы өсу қарқынынан жоғары.

Бұл азаматтардың құқықтарын қорғау үшін білікті заң көмегіне деген сұраныстың артып, бұл тұрғыда адвокат мамандығының сұранысқа ие екендігін көрсетеді.

Адвокаттардың жартысынан көбі қызметті жеке-дара жүзеге асырады.

Адвокаттарды қызмет атқару нысандары бойынша бөлу келесідей:

- Қызметті жеке-дара жүзеге асырады – 3 197 немесе 52%.
- Заң консультацияларында – 2 251 немесе 37%.
- Адвокаттық кеңседе – 671 немесе 11%.

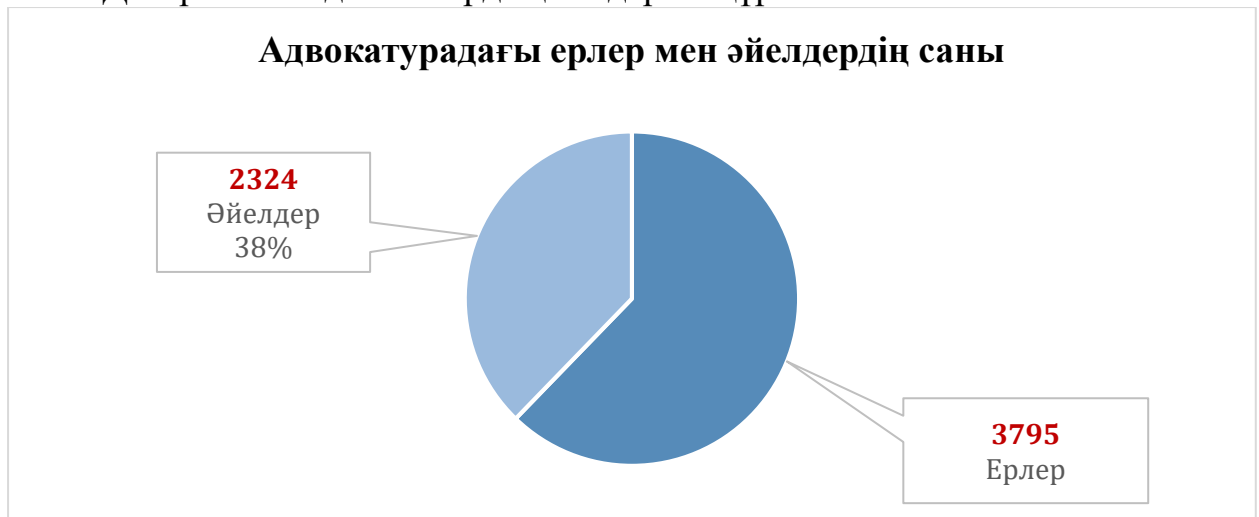
2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

Диаграмма. Адвокаттық қызметті ұйымдастыру нысандары.

Адвокаттардың көпшілігі ер адамдар.

Диаграмма. Адвокаттардың гендерлік құрамы.

Адвокаттарды жас ерекшеліктеріне қарай бөлу келесідей:

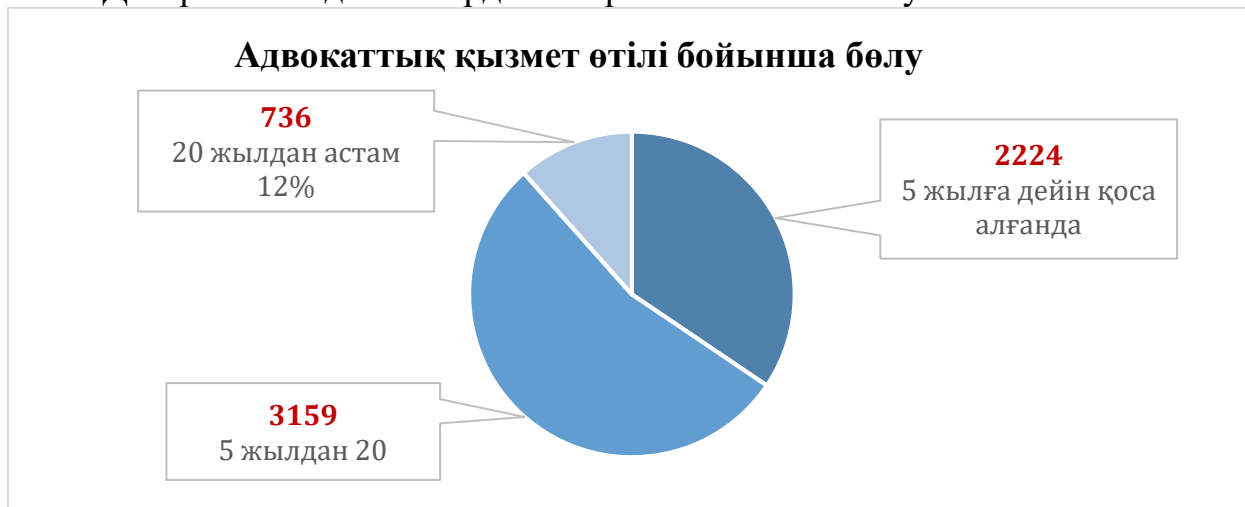
Диаграмма. Адвокаттарды жасына қарай бөлу.

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

Адвокаттардың жартысынан көбі 5 жылдан 20 жылға дейін тәжірибесі бар кәсіби маман.

Диаграмма. Адвокаттарды тәжірибе бойынша бөлу.

Адвокаттардың басым көпшілігі қалаларда заң көмегін көрсетуге қатысады.

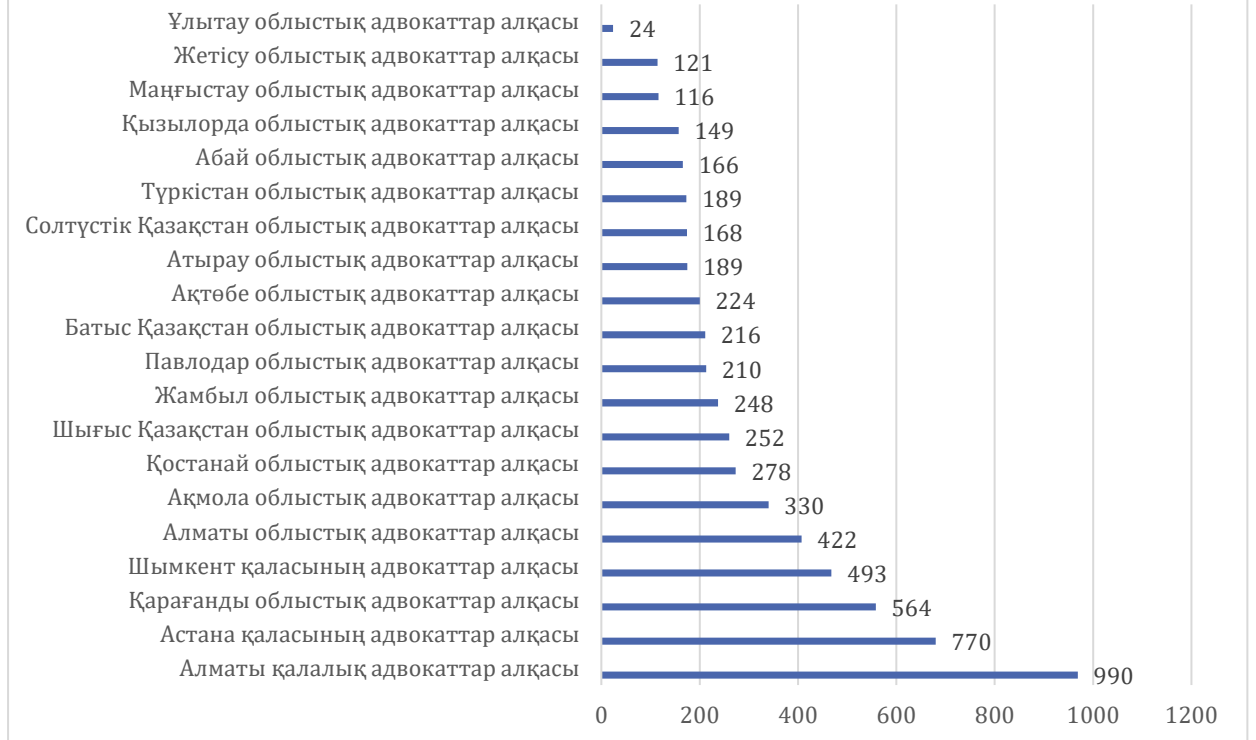
Диаграмма. Адвокаттардың аумақтық белгісі бойынша бөлінуі.

Өңірлер бойынша адвокаттар саны келесідей:

Диаграмма. Аумақтық алқалардағы адвокаттар саны.

Аумақтық адвокаттар алқалары

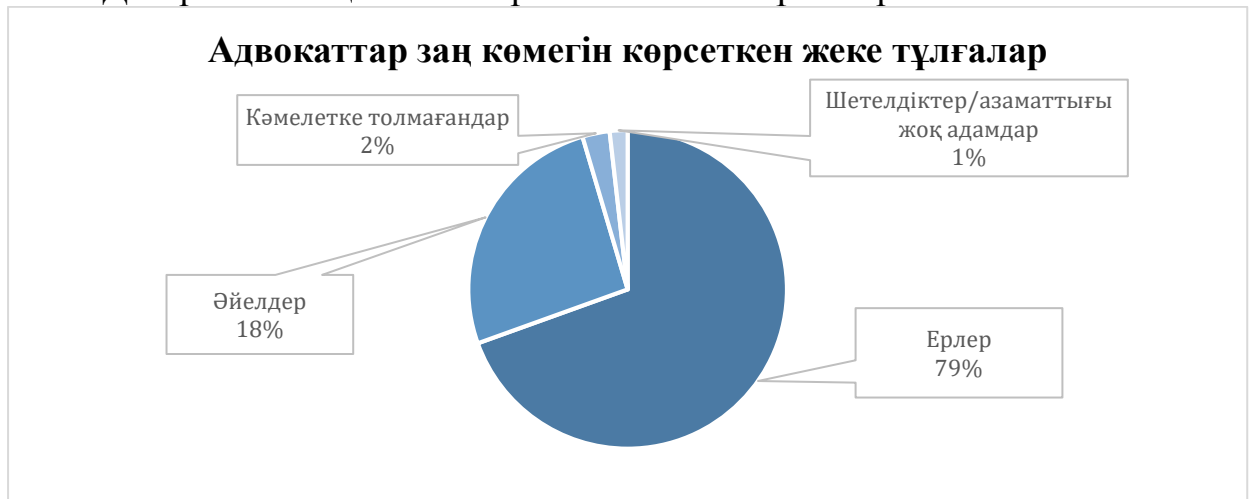
Мемлекет кепілдік берген заң көмегі жүйесінде (МКБЗК) 2339 адвокат қатысады, бұл жалпы санның 38% құрайды.

2. Көрсетілген заң көмегі бойынша статистика

2023 жылы адвокаттар заң көмегін көрсеткен жеке тұлғалардың жалпы саны 406 384 адамды құрайды.

Оның ішінде 322 331 ер адам, 71 579 әйел, 6 629 кәмелетке толмаған, 5 845 шетелдік және азаматтығы жоқ адамдар.

Диаграмма. Заң көмегі көрсетілген жеке тұлғалар.

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

Көрсетілген көмек түрлері бойынша (мемлекет кепілдік берген заң көмегін қоспағанда) келесі жағдай байқалады:

Диаграмма. Заң көмегін түрлері бойынша бөлу.

Сотқа дейінгі процесті қоса алғанда, құқықтары қылмыстық процесте қорғалуы тиіс азаматтарға көрсетілетін адвокаттардың заң көмегі аса сұранысқа ие.

2 бөлім. Адвокаттардың кәсіби құқықтарын бұзушылықтар және адвокаттық қызмет кепілдіктерін сақтау мәселелері

1. Адвокаттардың соттардың, прокуратуралардың, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың ғимараттарына кіруіне кедергілер, адвокаттардың өзі қорғайтын адамға қатысты тергеу әрекеттеріне қатысуға кедергі жасау

Қолданыстағы заңнама адвокаттарға заң көмегін көрсету мақсатында сот ғимараттарына және басқа да мемлекеттік органдарға кіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін бірқатар кепілдіктерді белгілейді. 2023 жыл бойы бұл кепілдіктер бірнеше рет сақталмады. Осындай фактілер туралы ақпараттар Республикалық адвокаттар алқасына (бұдан әрі – РАА) адвокаттардан және аумақтық адвокаттар алқаларынан түсті.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

2023 жылдың қыркүйегінде Алматы қалалық сотының қылмыстық істер жөніндегі сот алқасы адвокаттар А., А, Б., Ж. және С.-ға қатысты арнайы ұйғарым шығарды, онда сот адвокаттарды кәсіби міндеттерін тиісінше орындамағаны үшін деген желеумен адвокаттық қызмет кәсібімен айналысу лицензиясынан айыруды талап етті. Аталған адвокаттар бірнеше айыпталушының қорғаушысы болып, сот отырысына қатысу үшін сот ғимаратына келген. Соттың хабарлауынша, қорғаушылар 19 қыркүйекке белгіленген онлайн сот отырысына қашықтан қосылмай, сот залында өз клиенттерімен бірге жеке қатысу құқығын талап етіп, сот отырысын бұзған.

Қылмыстық іс бойынша жәбірленуші Н.-ның мүддесін қорғаған Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты С.-ны 2023 жылғы 3 сәуірде Қонаев қалалық полиция басқармасының ғимаратына кіргізбеген.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты М.-ны Алматы қаласы Бостандық аудандық полиция басқармасының ғимаратына К.-ға қатысты іс бойынша кіргізбеді, осыған байланысты адвокат Алматы қаласы Бостандық ауданының прокуратурасына шағым түсірді.

Алматы қаласы Алмалы аудандық сотында судья сотқа бетпе-бет қатысу және сотқа құжаттарды ұсыну ниеті бар Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Ч.-ны сот ғимаратына кіргізбеді. Қызметкер адвокатты ішке өткізбей, дәлізде бір жарым сағат күтіп, адвокат сот есігі алдында отырысқа онлайн режимде қатысуға мәжбүр болған. Кейін сот төрағасы адвокатты кіргізбеу дұрыс болмағанын және бұл жағдайда шара қолданылатынын мәлімдеген.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Келтірілген мысалдар Қазақстан Республикасы Конституциясының (бұдан әрі – Конституция) 13-бабының 3-тармағын бұзушылықтарды қамтиды, оған сәйкес әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Олар Конституцияның 16-бабының 3-тармағына қатысы бар, оған сәйкес ұсталған, қамауға алынған немесе қылмыс жасады деп айыпталған әрбір адам ұсталған, қамауға алынған немесе сотталған кезден бастап тиісінше адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқылы.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің 14-бабының 3-тармағының b) тармақшасына сәйкес әркім өзіне тағылған айыпты қарау кезінде өзі таңдаған қорғаушымен келісуге құқылы.

Осы тармақтың d) тармақшасына сәйкес әркімнің өзінің қатысуымен сотталуға және жеке өзі немесе өзі таңдаған адвокат арқылы қорғауға құқығы бар.

Қылмыстың алдын алу және құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау жөніндегі БҰҰ Сегізінші Конгресі қабылдаған адвокаттар рөлінің негізгі қағидаттарының 1-тармағына сәйкес (Гавана, Куба, 1990 ж. 27 тамыз – 7 қыркүйек) (бұдан әрі – Адвокаттардың рөліне қатысты Негізгі қағидаттар) әрбір адам өз құқықтарын қорғауға және қылмыстық процестің барлық сатыларында оны қорғау үшін кез келген адвокатпен байланысуға құқылы.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 70-бабының 2-бөлігінің 3) тармағында қорғаушының күдіктіден, айыпталушыдан жауап алуға, сондай-ақ олардың қатысуымен өзге де тергеу әрекеттеріне және процестік әрекеттерге, оның ішінде қарап-тексеруге, тінтуге, алуға қатысуға құқылы.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 4-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес көзделген жағдайларды қоспағанда, мемлекеттік орган немесе лауазымды адам адвокаттың заң көмегін алуға жүгінген адамның мүдделерін білдіру құқығын танудан бас тарта алмайды. Сол тармақта адвокаттың Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен соттардың, прокурорлардың, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың әкімшілік ғимараттарына адвокаттың жеке куәлігін көрсеткен кезде еркін кіру құқығын пайдаланатыны көзделген.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабының 1-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарында тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, адвокаттың құқықтарына шектеулер қойылмайды. Заңды адвокаттық қызметке араласу немесе кедергі жасау Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жауаптылыққа әкеп соғады.

Осы баптың 7-тармағына сәйкес қылмыстық қудалау органдары, олардың лауазымды адамдары процестік заңда көзделген жағдайларда, адвокатты оның тергеу және өзге де процестік әрекеттерге адвокатпен келісілген мерзімде қатысуы қажет екені туралы хабардар етуге міндетті.

Айыпталушының ашық сотта жеке сотта қаралу құқығы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 14-бабында бекітілген әділ сот ісін жүргізу құқығының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

2022 жылғы 1 шілдеде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының басшылығы мен адвокатура қоғамдастығы арасында өткен кездесуде жоғары сот органының өкілдері адвокаттың өтініші болған жағдайда сот жиналысқа бетпе-бет жеке қатысудан бас тартпауы керек деп анық жауап берді.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

2023 жылғы 27 қазанда РАА қылмыстық істер бойынша сот отырыстарын қашықтықтан өткізу тәжірибесі Конституцияның 13-бабының 3-тармағында бекітілген адамның білікті заң көмегін алуға негізгі конституциялық құқығына әсер ететініне соттардың назарын аударып, мемлекеттік органдарға ресми ұстанымын жариялады және жіберді. Бұл ретте, Конституцияның 39-бабының 3-тармағына сәйкес бұл құқық ешбір жағдайда шектелуге жатпайтын құқықтар мен бостандықтардың тізбесіне енгізілген.

РАА, егер адвокат пен оның клиенті өз адвокатымен құпия түрде сөйлесуге және сот отырысы барысында барлық мәселелер бойынша онымен кеңесу мүмкіндігіне ие болса, білікті заң көмегі жоғары сапалы болуы мүмкін екенін көрсетті. Қорғалудағы адам судьяның немесе сот талқылауына қатысушылардың сұрақтарына әрбір жауап бергенге дейін адвокаттан кеңес алуға құқылы. Оның жанында тек сөздерге ғана емес, сонымен қатар өзі қорғайтын адамның, судьяның және процестің басқа қатысушыларының қимылдар, эмоцияларына жауап бере алатын адвокат болуы керек. Онлайн-процесте қорғаушы мұндай мүмкіндіктерден айырылады және өз клиентіне қысқаша кеңестер бере алмайды.

Егер қорғалудағы адам пен адвокат сотқа тергеу изоляторынан (ТИЗО) қашықтан қатысса, онда адвокат басқа жерде орналасқан әріптестерімен байланысып, қорғау тактикасын реттей алмайды. Адвокаттың сотпен және процеске басқа қатысушылармен жеке байланысы оның дұрыс түсініліп, тыңдалу мүмкіндігін арттырады.

РАА төтенше жағдай кезінде соттардың жұмысын қамтамасыз ету үшін қашықтағы технологияларды кеңінен қолдану ақталғанын, бірақ төтенше жағдай болмаған кезде оны айыпталушының келісімінсіз пайдалану олардың әділ сот талқылауына құқықтарына айтарлықтай

қауіп төндіретінін ескертті. Бір бөлмеде қасында адвокат болмаса, көптеген айыпталушыларға өздерінің қылмыстық сот процесінде не болып жатқанын түсінуі қиынға соғады.

РАА адвокаттар тыңдаулар алдында, тыңдау кезінде және одан кейін өз клиенттеріне жеке түрде нақты қол жеткізуі қажет екенін еске салды. Сондай-ақ адвокаттар мен айыпталушыларға сот отырысына дайындалу, оларды бірге талқылау және қажет болған жағдайда өз дәлелдерін ұсыну үшін іс материалдарына дер кезінде қол жеткізуге кепілдік берілуі керек.

РАА ұстанымына сәйкес сот талқылауының форматы дәлелдемелерді толық зерттеуге мүмкіндік беруі керек.

РАА процеске қатысушыдан сот талқылауын жеке жүргізу туралы өтініші болған жағдайда, соттар сот отырысының сот отырысы залында осы тараптың қатысуымен өткізілуін қамтамасыз етуі тиіс екендігіне соттардың назарын аударды.

Жоғарғы Соттың ұстанымына сәйкес, бұл жағдайда адвокаттар мен олар қорғайтын адамдардың құқықтарының бұзылуы анықталмады. Бүгінгі күнге басқа мемлекеттік органдардан бұл ұстанымға ешқандай реакция түскен жоқ.

2. Адвокаттардың қамауға алынғандарды, қамаудағыларды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне кедергілер

Адвокаттарға білікті заң көмегін көрсету бойынша жүктелген конституциялық-құқықтық міндетті тиімді орындау олар қорғайтын адамдармен ұзақтығы мен санына шектеусіз кедергісіз кездесу мүмкіндігіне тікелей байланысты, бұл ретте адвокаттар тінтуге жатпауы және техникалық құралдарды пайдалану мүмкіндігі болуы тиіс.

2017 жылғы 23 ақпанда Республикалық адвокаттар алқасы мен Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Қылмыстық-атқару жүйесі комитеті (ҚАЖК) арасында қол қойылған Меморандум бірқатар проблемаларды тіркеп, кепілдіктер қарастырды:

- адвокаттардың сенбі күндері түскі 12:00-ге дейін тергеу изоляторларына кіруі;
- адвокаттық досымен танысуға жол бермеу;
- адвокат пен адам арасындағы саны мен ұзақтығы бойынша шектеусіз байланысты қамтамасыз ету;
- жеке бөлмеде бейнежазбаны қолданбай, бірақ көрнекі көріну жағдайында өзі қорғайтын адаммен жеке және құпия кездесулер өткізу;
- кездесу барған кезінде адвокаттың құнды заттарын алып қоюға тыйым салу.

Меморандумның мерзіміне қарамастан, 2023 жылы ҚАЖК мекемелерінде заң көмегін көрсету барысында адвокаттардың құқықтары мен қызмет кепілдіктеріне шектеулер жалғастырып отырды.

Осындай проблемалардың қатарында: тергеу изоляторларының толуы, кездесу залдарының шектеулі саны, қорғаудағы адамды басқа өңірлердегі тергеу изоляторларына ауыстыру, үлкен кезектер, қорғаудағы адамға кірудің қиындатылған процедурасы, рентгендік сканерлеу процедурасы, қорғаудағы адаммен кездесулердің құпиялылығын бұзу.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Адвокаттардың құқықтары мен кепілдіктерінің бұзылуының ішінде мыналар орын алды:

Адвокаттарға арналған бөлмелердің шектеулі саны, осы бөлмелердің тиімсіз пайдалану және оларды басқа қажеттіліктерге пайдалану.

Абай ауданы, Семей қаласының уақытша ұстау изоляторында бөлмелер үнемі жетіспейді. Адвокаттар мен қорғаудағы адамдардың кездесу уақыты сағат 10.00-ден 12.00-ге дейін және 15.00-ден 17.00-ге дейін шектелген.

Адвокаттардың құжаттарын заңсыз тінту тәжірибесі жалғасуда.

Адвокаттарға заттары мен зергерлік бұйымдарды (аяқ киім, сағат, сырға, шынжыр) шешу талаптары қойылуда. Мәселен, Қарағанды облысында ҚАЖК қызметкерлері адвокаттың жеке заттары қамауға алынғандарға берілуі мүмкін деген болжам айтты. Ақтөбе облысында адвокаттарға аяқ киімді шешу талаптары қойылуда.

Көптеген уақытша ұстау изоляторлары сенбі күндері жұмыс істемейді, сондықтан адвокаттар демалыс күндері өзі қорғайтын адамдармен кездесу мүмкіндігінен айырылады.

Адвокатты қорғаушыға жіберу кезінде ҚАЖК мекемелерінде өткізу жүйесі жұмысының бірыңғай рәсімінің болмауы. Кейбір аумақтарда (Шығыс Қазақстан, Қарағанды облыстары) адвокат талапқа қолды жеке бастықтан, одан соң арнайы бөлімшеден алады, ал оның қызметкерлері істі қолмен іздеумен айналысады. Қол қоюды күту қажеттілігіне байланысты үлкен кезектер пайда болады, күтуге көп уақыт кетеді, сәйкесінше қорғаудағы адаммен кездесу уақыты да қысқарады. Адвокаттар кезекке тұру үшін өте ерте келуге мәжбүр.

ҚАЖК тергеу изоляторларының толып кету мәселесін шешу үшін сотталғандарды апелляциялық сотта іс қарағанға дейін мұндай өзге өңірлердегі тергеу изоляторларына ауыстырады, мысалы: Астана қаласынан Ақмола облысына.

Тергеу изоляторларының көпшілігінің ғимараттары ескірген. 300 жылдан асқан ғимараттар бар. Камералардағы қамаудағы адамдардың

саны рұқсат етілген шектен айтарлықтай асып түседі. Астана қаласындағы адвокаттардың айтуынша, ҚАЖК мекемелерінің бірінде 600 қамаудағы адамдардың орнына 715 адам тергеу қамаудағылар ұсталуда. Тар жағдайда, төсек-орын мен матрацтардың жетіспеушілігінде ұйқының бұзылуы да мүмкін. Таза ауа мен жарық жеткіліксіз, су мәселесі қиын немесе қажетті медициналық көмек жетіспеушілігі бар – Астанада әрбір 700 қамаудағы адамға бір медициналық қызметкер қаралған.

Абай ауданының облыс орталығы Семей қаласында бірнеше жыл бұрын қауіпті деп тергеу изоляторының ғимараты жойылған болатын. Осы себепті, қамаудағы адамдарды ұстау Шығыс Қазақстан облысы Өскемен қаласының тергеу изоляторында (шамамен 200 км қашықтықта) жүргізілуде, бұл қоғаудағы адаммен кездесуге күрделі проблемалар туғызады, әсіресе қыста ауа райының қолайсыздығына байланысты, және олардың жиілігін шектейді.

Кейбір облыстарда (Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Қостанай облыстарында) орнатылған рентген аппараттары адвокаттардың толық денесін сканерлейді. Адвокаттар сканерлеу денеге зиянды радиациямен бірге жүреді деп алаңдайды. ҚАЖК жауабына сәйкес бұл радиация зиянсыз. Сонымен қатар, өзі қорғайтын адамға жиі келетін адвокаттар олардың денсаулығына қауіп төндіретіні туралы әділ пікірлерін айтуда. Сонымен қатар, адвокаттардың айтуынша, түзеу мекемелерінің қызметкерлері мен прокурорлардың өздері рентген аппаратынан үнемі өте бермейді.

Шығыс-Қазақстан облысы адвокаттар алқасының адвокаты А. Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау комиссиясына адвокат рентгендік сканер арқылы тексеруден өтуден бас тартса, адвокатқа өзі қорғайтын адаммен кездесуге рұқсат етілмейді деп шағымданды.

Адвокаттар мен клиенттердің кездесуіне арналған барлық бөлмелерде бейнекамералардың болуы. Мысалы, Қарағанды облысында бөлмелер қабырғалары түгел әйнектен жасалған және мекеме қызметкеріне толық көрінеді, одан бөлек қосымша бейнекамералар орнатылған.

Адвокат өзі қорғайтын адаммен Skype арқылы сөйлескен кезде сөйлесу дыбыс динамиктері арқылы жүзеге асады. Мекеме әкімшілігі құлаққап бермейді, сондықтан бұл мекеме қызметкерлеріне адвокат пен өзі қорғайтын адам арасындағы әңгімені естуге мүмкіндік береді.

Кейбір мекемелерде (Жамбыл облысы) адвокат пен өзі қорғайтын адамның кездесуіне арналған кабинеттерде есік жоқ. Бірқатар мекемелерде барлық адвокаттар бір үлкен бөлмеге жиналады, содан кейін олар қорғайтын адамдарды алып келеді.

Адвокат өзіне қойылған шектеулермен келіспеген жағдайда адвокатқа өзі қорғайтын адаммен кездесуге рұқсат етілмейді.

Осылайша, ҚАЖК мекемелеріне барған кезде адвокаттың заңсыз әрекеттер жасау ниеті презумпциясынан туындайды, сондықтан адвокаттар өз клиентімен кездесу және онымен қарым-қатынас кезінде негізсіз және қиын кедергілерді еңсеруге мәжбүр.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабының 3-тармағынан әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы және қылмыстық сот ісін жүргізудің барлық сатыларында адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалану құқығы туындайды.

Бұл құқыққа кепілдік бере отырып, мемлекет оны жүзеге асыру үшін азаматтарға, ал заң көмегін көрсететін адвокаттарға өз қызметін тиімді жүзеге асыруға кепілдік беретін тиісті жағдайлар жасауға міндетті.

Конституцияның 16-бабының 3-тармағына сәйкес ұсталған, қамауға алынған, қылмыс жасады деп айыпталған әркімнің тиісінше ұсталған, қамауға алынған немесе сотқа тартылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқығы бар. Құпиялылықты қамтамасыз ететін жағдайларда адвокатпен еркін кездесу мүмкіндігін шектеу бұл конституциялық құқықты жүзеге асыруды қиындататыны сөзсіз.

Ал Конституцияның 39-бабының 3-тармағына сәйкес, білікті заң көмегін алу құқығы ешбір жағдайда шектеуге жатпайды.

Мемлекет конституциялық-құқықтық функцияларды жүзеге асыратын адвокаттарға және олардың кәсіби қызметіне күшейтілген талаптар қоя отырып, оларға жүктелген функцияларды тиісінше жүзеге асыру үшін қосымша кепілдіктер беруге міндетті. Бұл мемлекет тарапынан адвокат мәртебесін, атап айтқанда, айыпталушының (күдіктінің) адвокатпен кездесу құқығына қатысты қорғау кепілдіктерін арттыру қажеттілігін анықтайды.

«Адвокаттардың рөлі туралы негізгі қағидалардың» 16-тармағының б) тармақшасында үкіметтер адвокаттардың ел ішінде және одан тыс жерде еркін саяхаттауын және өз клиенттерімен консультация алуын қамтамасыз етеді деп көрсетілген.

Негізгі қағидаттардың 22-тармағына сәйкес, үкіметтер адвокаттар мен олардың клиенттері арасындағы кәсіби қарым-қатынастар шеңберіндегі барлық байланыстар мен консультациялардың құпиялылығын мойындайды және қамтамасыз етеді.

Адвокат өзінің кәсіби міндеттерін қорқытусыз, араласусыз, қудалаусыз және орынсыз араласусыз атқара алуы керек (Негізгі қағидалардың 16-тармағы).

Конституцияның 16-бабының 3-тармағында ұсталған, қамауға алынған, қылмыс жасады деп айыпталған әркімнің тиісінше ұсталған,

қамауға алынған немесе сотқа тартылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқығы бар деп белгіленген.

Қылмыстық-процестік кодекстің 64-бабының 9-бөлігінің 3) тармақшасына сәйкес күдікті өз бетінше немесе өзінің туыстары немесе сенім білдірілген адамдары арқылы қорғаушыны шақыруға құқылы. Қорғаушыны күдікті, оның туыстары немесе сенім білдірілген адамдары шақырмаған жағдайда, қылмыстық қудалау органы оның қатысуын Қылмыстық-процестік кодекстің 67-бабының 3-бөлігінде көзделген тәртіппен қамтамасыз етуге міндетті.

Қылмыстық-процестік кодексінің 64-бабы 9-бөлігінің 5) тармақшасына сәйкес күдіктінің сайланған немесе тағайындалған қорғаушымен оңаша және құпия, оның ішінде жауап алу басталғанға дейін кездесуге құқығы бар.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 3-тармағының 5) тармақшасына сәйкес адвокат іске қатысуға жіберілген кезден бастап жолығулардың санын, ұзақтығын шектемей және мұндай жолығулардың құпиялығын қамтамасыз ететін жағдайларда өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығып тұруға ие болуға құқылы.

«Адамдарды қоғамнан уақытша окшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде, арнаулы үй-жайларда ұстау тәртібі мен шарттары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 17-бабының 1-тармағында күдіктілерге, айыпталушыларға және сотталушыларға ұстап алынған кезінен бастап қорғаушымен оңаша және құпия кездесулер берілетіні қарастырылған. Кездесулердің саны мен ұзақтығы шектелмейді. Қорғаушы ретінде іске қатысатын адвокатпен кездесу «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген адвокат куәлігі және қорғау (өкілдік ету) туралы жазбаша хабарлама ұсынылған кезде беріледі.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабының 4-тармағында мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар адвокатқа өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығудың құпиялығын қамтамасыз ететін жағдайларда, осындай жолығулар беруден бас тартуға, сондай-ақ олардың саны мен ұзақтығын шектеуге құқылы еместігі бекітілген.

Аталған Заңның 33-бабының 4-тармағында адвокат соттардың, прокуратураның, қылмыстық процесті жүргізетін органдардың әкімшілік ғимараттарына Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен, адвокат куәлігін көрсету арқылы еркін кіру құқығын пайдаланатыны бекітілген. Алайда, адвокаттың ұстап алынғандарды, күзетпен ұсталатындарды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне қатысты осы тармақта мұндай кіру белгіленген өткізу режиміне сәйкес жүзеге асырылатын тармақ бар.

ҚАЖК мекемелерінің қызметі жоғарыда аталған заңдармен, сондай-ақ ведомстволық нормативтік құқықтық актілермен реттеледі.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2018 жылғы 5 ақпандағы № 95 бұйрығымен «Ішкі істер органдарының уақытша ұстау изоляторларының ішкі тәртібі» бекітілді. Олар адвокаттың тек қорғау (өкілдік) туралы хабарламаны, адвокат куәлігін және жеке куәлігін ұсыну қажеттілігін және адвокатпен оңаша және құпия түрде және олардың саны мен ұзақтығын шектемей кездесулерді өткізуге кепілдік береді. Ережеге сәйкес, кездесу уақытша ұстау изоляторының қызметкеріне күдіктіні немесе айыпталушыны және қорғаушыны көруге, бірақ оларды естімеуге мүмкіндік беретін жағдайларда өткізіледі.

Адвокаттың заттары мен адвокаттың іс қағаздарын тінту түріндегі кедергілер, заттар мен зергерлік бұйымдарды шешіп алу талаптары, рентген аппараттарын пайдаланып тінту, адвокаттар мен өзі қорғайтын адаммен кездесуіне арналған тергеу бөлмелерінде бейнекамералардың болуы, адвокат пен өзі қорғайтын адам арасындағы әңгіменің мазмұнын тыңдау мүмкіндігі, жеке кабинеттердің болмауы азаматтың ешбір жағдайда шектелмейтін білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығын шектейді.

Осы кедергілерді жасауда ҚАЖК мекемелері «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 4-тармағының ережелерін пайдаланады, оған сәйкес адвокаттың ұстап алынғандарды, күзетпен ұсталатындарды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруі белгіленген өткізу режиміне сәйкес жүзеге асырылады.

Алайда, бұл тармақта бұл қолжетімділік режимі нормативтік құқықтық актімен немесе жекелеген лауазымды тұлғалардың шешімдерімен (жеке құқықтық актілер) белгіленетіні көрсетілмейді. Бұл қолжетімділік режимін құқықтық актінің қандай деңгейінде орнату керектігін нақтыламайды: заң деңгейінде немесе заңға тәуелді актілер деңгейінде. Бұл ҚАЖК органдарының лауазымды тұлғаларына республиканың әртүрлі аумақтарында құқық қолдану тәжірибесінде айырмашылықтарды тудыратын белгіленген рұқсат режимі ретінде түсіндірілетін талаптарды өз бетінше белгілеуге мүмкіндік береді.

Іске қорғаушы ретінде қатысатын адвокатпен күдіктілердің, айыпталушылар мен сотталғандардың кездесуін өткізудің тәжірибеде қолданылатын тәртіп тікелей қылмыстық-процестік құқықта және адвокаттық қызмет туралы мамандандырылған заңда реттеуге жататын адвокаттың көмегін ведомстволық нормативтік және жеке конституциялық құқық актілерімен реттеуге мүмкіндік береді (демек, шектеу мүмкіндігін туғызады). Заң деңгейінен төмен нормативтік құқықтық актілер осы құқықты жүзеге асыру тәртібін айқындай отырып, адвокаттың қорғаушының процестік міндеттерін орындауын заңда көрсетілмеген мән-жайлармен шектей алмайды.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адам құқықтары жөніндегі уәкілге жүгіну

2023 жылғы наурызда РАА Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілге Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотына Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген азамат және адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-баптың 3-тармағы, 14-бабының 1-тармағы, 16-бабының 3-тармағы, 17-бабының 1-тармағы, 24-бабының 2-тармағы және 39-бабының 3-тармақтарына келесі нормативтік құқықтық актілерді сәйкес емес деп тану туралы өтінішті жолдау туралы өтінішпен жүгінді.

- «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 4-тармағының үшінші тармағы, оған сәйкес адвокаттың ұстап алынғандарды, күзетпен ұсталатындарды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруі белгіленген өткізу режиміне сәйкес жүзеге асырылады;

- Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2018 жылғы 5 ақпандағы № 95 бұйрығымен бекітілген Ішкі істер органдары уақытша ұстау изоляторларының ішкі қағидаларының 102-тармағы, адвокаттың күдіктімен немесе айыпталушымен және қорғаушымен кездесу уақытша ұстау изоляторының қызметкеріне көруге мүмкіндік беретін жағдайларда өткізу туралы бөлігінде.

Адвокаттарға бұзушылықтар бойынша әрекет ету туралы ұсыныстар әзірлеу

2023 жылғы сәуірде РАА бұзушылықтар туралы ақпаратты жинақтай отырып, адвокаттардың заң бұзушылықтарға ден қою құқықтарын бұзудың жиі кездесетін жағдайлары бойынша стандартты шағымдар жобасын әзірледі, оны ресми интернет-ресурста орналастырды және пайдалануға ұсынды:

- адвокат пен өзі қорғайтын адам арасындағы кездесудің құпиялылығының шарттары;

- адвокаттың өзі қорғайтын адаммен саны мен ұзақтығын шектемей кездесуге құқығы;

- адвокаттың іс қағаздарын және адвокаттың жеке заттарын тексеруге тыйым салу;

- адвокаттың техникалық құралдарды алып жүру және пайдалану құқығы.

Тергеу изоляторларының толып кету фактілері бойынша РАА-ның ашық үндеуі

2023 жылғы 15 желтоқсанда РАА Парламентке, Президент Әкімшілігіне, Үкіметке, Жоғарғы Сотқа және Бас прокуратураға ҚАЖК-да тергеу-қамауға алынған адамдарды ұстауға, оның ішінде осы мекемелердің жай-күйі, сондай-ақ бұлтартпау шарасын таңдау кезінде тергеу соттарының тәжірибесіне байланысты туындаған бірқатар мәселелер бойынша ашық үндеу жолдады.

РАА қамаудағы адамдарды басқа, көбінесе шалғай елді мекендерде орналасқан мекемелерге ауыстыру тәжірибесіне жол берілмеуіне назар аударды, себебі бұл уақтылы, білікті заң көмегін көрсету мүмкіндіктерін нашарлатады. Қорғаушылардың сондай жерге баруға мәжбүрлігі адвокаттарға ақы төлеуге кететін шығынды арттырады, қамаудағылардың туыстарына қосымша ауыртпалық туғызады, сонымен қатар МКБЗК үшін шығындардың өсуіне әкеледі. Қамау орнын ауыстыру процесінің өзі де бюджетке қосымша салмақ түсіреді.

РАА қылмыстық сот төрелігі саласына тартылған адам апелляциялық соттың шешімі шыққанға дейін не сот орналасқан жерде болуы керек, не сотқа дейінгі тергеу органы бекіткен уақытша ұстау изоляторында болуы керек екенін атап өтті. Алайда ҚАЖК изоляторлардың толуына байланысты мұндай ережелерді айналып өтуге мәжбүр.

Сондай-ақ, РАА тергеу соттарының қылмыстық-процестік заңнама талаптарына қайшы келетін қамауға алу түріндегі санкцияларды шектен тыс қолдануына байланысты тергеу изоляторлары толып отырғанын көрсетті.

РАА тергеу соттарының тәжірибесін қарау қажеттілігіне бірнеше рет назар аударды, олар өткен жылы ресми деректер бойынша республика бойынша орташа алғанда қылмыстық процесті жүргізуші органдардың қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы өтініштерінің 80,4%-ын қанағаттандырған.

Қамауға алуды шектен тыс рұқсат ету мыналармен сипатталады:

- сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары қамауға алуды санкциялау туралы өтініштерде көбінесе бұл бұлтартпау шарасын таңдаудың нақты негіздемесін көрсетпейді;
- тергеу судьялары мұндай өтініштерде қажетті негіздер мен негізділіктің жоқтығына қарамастан, оларды бастапқы бойынша санкциялайды;
- тергеу соттары оқшаулауға байланысты емес басқа шараларды қолдану мүмкіндігін қарастырмайды;
- бұлтартпау шарасы ретінде кепілді қолдану мүмкіндігін тергеу судьялары қарастырмайды;

- «күзетпен ұстау» бұлтартпау шарасын қолдану өз кінәсін мойындамайтын күдіктілерге қысым көрсету құралы болды және болып қала береді.

Қамауға алу тұтқындаймын деп қорқыту күдіктіні кінәсін мойындау, басқа адамдарды айыптау немесе сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адамдар тарапынан басқа талаптарды орындау үшін оған қысым көрсетудің ең тиімді әдісі болуымен байланысты болуы мүмкін.

Бұл тәжірибе, РАА пікірінше, басқалармен қатар, тергеу судьяларының шешімдеріне кассациялық шағымдардың болмауы және сот жүйесінің жоғары органының бұл мәселеге қадағалауының болмауының салдарынан мүмкін болып отыр.

РАА адамның бостандықтары мен конституциялық құқықтарын шектеу туралы сөз болғанда, басымдыққа ыңғайлылық емес, прокурор бұлтартпау шарасын келісу кезінде, ал тергеу судьясы оны санкциялау кезінде қамтамасыз етуге міндетті заңдылық, объективтілік пен парасаттылыққа басымдық берілуі керек деп мәлімдеді.

«Кепіл» сияқты бұлтартпау шарасының әлеуетінің жоғары болуына қарамастан, тергеу соттары бұл бұлтартпау шарасын істердің 2%-дан аспайтын бөлігінде ғана қолданады. Қылмыстық-процестік кодексте ұйқамақ түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау кезінде электрондық бақылау құралдарының қолданылуы мүмкін екені белгіленген. 2014 жылы Үкімет электронды бақылау құралдарын пайдаланудың шарттары мен негіздерін реттейтін арнайы ережелерді бекітті. Осы уақыт ішінде әлем кез келген адамның орналасқан жерін бақылауда технологиялық серпіліс жасады. Электрондық бақылау құралдары күдіктінің (айыпталушының) тұрған жерін сенімді көрсетіп, оның қылмыстық қудалаудан қашып кетуіне жол бермейді.

РАА баламалы алдын алу шараларын қолдану уақытша ұстау изоляторларындағы адамдардың санын азайтып, азаматтардың құқықтарын әділетсіз және заңсыз қылмыстық қудалаудан тиісті деңгейде қорғауды қамтамасыз етеді деп санайды.

РАА сонымен қатар тергеу изоляторының қазіргі жағдайының аса маңыздылығын атап өтті. Заң талаптарын орындайтын болсақ, прокуратура санитарлық ережелер мен қауіпсіздік талаптарына сай келмейтін іші толып кеткен тергеу изоляторлары мен басқа да мекемелерді жабуы керек.

Кінәсіздік презумпциясының кепілдіктерін және әркімнің конституциялық құқығын, сондай-ақ білікті заң көмегін алу кепілдіктерін сақтау мақсатында тиісті органдарды мыналарға шақырды:

- ҚАЖК мекемелері үшін жаңа ғимараттарды салуды мемлекеттік бюджеттен тиісті қаржыландыруды қамтамасыз ету;

- «Электрондық бақылау құралдарын қолдану қағидаларын, шарттары мен негіздерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 желтоқсандағы № 1369 қаулысына заманауи технологияларға қатысты дамыту және техникалық мүмкіндіктеріне сай өзгерістер мен толықтырулар енгізу мүмкіндігін қарастыру;
 - электрондық бақылау құралдарын пайдалану тәртібін жақсарту бойынша нұсқаулар беру;
 - тергеу судьяларының қамауға алуға негізсіз санкция беру тәжірибесін қорытындылау;
 - тергеу соттарына сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтініштерінің негізділігін тексеру қажеттілігін түсіндіру;
 - электрондық бақылау құралдары түріндегі қосымша алдын алу шараларын қолдана отырып, қоғамнан оқшаулауды көздемейтін баламалы алдын алу шараларын қолдану қажеттілігіне тергеу соттарының назарын аудару;
 - соттардың назарын бас бостандығынан айырудың орнына қоғамдық немесе түзеу жұмыстарына тарту міндетімен қоса айыппұл сияқты жаза түрін қолданудың тиімділігіне аудару;
 - «Алдын алу шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 202 жылғы 24 қаңтардағы № 1 нормативтік қаулысына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізуге;
 - сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының профилактикалық іс-шараларды бастау кезінде өз өкілеттіктерін асыра пайдалануына жол бермеу мақсатында олардың қызметіне тиімді прокурорлық қадағалауды жүзеге асыру;
 - ҚАЖК мекемелерінің толып кетуін және санитарлық қауіпсіздік ережелерін сақтауын анықтау үшін прокурорлық тексеру жүргізу;
 - Қылмыстық-процестік кодексіне тек жеке адамға қарсы, мемлекеттің конституциялық құрылысы мен қауіпсіздігінің негіздеріне қарсы қылмыс жасады деп күдікке ілінген адамдарға қатысты қамауға алуды қолдану туралы, экономикалық қылмыстар үшін бұл шараны алып тастау, экономикалық қылмыстар үшін бас бостандығынан айыруды қолданудан бас тарту туралы өзгерістер енгізу.
- Қазіргі уақытта бұл мәселелер әлі шешілген жоқ.

Адвокатураның ҚАЖК өкілдерімен кездесуі

2023 жылдың соңында РАА бастамасымен жүзден астам адвокаттың ҚАЖК өкілдерімен және оның кейбір аумақтық бөлімшелерінің басшыларымен, сондай-ақ Астана қаласы тергеу сотының төрағасымен кездесуі өтті.

Қылмыстық-атқару жүйесінің өкілдері тергеудегі және қамауға алынғандарды басқа өңірлердегі уақытша ұстау изоляторларына ауыстыру олардың толып кетуіне байланысты екенін растады. Елордалық тергеу изоляторының ғимараты ескі және көп адамды қабылдауға арналмаған. Жаңа ғимарат салу шаралары 2018 жылдан бері жүргізуде, жер телімі 2013 жылы берілген, алайда қаржы тапшылығына байланысты жұмыс тоқтап тұр.

Елордалық тергеу сотының басшысы қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасынан бас тарту пайызы жыл сайын артып келе жатқанын атап өтті. Мәселен, Астана қаласында 2022 жылы істердің 27%-ы, 2023 жылы – 32%-ы қабылданбаған, яғни қылмыстық процесті жүргізуші органның қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы әрбір үшінші өтініші қанағаттандырылмаған.

Адвокаттар мен олардың өздері қорғайтын адамдар арасындағы кездесулерді ұйымдастыруға қатысты өзекті мәселелерді шешу үшін Қылмыстық-атқару жүйесі басқармасының басшылығы уақытша ұстау изоляторларындағы кезектерді броньдауға жауапты лауазымды тұлғалардың жұмысын ұйымдастыруды жақсарту мақсатында қажетті шараларды, бейне кездесулерді техникалық ұйымдастыру үшін, сондай-ақ адвокаттар кабинеттерін көбейту бойынша жалпы шараларды қабылдайтынын мәлімдеді.

3. Клиенттердің атынан заңды қызметті жүзеге асыру кезінде адвокаттарды қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеті

2023 жыл бойы адвокаттар қылмыстық іс бойынша іс жүргізу орбитасына негізсіз тартылды. Адвокаттың іс-әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты қылмыстық қудалауды тоқтатумен аяқталған адвокаттарға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексерулерді негізсіз тіркеу, адвокаттарды қамауда ұстау жағдайлары болды.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

2023 жылдың мамыр айында Солтүстік Қазақстан облысы бойынша Экономикалық тергеу департаменті Астана қаласы адвокаттар алқасының адвокаты Т.-ға қатысты Қылмыстық кодекстің 432-бабында (Қылмысты жасыру) көзделген қылмыстық құқық бұзушылықты жасады деген күдікпен оған қатысты қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолданумен сотқа дейінгі тергеу тіркелді.

Бұл жағдай тергеу соттарының Қылмысты-процестік кодексінің талаптарына қарамастан, қылмыс жасады деген күдіктің негізділігін тексермей, қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялаудың

кең таралған тәжірибесінің мысалы болып табылады. Тергеу судьясының қаулысында күдіктінің жасауы мүмкін қылмыс оқиғасының сипаттамасы берілмеген, күдіктінің қылмысты жасыруға қалай және қандай жолмен қатысқанын көрсететін нақты нақты деректер көрсетілмеген. Адвокаттың қылмыс жасады деген күдіктің негізділігін көрсететін нақты іс-әрекеттері туралы ақпарат болмағандықтан, сот оны екі ай мерзімге қамауға алуды санкциялады.

Адвокаттың жеке басының оң сипаттамаларын және істің басқа да мән-жайларын сот ауырлататын деп түсіндірді. Іс материалдарында адвокат Т.-ның жасырынуға тырысқаны немесе қылмыстық істі объективті тергеуге кедергі келтіргені туралы мәліметтер болмаған. Сот күдіктінің бұрын сотталмағанын, 54 жаста екенін, ресми некеде болғанын, жылжымайтын мүлкі барын, жоғары білімі барын және адвокат болып жұмыс істегенін анықтады. Алайда, сот жасалған әрекеттің ауырлығы қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын таңдау үшін бірден-бір және сөзсіз негіз бола алмайтынын айта отырып, қосымша негіздеме ретінде адвокатты көлікте әкімшілік құқық бұзушылықтар жасағанына әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы және оның «жеткілікті күшті әлеуметтік байланыстары» мен құқық қорғау органдарында көп жылдық тәжірибесі бар сияқты түсініксіз деректерді келтіре отырып, бұл шараны санкциялады.

Петропавл қалалық сотының қамауға алу туралы шешіміне шағым түсірген адвокат Т.-ны қорғауға 40-тан астам адвокат қатысты, алайда апелляциялық саты шағымдарды қанағаттандырудан бас тартты.

2023 жылдың қазан айында адвокат Т.-ға қатысты қылмыстық қудалау оның әрекетінде қылмыстық құқық бұзушылықтың болмауына байланысты тоқтатылды.

2022 жылдың тамыз айынан бастап Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Ж. ЖШС мүддесін қорғап келді, оның мүддесі үшін адвокат Қонаев қалалық полиция бөліміне басқа ЖШС басшылығына қатысты қылмыстық істі тіркеу туралы арыз берген.

Адвокаттың өтініші бойынша тергеуші қылмыстық істі қозғаудан бас тартып, 2023 жылдың 13 маусымында Қонаев қалалық полиция бөлімі адвокатқа қатысты Қылмыстық кодекстің 419-бабының 1-бөлігімен (Көрінеу жалған сөз жеткізу) қылмыстық іс қозғады.

Адвокаттың шағымы негізінде қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы қаулы заңсыз деп танылып, Қонаев қаласының прокуратурасына жеке қаулы шығарылды.

Кейіннен адвокат Ж.-ға қатысты қылмыстық іс ҚК-нің 419-бабында көзделген әрекеттерінде қылмыс құрамының болмауына байланысты тоқтатылды.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты А. кәсіби қызметіне байланысты құқық қорғау органдарының қысымына ұшырады.

Адвокат Алматы қаласы Жетісу аудандық полиция бөлімі полиция қызметкерлерінің азаптау әрекеттеріне қатысты жеке тұлғаның мүддесін қорғады.

2023 жылғы 2 қыркүйекте адвокат Алматы қаласы Бостандық ауданы полиция басқармасы жанындағы полиция бөлімінің қызметкерлерімен кәмелетке толмаған қызға қудалау туралы іс бойынша анықтау үшін шақырылды. Полицейлер ұсынған бейнематериалдарға сәйкес, сауда ойын-сауық орталығында 2023 жылдың 21 шілдесінде күннің бірінші жартысында белгісіз біреу балаға қудалау көрсеткен.

Аталған оқиғаға байланысты «Тұлғаны анықтау» тергеу әрекетіне адвокат А.-ны тартудың объективті себептері болған жоқ. Адвокат оған қатысты қудалау толығымен оның кәсіби қызметіне байланысты екеніне сенімді.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты С.-тен сотқа дейінгі тергеп-тексеру органында куә ретінде жауап алынған.

2023 жылғы 3 қазанда Алматы қаласы Әуезов ауданының полиция бөліміне Алматы қаласы Әуезов аудандық №2 сотына азаматтың жылжымайтын мүлікке меншік құқығы, сондай-ақ оған бұрын тіркелген мүлік және кәмелетке толған кезден бастап талап қою күніне дейінгі кезеңде жасалған барлық операциялар туралы ақпарат берген адвокатқа қатысты азаматтан арыз түсті.

Сол күні бұл дерек Қылмыстық кодекстің 147-бабының 4-бөлігінде көзделген қылмыстық құқық бұзушылық белгілері бойынша Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне тіркелді.

Алматы қалалық полиция департаментінің Әуезов аудандық полиция басқармасы тергеу бөлімі тергеушісінің 2023 жылғы 9 қарашадағы қаулысымен қылмыстық іс адвокаттың әрекетінде Қылмыстық-процестік кодексінің 35-бабының 1-бөлігі 2 тармағына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты тоқтатылды.

Бұл ретте адвокат С. сенімгерлер мүддесі үшін қолданыстағы заңнаманың шеңберінде әрекет етті. Арызданушы Алматы қаласының № 2 Әуезов аудандық сотына мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап арызы туралы білгеннен кейін полиция бөліміне жүгінген.

Алматы қалалық адвокаттар алқасы арызданушының өтінішіне жауап ретінде адвокат С.-ның клиенттің нұсқауларын орындай отырып, таңдаған ұстанымға сәйкес әрекет еткенін сотқа ұсыну үшін жазбаша дәлелдемелерді жинап, оның ішінде «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы»-ның Алматы қ. филиалына адвокаттық

сауал жолдағанын хабарлады. Заң адвокатқа оның клиенті болып табылмайтын тұлғаларға қатысты ақпаратты сұрауға тыйым салмайды, сондай-ақ адвокаттарға тек сотта қаралатын істер бойынша заңды сұрау салуды жіберуді бұйырмайды. Қажетті ақпаратты адвокат талап арызды дайындау және клиентке кеңес беру кезеңдерінде де ала алады.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адвокатқа қатысты заңсыз сотқа дейінгі тергеу фактісі бойынша ашық үндеу

2023 жылғы мамырдағы ашық үндеуінде РАА адвокат Т.-ға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтатуға және кінәлілерді жауапкершілікке тартуға, сондай-ақ адвокаттардың өз клиенттеріне құқықтық көмек көрсету үшін құқық қорғау органдарының ғимараттарына кіруіне жол бермеудің кең таралған тәжірибесін тоқтатуға шаралар қабылдауға шақырды.

РКА клиенті жасады деп айыпталған қылмысты жасырды деген күдік бойынша адвокатқа қатысты сотқа дейінгі тергеуді тіркеу төтенше жағдай болып табылғанын және аталған қылмыс құрамы бойынша сотқа дейінгі тергеуді тіркеуге келіспейтінін білдірді.

РАА ұстанымы адвокат өзінің құқықтық мәртебесіне қарай қолданыстағы заңнама нормаларына сәйкес:

- заң көмегін көрсетуге байланысты өзіне белгілі болған ақпаратты құпия сақтауға міндетті;
- көмек сұраған адамның келісімінсіз оларды жария етуге құқығы жоқ;
- сотталушының ұстанымына қайшы, оның қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысын мойындауға құқығы жоқ;
- қорғаудағы адамның мүдделеріне қарсы қандай да бір әрекеттер жасауға құқығы жоқ;
- заң көмегіне жүгінген адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін заңмен тыйым салынбаған барлық құралдар мен әдістерді қолдануға уәкілетті.

РАА Петропавл қаласының мамандандырылған тергеу сотының тергеу судьясының адвокат Т.-ға қатысты қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын негізсіз қолдануына, сондай-ақ жалпы сотқа дейінгі тергеп-тексерудің заңсыздығына назар аударды.

4. Адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу

2023 жылы Қазақстан Республикасында адвокаттарға қатысты заңсыз жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу фактілері жалғасуда, оның барысында адвокаттар мен олар қорғайтын адамдар арасындағы әңгімелер жазылады, адвокаттық құпияны құрайтын осы сөйлесулердің

мазмұны жария етіледі, ал мұндай тергеу әрекеттерінің нәтижелері жол берілмейтін дәлелдер деп танылмайды.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Ақтөбе облысының Мұғалжар аудандық сотында Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 24-бабының 3-бөлігімен және 190-бабының 3-бөлігінің 2) тармағымен қылмыстық іс қаралды, онда қорғауды Ақтөбе облыстық адвокаттар алқасы А., А. адвокаттары және Маңғыстау облыстық адвокаттар алқасының А. адвокаты жүргізді.

Сот отырысы залында сараптамалық қорытындыларды зерделеу кезінде сотталушының дауысы мен сөзінің үлгілері сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында сотталушы мен адвокаттардың өз ұстанымдарын талқылаған кездегі әңгімелері жазылған жасырын тергеу әрекеттерінің фонограммалары екені анықталды.

Іс материалдарын зерделеу барысында, жоғарыда аталған әрекеттер қамаудағы адам өзінің қорғаушыларымен тікелей байланыста болғаны, ал қорғаушылар өз кезегінде кәсіби қызметін жүзеге асырған кезде, № 70 ҚАЖК мекемесінің адвокаттық кабинетінде жүргізілгені анықталды.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның талаптарын бұза отырып, қорғаудағы адам мен оның адвокаттары арасындағы әңгіме жазылған, алынған нәтижелер кұпиясызданып, сарапшыларға, аудармашыға және сот процесіне қатысушылардың барлығына хабарланған.

Қылмыстық істі сотта қарау барысында қорғау тарапы алынған дауыс және сөйлеу үлгілерін заң талаптарын бұза отырып алуына байланысты жол берілмейді деп тану туралы өтінішхат берді. Үкімді жариялаған кезде сот бұл өтінішті қанағаттандырудан бас тартты.

Астана қаласының қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының судьясының іс жүргізуінде азаматты айыптау бойынша қылмыстық іс болды, оның мүдделерін Астана қаласының адвокаттар алқасының адвокаты Г. қорғады.

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің тергеушісі сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы іс бойынша ұстанымын талқылаған қорғаудағы адам мен басқа адвокат арасындағы әңгіменің аудиожазбасын, осы аудиожазба бойынша сарапшының бейне-фонографиялық қорытындысын іс материалдарына қосты.

Қылмыстық істі сотта қараған кезде қорғаушылар адвокат пен қорғаудағы адам арасындағы әңгіменің аудиожазбасын дәлелдеме ретінде жол берілмейтін деп тануды сұраған, алайда судья 2023 жылғы 25 тамыздағы үкімінде бұл жазбалар заттай дәлелдемелер

болмағанымен, олар соттың ішкі сенімі үшін маңызы бар екенін көрсеткен.

2023 жылдың 9 қазанында № 64 мекемеге (Астана қаласының тергеу изоляторы) адвокат Г. қорғаудағы адаммен алдағы апелляциялық сотта қорғаушы ұстанымын талқылау үшін келді.

Әңгімелесу кезінде адвокаттың қорғауындағы адам қабырғада орналасқан розеткаға назар аударды, өйткені оған сым қосылмаған. Ол розетканы ашып, микрофонмен жабдықталған, инвентарлық нөмірі бар құрылғыны тапты.

Оқиға орнына кезекші келіп, ол бақылаушылардың, адвокаттың және оның қорғауындағы адам қатысуымен акт жасап, оған қатысушылар қол қойған.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Жоғарыда келтірілген мысалдар Қылмыстық-процестік кодексінің 232-бабының 8-бөлігінің өрескел бұзушылықтарын қамтиды, онда кәсіби көмекті жүзеге асыратын адвокаттар ауыр немесе аса ауыр қылмыс дайындап жатыр немесе жасады деп пайымдауға негіз болған жағдайларды қоспағанда, оларға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге тыйым салынады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде (Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы № 9 Заңымен ратификацияланған) былай делінген: «Әркімнің өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде, кем дегенде, толық теңдік негізінде мынадай кепілдіктер: б) өз қорғауын дайындауға және өзі таңдаған қорғаушымен сөйлесуге жеткілікті уақыт пен мүмкіндіктерге құқығы бар.

№ 32 Жалпы түсініктеменің 34-тармағында (2007) Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі комитеті былай деп түсіндірді: «қорғаушымен байланысу құқығы айыпталушыға қорғаушыға тез қол жеткізуді талап етеді. Қорғаушыға өз клиентімен куәгерлерсіз кездесуге және айыпталушымен олардың хабарларының құпиялылығын толық қамтамасыз ететін жағдайларда сөйлесуге мүмкіндік берілуі тиіс. Сонымен қатар, адвокаттар қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған адамдарға кәсіби этиканың жалпыға бірдей қабылданған қағидаттарына сәйкес ешбір шектеусіз, ықпалсыз, қысымсыз немесе кез келген жерден орынсыз араласусыз кеңес беру және өкілдік ету мүмкіндігі болуы керек».

БҰҰ-ның адвокаттардың рөлі туралы негізгі принциптері мыналарды көздейді:

- қамауға алынған, ұсталған немесе түрмеге қамалған барлық адамдарға адвокаттың келуі, онымен қарым-қатынас жасау және кеңес алу үшін тиісті мүмкіндіктер, уақыт пен жағдайлар

кешіктірусіз, араласусыз немесе цензурасыз және толық құпиялылықты сақтай отырып беріледі. Мұндай консультациялар құқық тәртібін сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың қатысуымен, бірақ олардың естуі мүмкін болмай жүргізілуі мүмкін (8-тармақ);

- үкіметтер адвокаттар мен олардың клиенттері арасындағы кәсіби қатынастар шеңберінде кез-келген қарым-қатынас пен консультацияның құпия сипатын таниды және қамтамасыз етеді (22-тармақ).

Қылмыстық-процестік кодексінің 70-бабы 2-бөлігінің 1) тармағына сәйкес қорғаушы күдіктімен, айыпталушымен саны мен ұзақтығы шектелмейтін оңаша және құпия кездесуге құқылы.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында мыналар белгіленген:

- адвокат қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет ете отырып іске қатысуға жіберілген кезден бастап жолығулардың санын, ұзақтығын шектемей және мұндай жолығулардың құпиялығын қамтамасыз ететін жағдайларда өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығып тұруға ие болуға құқылы (33-баптың 3-тармағының 5) тармақшасы)

- адвокаттық құпияны адвокатқа өтініш жасау фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғамен және басқа да тұлғалармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерінде қабылданатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге ақпарат құрайды (37-баптың 1-тармағы).

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

РАА-ның адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттері фактілері бойынша ашық үндеу

2023 жылғы 1 қарашада РАА Президент Әкімшілігіне, Жоғарғы Сотқа, Жоғарғы Сот Кеңесіне, Бас прокуратураға, Ішкі істер министрлігіне, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне және Әділет министрлігіне адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүзеге асыру фактілері туралы, онда адвокаттық құпияға қол сұғатын және адвокаттық қызмет кепілдіктерін шектейтін әрекеттерге жол берілмейтіндігі көрсетілген, сондай-ақ мұндай әрекеттерді жасаған тұлғалардың жауапқа тартылуын талап етіп ашық үндеу жолдады.

РАА анықталған фактілер басқа да адвокаттардың кездесулерінің құпиялылығының бұзылғанын көрсетті, өйткені аталған кабинеттер үнемі адвокаттар мен қорғауындағы адамдардың кездесуі үшін пайдаланылады.

Осылайша, адвокаттардың клиенттермен сөйлесулерін тыңдау жүйелі негізде жүзеге асырылады, бұл Адвокаттық қызмет кепілдіктерінің іргелі негіздерін және әркімнің білікті заң көмегін алуға байланысты конституциялық құқықтарын өрескел және негізсіз бұзу болып табылады.

Осыған байланысты РАА мыналарды талап етті :

- адвокаттардың кәсіптік құқықтарының бұзылуына жол берген адамдарға және кінәлі адамдарды жауапқа тартуға, оның ішінде адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіргені, заңмен қорғалатын адвокаттық құпияны жария еткені, сондай-ақ лауазымдық өкілеттіктерін теріс пайдаланғаны үшін қылмыстық жауапқа тартуға қатысты дереу тергеу жүргізуді;

- 2018 жылғы 1 қазандағы ІІМ ҚАЖК мен РАА арасындағы Меморандумның, оның ішінде адвокаттар мен олардың қорғаушылары арасындағы кездесулердің құпиялылығын бұзуға тыйым салатын шарттарды орындауға бақылауды күшейту;

- Жоғарғы Сот пен Бас прокуратураның адвокаттардың өздері қорғайтын адамдармен кездесулерінің құпиялылығын бұзу бойынша құқық қолдану, сондай-ақ жасырын тыңдау және бейнебақылау бойынша практикасын қорытуды қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнаманы біркелкі қолдану мақсатында нормативтік қаулыларға тиісті ережелерді енгізе отырып жүргізу.

РАА сондай-ақ адвокаттық қызмет кепілдіктерін сақтауға және оларды бұзғаны үшін жауапкершілікті қатаңдатуға бағытталған қолданыстағы заңнамаға өзгерістерді қабылдауды жеделдетуді ұсынды. Атап айтқанда, мыналарға аса қажеттілік туралы айтылды:

- адвокаттардың қызметіне кедергі келтіргені үшін жауаптылықты көздейтін Қылмыстық кодекстің 435-бабында қылмыс құрамын құрайтын нақты әрекеттерді тізбелеген формальды қылмыс құрамын пайдалану, оның ішінде адвокат пен клиент арасындағы кездесудің құпиялылығын бұзуды көрсете отырып;

- қылмыстық процеске қатысатын өзге де адамдардың, күзетпен ұстау орындары мен өзге де мемлекеттік органдар мен ұйымдар қызметкерлерінің әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдарды қараудың арнайы сот тәртібін көздейтін ҚПК-не 106-1 жаңа бабын енгізу;

- ҚПК-нің 112-бабына жедел-ізвестіру іс-шараларын, адвокатқа қатысты жасырын тергеу әрекеттерін және (немесе) тергеу әрекеттерін жүргізу нәтижесінде не адвокат заң көмегін көрсететін адаммен адвокаттың ауызша және жазбаша келіссөздері барысында алынған нақты деректер айыптаудың дәлелі ретінде жол берілмейтінін нақты бекітетін норма енгізу;

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

• ҚПК-нің 213-бабының 1) – 6) тармақтарында көзделген жасырын тергеу әрекеттері олардың санкциясын прокурорға бермей, тергеу судьясының санкциясымен жүргізілетін қолданыстағы тәртіпті сақтау.

Адвокатураның ҚАЖК өкілдерімен кездесуі

2023 жылдың аяғында РАА бастамасымен 100-ден астам адвокаттың ҚАЖК өкілдерімен кездесуде, Тергеу сотының төрағасы адвокаттардың тергеу-қамауға алынғандармен кездесулеріне арналған бөлмелерде жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу мәселесі бойынша мұндай әрекеттерге жол беруге болмайтынын анық мәлімдеді, өйткені бұл Қылмыстық-процестік кодексінің 223, 238-баптарының талаптарын бұзады.

Сондай-ақ, ПМ ҚАЖК тергеу изоляторының адвокаттар бөлмелерінде жасырын тергеу әрекеттеріне жол берілмеуімен келісіп, 2024 жылдың қаңтарында ҚАЖК барлық бөлімшелеріне адвокаттар мен олардың клиенттері арасындағы кұпия сөйлесулерге арналған бөлмелерде тыңдау құрылғыларын орнатуға тыйым салу туралы міндетті нұсқама қабылданатынын айтты.

5. Адвокаттардан заңсыз жауап алу және адвокатты клиентпен сәйкестендіру

2023 жылы адвокаттардан заң көмегін көрсетуге байланысты өздеріне белгілі болған ақпаратты алу мақсатында жауап алуға әрекеттенудің заңсыз тәжірибесі жалғасты.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Астана қалалық адвокаттар алқасының Ж. адвокаты азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде шетелдік инвесторға заң көмегін көрсету туралы ұйғарым қабылдады.

Астана қаласы Есіл ауданының полиция басқармасы қылмыстық істі тергеп жатып, ол бойынша 2023 жылғы 17 шілдеде тергеуші адвокат Ж.-ны, құқықтық көмек көрсетуіне қатысты өзіне белгілі болған мәліметтерді алу үшін шақыру қағазымен жауап алуға шақырған.

Адвокат «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңына сәйкес жауап алуға болмайтыдықтан жауап алу хаттамасына айғақтар беруден бас тартқанын көрсете отырып қол қойды.

Тергеуші 2023 жылдың 16 қыркүйегінде Қылмыстық-процестік кодексінің 35-бабы 1-бөлігінің 8) тармағы негізінде, яғни өзгертілмеген шешімге байланысты осы іс бойынша сол күдік бойынша қылмыстық істі тоқтату туралы сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтату туралы қаулы шығарды. Сонымен бірге, тергеуші қаулысында адвокаттың жалған несиелік келісім-шарты бар екенін болжамдап, және оны адвокат өз

еркімен бермей жатқанын көрсеткен. 2023 жылғы 20 қыркүйекте бұл қаулы Астана қаласы Есіл ауданының прокурорымен бекітілген.

Осылайша, сотқа дейінгі тергеп-тексеру тоқтатылды, бірақ қаулының сипаттама бөлігі қарар бөлігіне қайшы келеді және іс жүзінде адвокатты дәлелдемелерді жасырды деп айыптайды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 37-бабының 1-тармағына сәйкес адвокаттық құпияны адвокатқа өтініш жасау фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғамен және басқа да тұлғалармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерінде қабылданатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге ақпарат құрайды.

Осы Заңның 35-бабының 3-тармағында адвокат өзінің кәсіптік міндеттерін жүзеге асырған кезде өзіне мәлім болған мән-жайлар туралы одан куә ретінде жауап алуға тыйым салынады.

Қылмыстық-процестік кодексінің 78-бабының 2-бөлігінің 3) тармағына сәйкес өзінің міндеттерін орындауына байланысты өзіне белгілі болған мән-жайлар туралы – күдіктінің, айыпталушының, сотталушының, сотталған адамның қорғаушысы, сол сияқты олардың заңды өкілдері, жәбірленушінің, азаматтық талапкердің және азаматтық жауапкердің өкілі, сондай-ақ куәнің адвокаты жауап алынуға жатпайды.

Адвокаттан заңсыз жауап алу адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіру болып табылады және адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін Қылмыстық кодекстің 435-бабында көзделген қылмыстық жауаптылыққа әкеледі.

Алайда, бүгінгі күнге дейін мұндай жауапкершілікке тарту жағдайлары тіркелмеген.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

РАА адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру барысында әзірлеген Қылмыстық кодекстің 435-бабына өзгерістер жобасы адвокаттың заңды қызметіне кедергі жасау және кінәлі адамдарды қылмыстық жауапкершілікке тарту сияқты әрекеттерді біржақты саралау үшін осы баптың диспозициясының құрамына адвокаттан куә ретінде заңсыз жауап алу сияқты әрекетті енгізуді көздейді.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне процестік заңнаманы, адвокаттық қызметті және құқықтық көмек көрсетуді, дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеуді жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң

жобасын Мәжіліске ұсынған депутаттар тарапынан бұл тәсіл алғашында қолданған болатын.

Қылмыстық кодекстің 435-бабына енгізілген өзгерістердің үкіметтік нұсқасында аталған өзгерістер енгізілмеген.

6. Адвокаттардың ақпаратпен, процесстік құжаттармен және істермен танысуына, сондай-ақ техникалық құралдарды пайдалануына кедергілер

Адвокаттарға құқық қорғау органдарының, уақытша ұстау изоляторларының және тергеу изоляторларының ғимараттарында техникалық құралдарды алып жүруге және пайдалануға негізсіз тыйым салу фактілері кеңінен таралған. Адвокаттар іс материалдарымен танысу және олардың көшірмелерін ала алмаумен үнемі кездесуде. Бұл бұзушылықтар адвокаттардың шағымдары бойынша соттар шешім қабылдағаннан кейін де тыйылмай келеді.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты М. қылмыстық іс бойынша күдіктілерден жауап алу хаттамалары мен танысу үшін сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізіліміне (әрі қарай – СТБТ) қол жеткізу үшін 2023 жылдың 25 қыркүйегінде «e-Ötinish» жүйесі арқылы өтініш берген кезде, 2023 жылғы 13 қазанда сотқа дейінгі тергеп-тексеру аясындағы өтінішхат орындау үшін тергеушіге тапсырылғаны туралы жауап алынды. Алайда адвокатқа СТБТ-ге рұқсат берілмеген. СТБТ платформасының өзінде өтініш беру мүмкін емес, Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің 1454 сенім телефонына да хабарласу мүмкін болмады.

2023 жылдың қыркүйек айынан бастап Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты М. аудандық прокуратура органдары сотқа дейінгі тергеп-тексеруді аяқтаған кезде тергеп-тексерудің аяқталғаны және істің сотқа жіберілгені туралы бірде-бір рет хабардар етілмеген және айыптау актілерінің көшірмелерін алмаған. Ол сот отырысының хатшысынан айыптау актілерін алуға мәжбүр болған.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты С. кәсіптік қызметті қамтамасыз ету кезінде келесі жағдайларда заңды қызметке кедергі келтіру фактілеріне тап болған:

Қылмыстық кодекстің 121-бабының 4-бөлігімен СТБС-да тіркелген қылмыстық істі Алматы қалалық полиция департаментінің тергеушісінің жүргізуінде болған. Адвокат тергеушіге жәбірленуші мен

жәбірленушінің өкілін қорғау (өкілдік ету) туралы жазбаша хабарлама берген.

2023 жылғы 10 қарашада адвокат клиенттердің құқықтары мен мүдделерін қорғауға қатысты өзі қорғайтын адамдар қатысуымен тергеу әрекеттерін жүргізу, сараптамалар, заттай дәлелдемелерді, қаулылардың және өзге де процестік шешімдердің көшірмелерін, оның ішінде деректерді жарияламау туралы жазылымның көшірмелерін ұсына отырып, анықтау мүмкіндігін беру туралы өтінішхат берді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының қаулысымен адвокаттың өтініші ішінара қанағаттандырылды. Өтініште адвокат көрсеткен іс құжаттары қарауға ұсынылды, бірақ олардың көшірмелерін жасауға және олардан үзінді көшірмелер жасау құқығы берілмеді, яғни тек көзбен шолып қарауға рұқсат етілді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталғанға дейін қылмыстық процеске қатысушылардың сот сараптамалары мен зерттеулердің қорытындыларымен танысуға құқық бар болғанымен (Қылмыстық-процестік кодекстің 71 және 76-баптары), Қылмыстық-процестік кодексінің 274 және 286-баптарында белгіленген тәртіппен сот сараптамасы, адвокат өкілдік ететін адамдардың қатысуымен жүргізілген процестік әрекеттері, сондай-ақ қарауға ұсынылуға жататын процестік құжаттары қорытындыларын фотосуреті және көшірмелерін жасауға құқығы заң бойынша жоқтығын пайдаланып, адвокаттың сұрау салуда көрсеткен құжаттарының көшірмелерін және үзінділерін жасау құқығын беру туралы өтінішті қанағаттандырудан тергеуші бас тартты. Мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді қоспағанда, кез келген көлемде қылмыстық іс материалдарынан мәліметтердің үзінділерін жасау құқығы тек сотқа дейінгі тергеп-тексерудің аяқталмағанын, іс бойынша түпкілікті процессуалдық шешім қабылданбағанын ескере отырып, тергеуші сотқа дейінгі тергеудің күні мен уақыты туралы үзінді көшірмелерді ұсыну бөлігінде айыпталушылардың қатысуымен жүргізілетін тергеу әрекеттері, тексерулер, сараптамалар, заттай дәлелдемелер, өкілдік ететін адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға қатысты қаулылардың және өзге де іс жүргізу шешімдерінің көшірмелерін ұсыну, оның ішінде деректерді жария етпеу туралы жазбаның көшірмесін беру туралы талапты қанағаттандыруға негіз таппаған.

2023 жылдың 18 қарашасында адвокат Алматы қаласы Бостандық ауданының прокуратурасына Қылмыстық-процестік кодексінің 105-бабына сәйкес тергеушінің әрекетіне шағымданды, шағым Алматы қаласы прокуратурасына жолданды және мәні бойынша қаралды.

2023 жылғы 22 қарашада Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық тергеу сотының қаулысымен адвокаттың Қылмыстық-

процестік кодексінің 106-бабы бойынша шағымы қанағаттандырылды. Сот жәбірленушінің, жәбірленушінің өкілінің қатысуымен тергеу әрекеттерін жүргізу, сараптамалар жүргізу және заттай дәлелдемелер туралы процестік құжаттарының мәтінін техникалық көшіру немесе қолмен жазып көшіру мүмкіндігін тергеушіні адвокатқа және ол қорғайтын адамға беру арқылы бұзушылықтарды жоюды міндеттеді. Ол сондай-ақ тергеушіге адвокаттың өзі қорғайтын адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға қатысты қаулылар мен өзге де процестік шешімдерінің, жария етпеу туралы жазбаның көшірмелерін беруді, қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнама нормаларына сәйкес, егер бұл құжаттарда заңмен қорғалатын құпия болмаса, оған танысу үшін деректерді беруді бұйырды.

Тергеу сотының қаулысы заңды күшіне еніп, адвокат С. сот қаулысын қоса бере отырып тағы да осындай өтінішхатпен жүгінді.

2023 жылғы 30 қарашада сол тергеушінің қаулысымен құжаттардың көшірмелерін жасау және үзінді көшірме жасау құқығын беру туралы өтінішхатқа қоса берілген сот қаулысы ескерілмей, қабылданған процессуалдық шешімнің мәні негізделмей қайтадан бас тартылды.

2023 жылдың 21, 26, 27 маусымында Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Д. өзі қорғайтын адамның ісі бойынша телефонмен Алматы қалалық прокуратурасының ғимаратына кіре алмады.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Н. телефонмен 2023 жылдың ақпанынан қазіргі уақытқа дейін жәбірленуші М. мен А. тарапынан қылмыстық істерге қатысу үшін Алматы облысы Қарасай аудандық полиция басқармасының ғимаратына кіргізілмеді.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Н. 2022 жылдың 21 қыркүйегі мен 27 қазанында Алматы қаласы бойынша Ұлттық қауіпсіздік комитеті департаментінің ғимаратына куәгерлер К. және У. мүдделерін қорғау үшін телефонмен кіруге рұқсат берілмеді.

Абай ауданында адвокаттар тергеу әрекеттері жүргізілмей жатқан кезде адвокаттар мен клиенттердің кездесуі кезінде тергеу изоляторлары мен уақытша ұстау изоляторларының ғимараттарына смартфондар мен ноутбуктерді алып кіруге кедергілерге тап болуда.

Заңды адвокаттық қызметке кедергі жасау фактілері адвокаттарды тиісті ден қою шараларын қабылдау үшін сот пен прокуратураға жүгінуге мәжбүр етеді.

Семей қалалық сотының 2023 жылғы 13 қазандағы қаулысымен Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл департаментінің Абай ауданы бойынша Тергеу бөлімі тергеушісінің адвокатты сыбайлас жемқорлық

қызметі ғимаратына ноутбук әкелуге тыйым салғаны заңсыз деп танылды.

Сондай-ақ, 2023 жылғы 19 тамыздағы сот ұйғарымымен Абай ауданы бойынша Экономикалық тергеу басқармасы тергеушісінің әкімшілік ғимаратқа смартфонды алып кіру және пайдалану бөлігінде және экономикалық тергеулер департаменттің Тергеу бөлімі бастығының қаулысымен тергеушінің мұндай қаулысын заңсыз деп танудан бас тартуы заңсыз деп танылды.

2023 жылдың 14 қазанында Абай облыстық прокуратурасы адвокатқа өзі қорғайтын адаммен кездескен кезде смартфон әкелуге рұқсат бермегені үшін уақытша ұстау изоляторының кезекшісіне қатысты тәртіптік іс қозғады.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабының 3) тармақшасына сәйкес заң көмегі – Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабы 3 тармағында бекітілген білікті заң көмегін алуға, оның ішінде арнайы құқықтық білім мен дағдыларды пайдалана отырып, осы Заңда және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында белгіленген тәртіппен жүзеге асырылатын құқығын іске асыруды қамтамасыз етуге бағытталған қызмет.

Адвокаттың заң көмегін көрсету кезінде техникалық құралдарды пайдалану мүмкіндігі тиісті заңмен, сондай-ақ Қылмыстық-процестік кодексінің нормаларымен тікелей көзделген. Бұл мүмкіндік білікті заң көмегінің барынша тиімді және тиімді болуын қамтамасыз етуге тікелей бағытталған.

Конституцияның 16-бабының 3-тармағына сәйкес ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы. Істің барлық сатыларында техникалық құралдарды қолдану адвокатқа клиенттің орналасқан жерінде немесе қажет деп танылған кез келген басқа жерде кідіріссіз көмек көрсетуді бастауға мүмкіндік береді.

Конституцияның 14-бабының 1-тармағына сәйкес заң мен сот алдында барлығы тең. Адвокаттардың техникалық құралдарды пайдалануын реттейтін ведомстволық нормативтік құқықтық актілер оларға қатысты шектеулер қолданылмайтын прокурорлар мен құқық қорғау органдары қызметкерлерінің ұқсас құқықтарымен салыстырғанда адвокат құқықтарының теңдігі қағидасын бұзады.

Адвокаттарды әлеуетті бұзушылар деп санауға болмайды. Олар қылмыстық процестің ерекше субъектілері және заңмен қорғалатын құпияны сақтаушылар болып табылады. Адвокаттар тарапынан

күпиялылық талаптарын бұзуға немесе заңмен қорғалатын күпияны ашуға жол берілмейді және Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген құқық бұзушылық болып табылады.

Адвокаттар құқық қорғау органдарының ғимараттарына азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау бойынша кәсіби қызметті жүзеге асыру үшін ғана барады. Адвокаттардың құқықтық ақпараттық жүйелерге онлайн режимінде кіруі және қылмыстық іс материалдарымен танысуы үшін смартфон, ноутбук және басқа да техникалық құралдар қажет. Мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету жүйесінде жұмыс істейтін адвокаттар «Е-Заң Көмегі» арқылы қорғауға тапсырыстарды қабылдау үшін үнемі байланыста болуы керек. Осылайша, техникалық құралдар адвокаттарға заң көмегін көрсету үшін ғана қажет.

Қоғамдық өмірді және мемлекеттік органдардың қызметін цифрландырудың жедел қарқыны адвокаттарға тез шешім қабылдау және әртүрлі жағдайларға ден қою қажеттілігін тудырады, сондықтан адвокат жұмыс және жұмыстан тыс уақытта желіге кіру аймағынан тыс бола алмайды. Смартфонды пайдалануға тыйым салу арқылы адвокатты сыртқы әлемнен оқшаулау азаматтардың уақтылы және тиімді білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығын жүзеге асыруды қиындатады.

Цифрландыру дәуірінде адвокат құжаттарды смартфон камерасымен суретке түсіру ала алмай, оларды қолмен көшіруге уақыт жоғалтпауы керек.

Адвокаттың құқық қорғау органдарының ғимараттарында смартфондар мен ноутбуктермен болуын шектеу негізсіз және тараптардың тең құқықтылық қағидатын бұзады. Мұндай шектеулер адвокаттың адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау жөніндегі заңды қызметін жүзеге асыруына кедергі жасауға бағытталған.

Барлық құқық қорғау органдарында «Қызметтік пайдалану үшін» деген белгісі бар ғимараттар мен үй-жайларға кіруді бақылау ережелерін бекіту туралы ішкі ережелері бар.

Ұлттық қауіпсіздік комитетінің, Бас прокуратураның және Қаржылық мониторинг агенттігінің бұйрықтарымен адвокаттарға жалпыға қолжетімді ғылыми-техникалық құралдарды, оның ішінде смартфондарды пайдалануға тыйым салынады.

Ішкі істер министрлігі мен Қаржы министрлігінің бұйрықтары адвокаттардың техникалық құралдарды пайдалануына тыйым салмайды, бірақ оларды қылмыстық істі немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы сот ісін жүргізетін лауазымды тұлғадан мұндай пайдалануға рұқсат алуды міндеттейді.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің бұйрығымен

әкімшілік ғимараттардың іргелес аумағына және сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің әкімшілік ғимараттарына әкелуге тыйым салынған заттар мен заттардың тізбесі көрсетілген. Онда жазу құрылғылары, сақтау құралдары, визуалды бақылау жабдықтары және компьютерлік жабдықтар енгізілген.

Іске қорғаушы ретінде қатысатын адвокат мемлекеттік органдардың қызметкерлері сияқты құпия ақпаратты тасымалдаушы болып табылады және оның сақталуын қамтамасыз етуге міндетті. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 201-бабы сотқа дейінгі тергеп-тексеру деректерін жария етуге жол берілмейтіндігін белгілейді, қорғаушыға қылмыстық іс бойынша бар, оған қол қойылған мәліметтерді жария етуге жол берілмейтіндігі туралы ескертуді көздейді және жауаптылық туралы ескертіле отырып қолхат алынады.

Адвокаттар техникалық құралдарды пайдалануда мемлекеттік қызметшілермен, прокурорлармен, қылмыстық процестің лауазымды тұлғаларымен, тіпті заң консультанттарымен салыстырғанда тең емес жағдайға ие. Адвокаттардың құқықтарының кепілдіктерін бұлайша шектеу негізсіз болып табылады.

Құқық қорғау органдарының ішкі өкімдері тиісті органдардың ғимараттарында заң көмегін көрсету кезінде адвокаттардың смартфондарды пайдалануына тыйым салуға мүмкіндік беретін бөлігінде және (немесе) мұндай пайдалануға рұқсат талап ететін бөлігінде ұлттық заңнама және халықаралық құқық нормаларына қайшы келеді.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адам құқықтары жөніндегі уәкілге жүгіну

2023 жылғы наурызда адвокаттардың құқықтарын шектеу бөлігінде келесі нормативтік құқықтық актілердің Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-баптың 3-тармағын, 14-баптың 1-тармағын, 16-бабының 3-тармағы, 24-бабының 2-тармағы және 39-бабының 3-тармақтарына сәйкес келмейтіндігіне байланысты РАА Конституциялық Сотқа шағымды жолдау туралы Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілге өтінішпен жүгінді:

- Ұлттық қауіпсіздік комитеті Төрағасының 2018 жылғы 25 қаңтардағы № 03 «Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздік органдарының объектілерінде кіру және объектішілік режимдерді қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы, адвокаттардың

жалпыға қолжетімді техникалық құралдарды, соның ішінде ноутбуктер мен смартфондарды пайдалану бөлігінде;

- «Қазақстан Республикасының Республика Ішкі істер министрлігі орталық аппаратының және және Қазақстан Республикасының аумақтық ішкі істер органдары аумағында және әкімшілік ғимараттарында кіру және объектішілік режимдерді қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» Ішкі істер министрінің 2016 жылғы 8 қаңтардағы № 1 дсп Бұйрығы, адвокаттың қылмыстық немесе әкімшілік процесті жүргізуші лауазымды адамнан жалпыға қолжетімді техникалық құралдарды, оның ішінде ноутбуктер мен смартфондарды пайдалануға рұқсат алу міндетіне қатысты бөлігінде;

- Бас Прокурор мен Ішкі істер министрінің бірлескен бұйрығы (2017 ж., нақты күні мен саны белгісіз), адвокаттардың жалпыға қолжетімді техникалық құралдарды, оның ішінде ноутбуктер мен смартфондарды пайдалануға тыйым салу туралы бөлігінде;

- «Қаржы мониторингі органдарының экономикалық тергеу қызметінің әкімшілік ғимараттарына кіруді бақылауды қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2020 жылғы 15 маусымдағы № 598-дсп бұйрығы, адвокаттың жалпыға қолжетімді техникалық құралдарды, соның ішінде ноутбуктер мен смартфондарды пайдалану үшін қылмыстық істі немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы сот талқылауын жүргізетін лауазымды тұлғадан рұқсат алу бөлігінде;

- Агенттік төрағасының 2021 жылғы 22 маусымдағы «Қаржы мониторингі органдарының экономикалық тергеу қызметінің әкімшілік ғимараттарында кіру және объектішілік режимдерді қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» № 144-НҚ-ҚБПҰ бұйрығы, адвокаттардың жалпыға қолжетімді техникалық құралдарды, соның ішінде ноутбуктер мен смартфондарды пайдалануына тыйым салу бөлігінде;

- Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Агенттігі Төрағасының 2016 жылғы 3 қарашадағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл органдарының әкімшілік ғимараттарында кіру және объектішілік режимдерді қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» №42 бұйрығы, адвокаттарды жалпыға қолжетімді техникалық құралдарды, оның ішінде ноутбуктер мен смартфондарды пайдалануға материалдық құндылықтарды алып кіруге (алып кетуге) рұқсат алуға міндеттеу бөлігінде.

Бұзушылықтар бойынша әрекеттер жөнінде адвокаттарға ұсынымдар әзірлеу

2023 жылғы сәуірде РАА қолданыстағы тәжірибені қорытындылап, заң көмегін көрсету барысында адвокаттардың

техникалық құралдарды пайдалану құқықтарын бұзудың жиі кездесетін жағдайлар бойынша шағымдар үлгілерінің жобасын әзірлеп, ресми интернет-ресурста орналастырды:

- Қылмыстық-процестік кодексінің 105-бабына сәйкес полиция қызметкерлерінің заңсыз әрекеттері туралы прокурорға шағымдану;
- Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының 1-бөлігіне сәйкес полиция қызметкерлерінің іс-әрекеттерінен тергеу сотына шағымдану.
- Қылмыстық-процестік кодексінің 107-бабы бойынша қорғаушының полиция қызметкерлерінің әрекетін заңсыз деп тану туралы шағымын қанағаттандырудан бас тарту туралы тергеу судьясының қаулысына шағым.

Адвокатура өкілдерінің ПМ басшылығымен кездесуі

2023 жылғы 7 сәуірде «Ішкі істер органдары мен адвокаттардың өзара іс-қимылының өзекті мәселелері» тақырыбындағы кездесудің қорытындысы бойынша Ішкі істер министрлігі мен РАА арасында хаттамаға қол қойылып, онда Ішкі істер министрлігінің 2016 жылғы 8 қаңтардағы «Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі орталық аппаратының және Қазақстан Республикасының аумақтық ішкі істер органдары аумақтары мен әкімшілік ғимараттарында кіру және объектішілік режимдерді қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» № 1 бұйрығына әкімшілік немесе қылмыстық іс жүргізуді жүзеге асыратын Ішкі істер министрлігі мен Ішкі істер департаментінің лауазымды тұлғалары Ішкі істер министрлігі орталық аппаратының және полиция органдарының ғимараттарына нақты әкімшілік немесе қылмыстық іс бойынша қабылданған тапсырма шеңберінде процестік немесе тергеу әрекеттеріне қатысуға келген адвокатқа өзімен бірге компьютерлерді, смартфондарды және басқа да техникалық құралдарды алып кіруге тыйым салу мүмкіндігі болмауын тікелей көрсете отырып, толықтыруларды енгізу мүмкіндігін қарастыру туралы шешім қабылданды.

7. Адвокаттық іс жүргізуді тінту, қарау, алып қою, тәркілеу және тексеру, адвокаттық құпияны бұзу

Адвокаттардың жеке заттарды тексеру, адвокаттық іс жүргізуді тексеру, адвокаттық іс жүргізу материалдарын алу және зерделеу бойынша заңсыз талаптарға тап болуы жалғасуда.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Алматы қалалық полиция департаментінің тергеушілері іс бойынша Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты К.-дан қорғаудағы адамның ұстанымы жазылған хаттамаларды тәркіледі.

Алматы қаласы бойынша ҚАЖК №72 мекемесінде Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты К. іс-қағаздары тексеріліп, барлық қолжазба материалдары тәркіленіп, қайтарылмады.

Сол № 72 мекемеде адвокаттардың айтуынша, олар адвокаттың іс қағаздарын тексеріп қана қоймай, іс бойынша жеке жазбалармен де танысады.

Алматы облыстық сотының сот алқасының отырысына қатысу үшін кіре берісте Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Ч. портфелін ашып, оның ішіндегі заттарын және портфельдегі барлық папкалардың мазмұнын көрсету талап етілді. Адвокат бас тартқаннан кейін ғана талаптар тоқтатылды.

Қарағанды облыстық адвокаттар алқасының адвокаты Х., ҚАЖК мекемесіне барған кезде тексеріске тап болды, оның барысында мекеме қызметкерлері адвокаттың заң көмегін көрсетуі үшін қажетті адвокатта сақталатын құжаттарды және іс қағаздарды оқып шықты. Адвокаттың қарсылығына ешқандай жауап болған жоқ.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңының 37-бабының 1-тармағына сәйкес адвокаттық құпияны адвокатқа өтініш жасау фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғамен және басқа да тұлғалармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерінде қабылданатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге ақпарат құрайды.

Заңның 35-бабының 5-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайлардан басқа ретте, адвокаттық іс қағаздарын жүргізу, онымен байланысты өзге де материалдар мен құжаттар, сондай-ақ адвокаттың мүлкі, оның ішінде ұялы байланыс құралдары, аудиоаппаратурасы, компьютерлік техникасы жете тексерілуге, қарап-тексерілуге, алынуға, алып қойылуға және тексерілуге жатпайды.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыруға бағытталған РАА әзірлеген заң жобасы аясында аталған мәселелерді шешу үшін мыналар ұсынылды:

- «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабының 3-тармағымен Қылмыстық-процестік заңнамасына сәйкес мұндай әрекеттер жасалатын жағдайларды қоспағанда, адвокаттың үйіне немесе жайына кіруге, онда тексеру, тінту немесе өзге де тергеу әрекеттерін жүргізуге, сондай-ақ адвокаттың жеке тінтуге, заттары мен құжаттарын талап ету немесе алып қоюға тыйым салумен толықтыру;

- Аталған Заңның 35-бабына адвокаттың тұрғын үйін, сондай-ақ ол өзінің адвокаттық қызметін жүзеге асыратын үй-жайын тінту (алып қою) немесе қарап-тексеру тәртібін реттейтін және осы кезде сол жерде адвокаттар алқасы өкілінің болуын қамтамасыз ететін жаңа 11-тармақты енгізу;

- Қылмыстық кодекстің 435-бабының диспозициясын нақты әрекеттермен толықтыру, оның ішінде адвокатты және (немесе) оның үй-жайын заңсыз тінту немесе тексеру, заңсыз талап ету және (немесе) адвокаттық құпияны құрайтын мәліметтер мен құжаттарды алу;

- Қылмыстық-процестік кодексіне адвокатқа қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексерудің ерекшеліктерін белгілейтін жаңа 552-2 бапты енгізу.

Бұл ұсыныстар Мәжіліс депутаттары бастамашылық еткен заң көмегінің мәселелері бойынша заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу жобасына ішінара енгізілді.

Қазір Мәжілісте қаралып жатқан Қылмысты-процестік, Қылмыстық және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру туралы заң жобасында Қылмыстық кодекстің 435-бабында көзделген құқық бұзушылықтың материалдық құрамын формальды түрге өзгерту қарастырылған. Бұл ұсынысты Әділет министрлігі қолдап отыр.

Осы саладағы көптеген РАА ұсыныстары мемлекеттік органдардан қолдау таппауда.

8. Адвокаттарды мемлекеттік құпияларға және басқа да қорғалатын құпияларға жіберу

Адвокаттың қаралып жатқан нақты қылмыстық іс шеңберінде ғана мемлекеттік құпияларға бір рет қол жеткізуін қарастыратын қолданыстағы тәртіп сақталады. Бұл қол жеткізу қылмыстық іс материалдарымен бірге соттылығына қарай беріледі және қылмыстық іс бойынша түпкілікті шешім қабылданған кезде (сот үкімі тоқтатылған, заңды күшіне енген кезде), қылмыстық процеске қатысушылардың мемлекеттік құпияларға қолжетімділігі автоматты түрде тоқтатылады. Адвокаттардың мемлекеттік құпияларға қол жеткізуін тіркеуді әділет органдары жүзеге асырады. Адвокаттың қажетті құжаттарды жинауға кететін уақытын ескере отырып, рұқсат алу 3 айға дейін немесе одан да көп уақытты алады. Сонымен қатар, адвокаттардың айтуынша, мұндай рұқсат алу жылдамдығы бірдей емес. Адвокаттардың біріне ең қысқа мерзімде рұқсат берілуі мүмкін, ал екіншісі бірнеше ай күтуге мәжбүр.

Рұқсат алудың ұзақ мерзіміне байланысты адвокаттардың өзі қорғайтын адамдар көбінесе таңдаған адвокаттарының көмегінен бас тартуға және осындай рұқсаты бар адвокатпен келісім жасауға немесе тағайындалған адвокатқа келісуге мәжбүр болады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тергеушілер мемлекеттік құпияға қол жеткізуге рұқсат бермейінше адвокатқа қорғаушы ретінде қатысуға рұқсат бермейді.

Адвокаттар сонымен қатар заңмен қорғалатын басқа да құпияларға қол жеткізу құқықтарына үнемі шектеулерге ұшырайды.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты О.-ға субъектінің келісімінсіз жеке мәліметтерді беруден бас тартылды.

Алматы облысы бойынша Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі басқарма бастығының міндетін атқарушысы адвокатқа үшінші тұлғаларға қатысты жеке мәліметтерді – куәлар туралы мәліметтерді (сотылылықтың болуы немесе болмауы, куәлардың пробацялық бақылауы), бұл ақпарат куәларға қарсылық білдіру құқықтарын жүзеге асыру үшін қажет болғанына қарамастан беруден бас тартты.

Әділет органы лауазымды тұлғаны әкімшілік жауапкершілікке тартудан («Дербес деректер туралы» Заңның 9-бабына сілтеме жасай отырып) бас тартты, өйткені оның пікірінше, адвокат мұндай ақпаратты беруден бас тартылуы мүмкін және заң тәжірибесі жеке мәліметтерді шығаруға болатын жағдайлардың қатарына жатпайды.

Бұл ретте, әділет органы «Дербес деректер туралы» Заңның 9-бабының 10-тармағында субъектінің келісімінсіз дербес деректерді жинау және өңдеу заңнамасында белгіленген өзге де жағдайларда жүзеге асырылатыны белгіленгенін ескермеген.

Бұл ретте қорғаушыға Қылмыстық-процестік кодексінің 122-бабының 3-бөлігі Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген тәртіппен заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді жария етпей, қорғауды жүзеге асыру үшін қажетті ақпаратты алу құқығын береді.

Құпиялылықты сақтай отырып, қорғаушы жеке мәліметтерді қамтитын заңмен қорғалатын құпияларға қол жеткізе алады.

Алайда, жеке деректерді жинау және өңдеу ережелері, сондай-ақ «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заң заңмен қорғалатын басқа құпияны құрайтын дербес деректерді алу тәртібін қарастырмайды.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты О. қызметтік пайдалану үшін ақпарат алу қажет болған жағдайда осындай проблемаға тап болды.

Қылмыстық іс аясында олар Әділет министрлігінің Сот-сараптама орталығына сот-сараптамалық техникамен танысу және көшірмелерін беру туралы өтінішпен жүгінген.

Орталық басшысы әдістемелердің көшірмелерін беруден және олармен танысудан бас тартты, өйткені әдістер «Қызмет бабында пайдалану үшін» белгісі бар құжаттардың қатарына жатады, өйткені ақпаратты таратылуы шектеулі ресми ақпаратқа жатқызу және онымен жұмыс істеу Ережесінде адвокаттардың сұрау салулары бойынша құпиялылықты сақтауды ескере отырып ақпарат беру қарастырылмаған.

Осылайша, заңмен қорғалатын ақпаратты құпиялылықты сақтауды ескере отырып адвокаттардың алуын реттелмеуі, мұндай ақпаратты алуды мүмкін емес етеді, бұл адвокаттардың өз құқықтарын жүзеге асыруына кері әсерін тигізеді.

2002 жылғы 10 қыркүйекте Алматы адвокаттар алқасының адвокаты С. «e-Otinish» қызметі арқылы «Қазақстан Ұлттық Банкі» РМУ-ге адвокаттық сауал жолдады. Адвокат банк құпиясына қатысты ақпаратты сұрамаған.

2023 жылдың 25 қыркүйегінде Ұлттық Банктен қорғау хабарламасы жеке тұлғаға қатысты берілген, ал сұрау ЖШС-ға қатысты деген негізде сұралған ақпаратты беруден бас тартқан жауап алынды. Жауапта бас тартудың басқа себептері көрсетілмеген.

Адвокат Астана қалалық Әділет департаментіне Ұлттық банкті әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы өтініш жолдады.

2023 жылдың 16 қазанында Әділет департаменті әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғауға негіз жоқ деп жауап берді.

2023 жылдың 18 қазанында адвокат Әділет министрлігіне (ӘҚБК-нің 827-бабының 1-бөлігіне сәйкес жоғары тұрған орган) шағым түсірді.

2023 жылдың 16 қарашасында адвокатқа Әділет министрлігінен емес, іс-әрекетіне шағым жасалған Астана қаласының Әділет департаментінен әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау мүмкін емес деген жауап келген. Яғни, іс жүзінде адвокаттың шағымын әрекетіне шағым жасалып жатқан орган қабылдамады.

Аталған факті бойынша сотқа шағым түсірілді. Астана қаласының Әкімшілік құқық бұзушылық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының 2024 жылғы 8 қаңтардағы қаулысымен Астана қаласы Әділет департаментінің Қазақстан Республикасының ӘҚБК-нің 668-бабы бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуден бас тартқаны заңсыз деп танылу туралы адвокат С. шағымын қанағаттандырудан бас тартты.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Қазақстан Республикасындағы адвокаттардың көпшілігі қазіргі уақытта мемлекеттік құпияларға осыған дейін ешқашан қол жеткізе алмаған, сондықтан осы санаттағы істер бойынша заң көмегін көрсету мүмкіндігінен айырылған. Өз бетінше рұқсат алған жекелеген

адвокаттарды сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары қорғаушы ретінде қатысуға шақыратын жағдайлар бар, бұл қылмыстық процеске қатысушылар, олардың жақындары немесе туыстары шақырған басқа адвокаттардың қатысуына кедергі келтіреді.

Көбінесе мемлекеттік құпияға жататын ақпарат ондай емес. Алайда істі жүргізуші тұлғаның оны қылмыстық іс шеңберінде «құпиялық» шешіміне шағымдану мүмкіндігі айтарлықтай қиын.

Қылмыстық жауаптылыққа тартылған адам сотқа дейінгі тергеп-тексерудің аса маңызды кезеңдерінде (ұстау, жауап алу, бұлтартпау шарасын санкциялау және т.б.) қорғаушыны еркін таңдау құқығынан айырылады немесе елеулі түрде шектеледі, бұл болашақта бұл тұлғалар үшін істің нәтижесіне теріс әсер етуі мүмкін.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 3-тармағының 8) тармақшасына сәйкес адвокат қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет ете отырып егер бұл анықтау сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу кезінде, сотта қорғауды немесе өкілдік етуді жүзеге асыру үшін қажет болса, мемлекеттік құпияларды құрайтын, сондай-ақ әскери, коммерциялық, қызметтік және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын ақпаратпен Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген тәртіппен танысуға құқылы.

«Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңның 30-бабында лауазымды адамға немесе Қазақстан Республикасының азаматына мемлекеттік құпияларға қол жеткізуге тыйым салу негіздері көрсетілген.

Осы Заңның 29-бабында лауазымды адамдар мен азаматтардың мемлекеттік құпияларға қол жеткізудің жалпы тәртібі белгіленген. Бірақ жекелеген санаттағы тұлғалардың құқықтық жағдайының ерекшеліктерімен айқындалатын мемлекеттік құпияларға қол жеткізудің және оларды қорғаудың басқа әдістерін пайдалану мүмкіндігін көздемейді. Қалыптасқан тәжірибеге сәйкес, қылмыстық-процестік нормалары емес, дәл осы бап мемлекеттік құпияларға қол жеткізе алмайтын адвокатты қылмыстық іске қатысудан шеттету үшін бірден-бір және жеткілікті құқықтық негіз болып саналады. Сондықтан анықтаушылар, тергеушілер, прокурорлар мен соттар қылмыстық істерге қорғаушы ретінде түсу үшін адвокаттардан мемлекеттік құпияларға қол жеткізуді талап етеді.

Мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерге қол жеткізу тәртібі туралы 29-баптың талаптары (тексеру іс-шаралары және рұқсат беру туралы мемлекеттік орган немесе ұйым басшысының шешім қабылдауы) адвокаттарға қолданылмауға тиіс. Мұндай жағдайларда мемлекеттік құпиялардың сақталуы тиісті жауапкершілік тетіктерін қолдану арқылы қамтамасыз етілуге тиіс.

Үкіметтің 2021 жылғы 28 қазандағы № 776-дсп қаулысымен бекітілген Құпиялылық режимін қамтамасыз ету жөніндегі нұсқаулық

осы стандарттарға негізделген. «Қызметтік пайдалану үшін» деп белгіленуіне байланысты адвокаттар осы Нұсқаулыққа қол жеткізе алмайды және оның нормаларын тікелей басшылыққа алу мүмкіндігінен айырылады.

Күдікті, айыпталушы, сотталушы, ақталған немесе сотталған адам адвокаттардың мемлекеттік құпияларды білу мүмкіндігіне қарамастан, олардың арасынан кез келген қорғаушыны таңдауға құқылы. Қазақстан Республикасының Конституциясы, адам құқықтары туралы халықаралық құқықтық актілер, заңдар мемлекеттен қылмыстық процеске қатысушы адамдарға олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға барабар кепілдіктер беруді талап етеді.

Конституцияның 16-бабының 3-тармағына сәйкес ұсталған, қамауға алынған, қылмыс жасады деп айыпталған әркімнің тиісінше ұсталған, қамауға алынған немесе сотқа тартылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқығы бар. Адвокат таңдау мүмкіндігін тек белгілі бір уақытта мемлекеттік құпияға қол жеткізе алатын адвокаттар тобына ғана шектеу сөзсіз таңдау еркіндігін шектейді және осы конституциялық құқықты жүзеге асыруды қиындатады.

Ал Конституцияның 39-бабының 3-тармағына сәйкес білікті заң көмегін алу құқығы ешбір жағдайда шектеуге жатпайды.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 14 - бабы 3-тармағының b) тармақшасына сәйкес әрбір адам өзіне тағылған айыпты қарау кезінде өзі таңдаған қорғаушымен бірге болуға құқылы.

Осы тармақтың d) тармақшасына сәйкес әркімнің өзінің қатысуымен сотталуға және жеке өзі немесе өзі таңдаған адвокат арқылы қорғауға құқығы бар.

Адвокаттардың рөлі туралы Негізгі қағидалардың 1-тармағына сәйкес әрбір адам өз құқықтарын қорғау және қылмыстық сот ісін жүргізудің барлық сатыларында оны қорғау үшін кез келген адвокаттың көмегіне жүгінуге құқылы.

Негізгі қағидалардың 5-тармағына сәйкес, үкіметтер құзырлы органдардың әрбір адамға қамауға алынған немесе қамауға алынған немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған кезде өзі таңдаған адвокаттың көмегіне жүгіну құқығы туралы дереу хабардар етуін қамтамасыз етеді.

Демек, айыпталушының (күдіктінің) мемлекеттік құпияларды білуге мүмкіндігі жоқ деген негіздемемен өзі таңдаған адвокатты шақырудан бас тартуы, сондай-ақ айыпталушыға (күдіктіге) «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңның 29-бабының ережелерінің қылмыстық сот ісін жүргізу саласында таралуына байланысты осындай рұқсаты бар адвокаттар тобы қатарынан таңдауды ұсынуы азаматтың білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығын және заң көмегін алу және қорғаушыны өз бетінше таңдау құқығын негізсіз шектейді.

Қылмыстық-процестік кодексінің 68-бабының 1-бөлігіне сәйкес қорғаушы ретінде адвокатты күдікті, сондай-ақ күдіктінің атынан немесе оның келісімімен өзге де адамдар шақырады.

Қылмыстық-процестік кодекстің 68-бабының 8-бөлігіне сәйкес адвокат куәлігін және қорғау (өкілдік ету) туралы жазбаша хабарламаны көрсеткен кезде іске қорғаушы ретінде кіріседі. Адвокаттың нақты істі жүргізуге өкілеттіктерін растайтын өзге құжаттарды талап етуге тыйым салынады.

Осылайша, Қылмыстық-процестік кодекс өзінің клиентін қорғау үшін адвокаттан мемлекеттік құпияларға рұқсат талап етуге тікелей тыйым салады.

Конституциямен және конституциялық заңдармен қатар Қазақстан Республикасының аумағында қылмыстық сот ісін жүргізудің тәртібін айқындайтын Қылмыстық-процестік кодексінде қылмыстық процесті жүргізуші органға «адвокаттың қылмыстық процеске қатысуы туралы рұқсат беру» сияқты мүмкіндік мүлде қарастырылмаған, әсіресе қандай да бір шарттармен, оның ішінде мемлекеттік құпияларға рұқсат алу шарты.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 46-бабының 1 және 7-тармақтарына сәйкес адвокаттың нақты істі жүргізуге өкілеттіктері адвокат куәлігімен және қорғау (өкілдік ету) туралы жазбаша хабарламамен расталады. Осы Заңға сәйкес клиенттің құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін басқа құжаттар талап етілмейді.

Қылмыстық-процестік кодексінің 47-бабының 1-бөлігіне сәйкес, қылмыстық сот ісін жүргізу барысында осы Кодексте және басқа да заңнамада көзделген, мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын, алынатын мәліметтерді қорғау жөніндегі шаралар қолданылады.

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі мемлекеттік құпияның сақталуы адвокаттың кәсіби құпияны сақтау (9, 37-баптар), қызметті жүзеге асыру кезінде адалдық таныту, оның құқықтары мен міндеттерін орындау (34-баптың 1) тармақшасы) міндетін қарастыратын «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның нормаларымен де қамтамасыз етіледі.

Осыған байланысты, РАА адвокаттың тиісті қылмыстық іске қатысу кезеңіне тиісті шектеулер қабылдау арқылы, сондай-ақ «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңның 31-бабында көзделген негіздер бойынша адвокаттың мемлекеттік құпияларға қол жеткізуін тоқтату мүмкіндігімен барлық құпиялық дәрежедегі мемлекеттік құпияларға адвокаттың қол жеткізу презумпциясын басшылыққа алуды қажет деп санайды.

Бұл ретте адвокат қатысатын әрбір нақты іс бойынша мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтерді жария етпеу туралы келісім жасаумен шектелу жеткілікті.

3) Бұзушылықтарға РАА реакциясы

Адам құқықтары жөніндегі уәкілге жүгіну

2023 жылғы наурызда РАА Адам құқықтары жөніндегі уәкілге Қазақстан Республикасының Конституциялық Сотына 13-баптың 3-тармағы, 14-баптың 1-тармағы, 3-тармағына сәйкес емес деп тану туралы мәселе бойынша шағымдану туралы өтінішпен жүгінді. Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-бабының, 24-бабының 2-тармағы және 39-бабының 3-тармағы Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын мынадай нормативтік құқықтық актілерді:

- «Мемлекеттік құпиялар туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 15 наурыздағы № 349-1 Заңының 29-бабы;
- Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 28 қазандағы № 776 дсп қаулысымен бекітілген Құпиялылық режимін қамтамасыз ету жөніндегі нұсқаулық, осы нормативтік құқықтық актілердің нормаларын сот процесіне қатысатын адвокаттарға қатысты кеңейту және адвокаттарды сот талқылауына қатысудан мемлекеттік құпияға қол жеткізе алмауымен байланысты шеттету бөлігінде.

Адвокаттарға ұсыныстар әзірлеу

2023 жылдың сәуірінде РАА мемлекеттік құпияларға қол жеткізу саласындағы адвокаттардың құқықтарын бұзудың жиі кездесетін жағдайлары бойынша шағымдардың үлгілік жобаларын әзірлеп, ресми интернет-ресурста орналастырды:

- Мемлекеттік құпияларға рұқсат алу шеңберінде арнайы тексеріске теріс қорытынды/уақтылы жасамау/әрекетсіздік туралы ҰҚҚД басшысына шағымдану.
- Мемлекеттік құпияларға рұқсат бермеу бойынша әділет органдарының қызметкерлерінің әрекеттері туралы прокурорға шағымдану.
- Адвокаттың мемлекеттік құпияларға қол жеткізу туралы өтінішін қарамаған әділет қызметкерлерінің әрекетсіздігі туралы прокурорға шағым.
- Мемлекеттік құпияларға рұқсат бермеуге байланысты қорғаушыны қылмыстық іске қатысудан шеттету жөніндегі тергеушінің әрекеттеріне Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 105-бабына сәйкес прокурорға шағымдану.
- Анықтаушының/тергеушінің іс-әрекеттеріне (адвокаттың мемлекеттік құпияларға қол жеткізбеуіне байланысты іске қатысуға

рұқсат беруден бас тарту (іске қатысу құқығынан айыру) шешіміне) тергеу судьясына шағым жасау.

Заң жобасын Мәжілісте қарау

Депутаттар бастамашы болған «Құқықтық көмек туралы» заң жобасы аясында «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңды мемлекеттік құпияларға қол жеткізудің ерекше тәртібін көздейтін 29-1-баппен толықтыру туралы РАА-ның ұсынысы назарға алынды.

Осы түзетуге сәйкес, мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерге қатысты істер бойынша қылмыстық процеске қорғаушы ретінде қатысатын адвокаттарға осы Заңның 29-бабында көзделген тексеру шараларын жүргізбестен мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерге қол жеткізуге рұқсат етіледі. Адвокаттарға өз өкілеттігін жүзеге асыруға байланысты өздеріне белгілі болған мемлекеттік құпияларды жария етпеу және ол ашылған жағдайда оларды жауапқа тарту туралы ескертіледі, бұл туралы олардан тиісті қолхат алынады. Мұндай жағдайларда мемлекеттік құпиялардың сақталуына осы адамдардың осы заңда көзделген жауапкершілігін белгілеу арқылы кепілдік беріледі.

Түзетуге Үкімет тарапынан теріс қорытынды, ал мемлекеттік органдардан теріс пікір алынды.

9. Адвокаттардың сауалдарына жауаптар

2023 жылы заңгерлер «eOtinish» порталы арқылы өтініштерін жіберу кезінде көптеген мәселелерге тап болды. Жауаптар қосымшаларсыз немесе басқа жүйелермен интеграцияның болмауына байланысты мүлде келмейді. Адвокаттардың өтініштеріне жауап берудің қысқартылған мерзімдері сақтала бермейді. Қылмыстық істер бойынша адвокаттардың өтініштерін қарау жағдайы толық шешілмеген.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты У., кәмелетке толмағанның мүддесін көздеп, «Е-Отиниш» порталы арқылы Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасына адвокатқа жауап беру тәртібін Алматы қалалық прокуратурасы бұзғаны туралы шағымын жолдады.

Қылмыстық іс бойынша тергеу мерзімін өрескел бұзу туралы шағымда Алматы қаласы Бостандық ауданының ІІБ жанындағы полиция бөлімінің тергеушісі кәмелетке толмаған адамға қатысты басқа кәмелетке толмағанның заңды өкілдерінің арызы бойынша ҚК-нің 107-б 1-бөлігінде көзделген негіздер бойынша қылмыстық істі тергеп жатқаны көрсетілген.

Бұл іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы өтінішті тіркеген күннен бастап, мерзімдерді негізсіз кешіктіру және істі сотқа беру немесе оны тоқтату туралы процесуалды шешімді қабылдамау сияқты бірқатар заңнаманы бұзу, баланың құқықтарын өрескел бұзушылықтарға жол берген. Осы фактілер негізінде адвокат бірнеше рет прокуратураға жүгінген.

Шағымда адвокат жіберілген заң бұзушылықтарды жою туралы прокурорлық ден қою актісін ұсынуды, абайсыздыққа жол берген лауазымды тұлғаларды жауапкершілікке тартуды және сотқа дейінгі тергеп-тексеру органын іс бойынша процесуалдық шешім қабылдауды міндеттеуді сұраған.

Аталған шағым 2023 жылдың 1 желтоқсанында Бас прокуратураның бақылауымен, өтініш авторын хабардар ету туралы нұсқаумен Алматы қалалық прокуратурасына жолданған.

Алайда электронды порталда жауаптың орнына орындаушы 2023 жылдың 15 желтоқсанында өтініш авторына түсініктеме бергендей жазу қалдырылған. Қала прокуроры қол қойған ешбір құжаттың қосымшасы жоқ.

Адвокат Алматы қалалық прокуратурасының оған қалай түсініктеме бергенін білмейді, өйткені адвокат жазбаша жауап алмаған, телефон арқылы сөйлесу немесе жеке кездесу арқылы ауызша түсініктеме болмаған.

Адвокаттар «eOtinish» жүйесі арқылы жоданған сұранысқа жауап және жауапқа қосымшалар ала алмау мәселесімен кездесіп тұрады. Сұрауларға жауаптардың шамамен үштен бірі тіркемесіз келеді. Бұл жағдайда орындаушы сұрауға жауапты және қосымшаларды (сұралған ақпаратты) жүйеге жүктейді, бірақ жүйенің дұрыс жұмыс істемеуі нәтижесінде ол адвокат жағында көрінбейді. Орындаушылар мұны «eOtinish» басқа мемлекеттік ақпараттық жүйелермен біріктірілмегенімен түсіндіреді. Нәтижесінде қажетті ақпаратты электрондық пошта арқылы жіберу керек болады.

Жүйеде кодекс түрін таңдау кезінде Қылмыстық-процестік кодексін таңдауға болады, бірақ бұл кодекс үшін «Шағым түрін» таңдау мүмкіндігі жоқ, бұл адвокаттардың жұмысын қиындатады.

Адвокаттардың қылмыстық сот ісін жүргізудегі өтініштері ӘРПК шеңберінде жолданым мәртебесіне ие болады және ӘРПК-ге сәйкес шағым беру тәртібін түсіндіре отырып, осындай жолданым үшін белгіленген тәртіппен қаралады.

Жүйеде «Адвокаттың сұрау салуы» (орындалу мерзімі – 10 жұмыс күні) және «Адвокаттың өтінішхаты» (орындалу мерзімі – 3 күн) сияқты құжаттар түрлері бойынша орындау мерзімдері жоқ.

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

Адвокаттар сұрау салу мен өтінішхаттар жіберілетін органдарға хабарласып, орындалу мерзімдерін бақылауға (оларды еске түсіруге) мәжбүр.

Жүйе өтінішке жауап берілгенін көрсететін СМС жібермейді. СМС-тің өзінде өтініш деректері жоқ, тек оның нөмірі бар, ол ақпаратты бермейді.

2) РАА-ның бұзушылықтарға реакциясы

2023 жыл ішінде РАА бастамасымен Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі вице-министрі А.Н.Тұрысовтың жетекшілігімен аталған мәселелерді шешу үшін жұмыс тобы ұйымдастырылды.

Цифрлық даму министрлігі, басқа да мемлекеттік органдар өкілдері мен заңгерлердің қатысуымен бірнеше жұмыс кездесулері өтті, бірақ мәселе әлі шешілген жоқ.

10.Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін әкімшілік жауапкершілік

2023 жылы мемлекеттік органдар мен мемлекеттік ұйымдардың адвокаттардың заңды қызметіне кедергі жасау фактілері кең таралған және жүйелі болып қалуда.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ақпараты бойынша, 2023 жылға ҚР ӘҚБК-нің 668-бабы «Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіру» бойынша 120 әкімшілік құқық бұзушылық тіркелген.

Жыл ішінде барлығы 115 әкімшілік іс қаралды, оның 61-і сотта, 54-і уәкілетті органда қаралды.

Әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы қаулы шығарылған тұлғалар саны – 97.

Бұл ретте әкімшілік жауапкершілікке 30 жеке тұлға және 67 заңды тұлға тартылды.

Іс бойынша өндірісті тоқтату туралы қаулылар шығарылды – 18.

Әкімшілік жаза қолдану туралы қаулылар шығарылды – 97.

Кінәлілерді ӘҚБК-нің 668-бабы бойынша жауапкершілікке тарту туралы арыздардың едәуір бөлігі Алматы қаласының адвокаттарынан жолдануда.

2023 жылдың 11 айында Алматы қаласының Әділет департаментіне адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қозғауға 371 (2022 жылы – 455) арыз түсті.

154 (2022 ж. – 92) өтініш бойынша: 59 – адвокаттардың кері қайтаруы бойынша қараусыз қалдырылды, 37 – адвокаттың сұрау салулардың белгіленген нысанға сәйкес келмеуіне байланысты бас тартылды, 58 – ӘҚБК-нің 741-бабының 1-бөлігіне сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық оқиғасының болмауына байланысты.

117 іс бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамалар жасалып, оның ішінде 40 хаттама Әділет департаментімен қысқартылған тәртіпте, әкімшілік жаза қолданумен қаралды.

Сотқа мәні бойынша қарау үшін 77 хаттама бойынша материалдар жолданды, оның ішінде: 57 хаттама бойынша әкімшілік жаза қолдану туралы қаулымен процессуалдық қаулылар шығарылды; 7 материал соттың қарау сатысында; 13 хаттама бойынша іс жүргізу тоқтатылып, кінәлі тұлғаларды тиісті органдарда қызмет өткеру тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық актілерге сәйкес жауапкершілікке тарту мақсатында тиісті органдарға жолданды.

2023 жылы Қарағанды облыстық адвокаттар алқасының адвокаттары Қазақстан Республикасы Кодексінің 668-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық жасауына байланысты адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіру және кінәлілерді әкімшілік жауапкершілікке тарту бойынша заңды тұлғалардың әрекеттеріне қатысты 48 арыз берді. Әкімшілік құқық бұзушылықтар. Қарау қорытындысы бойынша 15 арыз бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамалар жасалып, сотқа жолданды. Қарау қорытындысы бойынша 15 заңды тұлға сотпен айыппұл түріндегі әкімшілік жауапкершілікке тартылды, құқық қорғау органдарының қызметкерлері 2 арыз бойынша тәртіптік жауапкершілікке тартылды, 13 арыз адвокаттармен кері қайтарып алынды, қарау қорытындысы бойынша 14 арыз негізсіз деп танылды.

Павлодар облысының Әділет департаменті адвокаттың өтініші бойынша ақпарат бермеген 3 лауазымды тұлғаны жауапкершілікке тартты.

Жетісу облысының адвокаттары адвокаттың сұрау салуы бойынша ақпарат бермеген тұлғаларды әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы 2 шағым түсірді. Екі жағдайда да тұлғалар ӘҚБК-нің 668-бабы бойынша әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

Жамбыл облысы бойынша 2023 жылы адвокаттың сұрау салуы бойынша ақпарат бермеген 5 тұлға анықталып, оның ішінде адвокаттардың өтініштері бойынша 2 әкімшілік іс қозғалып, сот бұл істер бойынша ӘҚБК-нің 668 бабы бойынша айыппұл түріндегі жаза тағайындады.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

2023 жылдың 28 ақпанында «№2 қалалық көпсалалы балалар ауруханасы» ШЖҚ МКК-на адвокат Ж.екі мәселе бойынша ақпарат беру туралы адвокаттық сұрау салу жолдады.

ШЖҚ МКК белгіленген мерзімде жауап берді, бірақ толық емес: сұралған құжаттың орнына сұралған құжатпен танысу парағы ұсынылды, құжатты орындаушысы көрсетілмеген.

2023 жылғы 10 сәуірде Әділет департаментімен адвокаттың қызметіне кедергі келтіргені үшін ШЖҚ МКК-не қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама толтырылды.

Астана қаласының Әкімшілік құқық бұзушылық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының 2023 жылғы 27 сәуірдегі қаулысымен ӘҚБК-нің 668-бабы бойынша ШЖҚ МКК әкімшілік жауапкершілікке тартылып, 69 000 теңге әкімшілік айыппұл салынды.

Сот қаулыда ШЖҚ МКК әрекеттері құқық бұзушылық болып табылатынын көрсетті, өйткені «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңға және Жоғарғы Соттың «Соттардың ӘҚБК-нің Ерекше бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы» № 7 Нормативтік қаулысының 28-тармағына сәйкес адвокаттың өтінішіне толық және уақтылы жазбаша жауап беру талап етілетініне қарамастан, адвокаттың сұрау салуына жауап ретінде толық ақпарат берілмеді.

Шешімге ШЖҚ МКК шағым түсіргенімен, апелляциялық сот оны күшінде қалдырды.

Күдіктіге білікті заң көмегін көрсету тапсырмасын қабылдаған адвокат И., Шығыс Қазақстан облысы Полиция департаментінің бастығына қорғаудағы адам және жәбірленуші тараптың Риддер қаласы ШҚО ДП ДБ, Риддер қаласының ПБ ШҚО ДП, ШҚО ДП ӨҚБ тіркелеген барлық арыз-шағымдарын беру туралы адвокаттық сұрау салумен жүгінді.

Сұралған шағымдар адвокатқа берілмеген, қорғаудағы адам мен қылмыстық іс бойынша күдікті сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында қаралған өтініштердің барлық көшірмелері 116 парақта, яғни адвокат сұрамаған құжаттар жіберілген.

Шығыс Қазақстан облысы Өскемен қаласының әкімшілік құқық бұзушылық істері жөніндегі мамандандырылған сотының 2023 жылғы 2 ақпандағы қаулысымен «Ішкі істер министрлігі Шығыс Қазақстан облысының полиция департаменті» ММ әкімшілік жауапкершілікке тартылып, ӘҚБК-нің 668-бабымен айыпты деп танылып, 42 882 теңге сомасында әкімшілік айыппұл салынды.

Сот қаулыда адвокаттың сұрау салуын қарау нәтижелері бойынша мекеменің адвокаттың кәсіби міндеттерін орындау үшін қажетті қорғаушы тарапынан сұралған құжаттар мен мәліметтер берілмегеніне

сілтеме жасаған, бұл мекеменің әрекетінде ӘҚБК-нің 668-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады.

Қаулыны жоғары тұрған сот күшінде қалдырды.

Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты А. 2023 жылғы 24 маусымда Іле ауданы білім бөлімінің есепшілері болып табылатын сенімгерлерге білікті заң көмегін көрсету үшін қажетті бес тармақтан тұратын мәліметтер мен құжаттардың көшірмелерін беру туралы адвокаттық сұрау салуды Іле ауданы бойынша білім беру бөліміне «eOtinish» қызметі арқылы жіберді.

2023 жылғы 5 шілдеде білім бөлімінің басшысы адвокаттың сұрау салуының 1, 2, 3 тармақтары бойынша Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің Алматы облысы бойынша департаментімен сотқа дейінгі тергеп-тексеру және істе бар мәліметтерді жария етуге жол бермеу туралы жазылымның болуына қатысты Қылмыстық-процестік кодексінің ережелеріне байланысты сұралған мәліметтер мен құжаттарды ұсыну мүмкін еместігі туралы жауап жолдады.

Адвокат Алматы облысының Әділет департаментіне білім басқармасының лауазымды тұлғаларын ӘҚБК-нің 668-бабы бойынша әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы арыз жолдаған.

2023 жылғы 27 шілдеде арызды беруге негіз болған мән-жайлардың жойылуына байланысты адвокат бұрын берілген өтінішті қараусыз қалдыру туралы өтініш жіберді, себебі Әділет департаментінің араласуынан кейін, Мемлекеттік мекеме адвокаттың сұрау салуына барлық сұралған ақпаратты берді.

2023 жылғы 10 қаңтарда Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты Н.-дан «Алматы облысының білім басқармасы» ММ Талдықорған қаласындағы мектептерде қоғамдық тамақтандыруды ұйымдастыруға конкурс өткізу туралы құжаттарды беру туралы адвокаттық сұрау салу жіберді. 2023 жылғы 16 қаңтарда ММ басшысы қол қойған жауапта конкурс бойынша құжаттарды ұсынудан бас тартылды, өйткені басшының пікірінше, адвокат өкілдік еткен тұлғалардың құқықтары бұзылмаған.

Алматы облысы Қонаев қаласының Әкімшілік құқық бұзушылық істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының 2023 жылғы 25 сәуірдегі қаулысымен ӘҚБК-нің 668-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықты жасағаны үшін мемлекеттік мекеменің басшысы кінәлі деп танылды, оған 36 225 теңге әкімшілік айыппұл салынды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Келтірілген мысалдар «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 3-тармағының 2) тармақшасының

бұзушылықтарын қамтиды, оған сәйкес адвокат барлық мемлекеттік органдардан, жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан және заңды тұлғалардан адвокаттық қызметті жүзеге асыру қажетті ақпаратты сұратуға және алуға құқылы, сондай-ақ осы Заңның 35-бабының 8-тармағына сәйкес мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары және заңды тұлғалар адвокаттың заң көмегін көрсетуге байланысты өтінішіне он жұмыс күні ішінде жазбаша жауап беруге міндетті.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Заңнамаға түзетулер жобасы

Парламент Мәжілісінде Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске өзгерістер мен толықтырулар енгізу жобасы қаралуда, оның ішінде адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін жауапкершілікті қамтамасыз ету мақсатында РАА ұсынған түзетулер де бар. Қазіргі уақытта адвокаттың сұрау салуына жауап бермегені үшін ғана әкімшілік жауапкершілікке тартылуы мүмкін, кедергінің басқа түрлері іс жүзінде жазаланбайды.

РАА ұсыныстарының ішінде:

- жауапкершілікке тартылуы мүмкін тұлғалар шеңберін кеңейту, оның ішінде ӘҚБК-нің 32-бабында құқық қорғау және арнайы органдар қызметкерлеріне иммунитетті алып тастау;
- ӘҚБК-нің 668-бабында адвокатқа толық емес немесе көрінеу жалған ақпарат бергені, сондай-ақ адвокаттың сұрау салуын қабылдаудан бас тартқаны үшін жауапкершілікті белгілеу;
- сол бапта адвокаттардың сот ғимараттары мен процесті жүргізетін органдарға кіруіне кедергі келтіргені, техникалық құралдарды пайдалануға кедергі жасағаны, адвокат пен клиент арасындағы қарым-қатынастың құпиялылығын қамтамасыз етпегені және басқа да әрекеттер үшін жауапкершілікті белгілеу, егер оларда қылмыстық құқық бұзушылық белгілері болмаса.

Әділет министрлігінің алаңында мемлекеттік органдармен талқылау

2023 жылғы желтоқсанда Әділет министрлігінде РАА мен орталық мемлекеттік органдардың өкілдерінің қатысуымен осы түзетулерді талқылау бойынша кеңес өтті, онда олардың азаматтардың құқықтарын қорғаудағы маңыздылығы айтылды. Мемлекеттік органдардың көпшілігі заңгерлік тәжірибеге кепілдіктерді кеңейтуді дәстүрлі түрде қолдамайды. Мемлекеттік органдарға қосымша дәлелдер келтіру

тапсырылды, одан кейін талқылау Әділет министрлігінің алаңынды, сондай-ақ Парламент Мәжілісі жұмыс тобында жалғасады.

11. Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік

1) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Қылмыстық кодекстің 435-бабында адвокаттар мен өзге де тұлғалардың жеке және азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау, сондай-ақ жеке және заңды тұлғаларға заң көмегін көрсету жөніндегі заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2023 жылға арналған мәліметіне сәйкес, қылмыстық кодекстің 435-бабы бойынша өндірісте тек бір ғана іс болған, ол ақтау белгілерінің бірі бойынша қысқартылған (Қылмыстық-процестік кодексі 35 бабының 1-бөлігінің 1), 2), 5), 6), 7), 8) тармақтары).

Осылайша, Қылмыстық кодекстің 435-бабы іске аспай келеді. Қылмыстық кодекс күшіне енгеннен бері (2015 жылдың 1 қаңтарынан) ол бойынша бірде-бір адам жауапқа тартылмаған.

Қылмыстық кодекстің 435-бабының тиімсіздігі кінәлілерді осы бап бойынша жауапкершілікке тарту үшін адамның және азаматтың құқықтарына, бостандықтарына немесе заңды мүдделеріне, заңды тұлғалардың құқықтарына немесе заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіру сияқты қоғамдық қауіпті салдардың болуы қажет. Бұл тәжірибеде қолдануды қиындатады, бұл статистикамен расталады.

2) РАА-ның бұзушылықтарға реакциясы

Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру барысында РАА қолданыстағы Қылмыстық кодекске қылмыстың формальды құрамын пайдалануды көздейтін түзетулер жобасын әзірледі. Заң тәжірибесіне кедергі келтіретін нақты әрекеттердің тізбесі осы баптың қолданылуын жеңілдетуге арналған, сондай-ақ оларды әкімшілік жауапкершілікке жататын құқық бұзушылықтардан ажыратуға мүмкіндік береді.

Осындай әрекеттердің ішінде РАА мыналарды көрсетуді ұсынды:

- адвокатқа қатысты заңсыз жеке қаулы шығару;
- адвокатты істі жүргізуден бас тартуға мәжбүрлеу;
- адвокатты және оның үй-жайын заңсыз тінту, тексеру, адвокаттық құпияны құрайтын құжаттарды заңсыз алып қою;

- адвокат пен клиент арасындағы қарым-қатынастың құпиялылығын бұзу;
- адвокатқа қатысты заңсыз жасырын тергеу әрекеттері;
- адвокаттан заңсыз жауап алу және ұстау;
- адвокаттық құпияны құрайтын ақпарат пен материалдарды заңсыз талап ету;
- адвокатты өзі қорғайтын адаммен немесе үшінші тұлғалар заң көмегін көрсету туралы шарт жасасқан тұлғамен кездесуге рұқсат бермеу.

Ұсынысты Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаттары қолдап, депутаттар бастамашы болған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне процестік заңнаманы жетілдіру, адвокаттық қызмет және заң көмегін көрсету, дауларды соттан тыс және сотқа дейін шешу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасына енгізілді.

Әділет министрлігі «Мықты адвокатура – құқықтық мемлекеттің тірегі» VII Қазақстандық адвокаттардың халықаралық форумының резолюциясына жауап бере отырып, Мәжілісте қаралатын жоба аясында 435-бапқа формальды құрамды енгізуді қолдайтынын мәлімдеді.

Қазіргі уақытта Қылмыстық кодекске өзгертулер енгізу мәселелерін қарау «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасына берілді. Бұл жоба Қылмыстық кодекстің 434-бабының материалдық құрамын формальды құраммен ауыстыруды, сондай-ақ осы баптың 2-бөлігінің құрамын кеңейтуді, оның ішінде адвокатқа немесе оның туыстарына күш қолдану немесе оны қолданамын деп қорқытуды немесе олардың мүлкін бүлдіру немесе жоюды көздейді.

Осылайша, мемлекеттік органдар адвокат қызметіне кедергі келтіргені үшін нақты жұмыс істейтін жауапкершілікті белгілеу бағытында белгілі бір қадамдар жасауда, бірақ бұл қадамдар әлі орындалған жоқ.

12. Республикалық адвокаттар алқасына адвокаттардың құқықтарының бұзылуы туралы өтініштерінің статистикасы

Республикалық адвокаттар алқасының Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі Комиссиясы 2023 жылы адвокаттардың құқықтарының бұзылуы туралы 33 өтінішті қарады.

Комиссия 27 іс бойынша адвокаттардың кәсіби құқықтарының бұзылуының бар екендігі туралы қорытындылар дайындады.

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

6 жағдайда адвокаттардың кәсіби құқықтарының бұзылуы анықталған жоқ.

2022 жылға адвокаттардан түскен өтініштер саны – 29, 2021 жылға – 17, 2020 жылға – 9.

Диаграмма. Адвокаттардың құқықтарының бұзылуына қатысты қаралған өтініштердің жылдар аралығындағы статистикасы.

Осылайша, адвокаттардың құқықтарының бұзылуы туралы өтініштердің көбеюі үрдісі жалғасуда.

Адвокаттар Республикалық адвокаттар алқасына әрбір заңбұзушылық үшін шағым жібермейді. Осыған байланысты, іс жүзінде заң бұзушылықтар саны әлдеқайда көп.

Өтініштердің көбеюі кәсіби ұйымға деген сенімнің артқанын растайды – адвокаттар олардың кәсіби қоғамдастыққа қатысы барын және олардың артында құқықтарын қорғайтын ұйымның бар екенін сезінеді.

Өтініштердің ең көп саны (11) Қарағанды облыстық адвокаттар алқасының адвокаттарынан түскен. Алайда кейбір адвокаттар алқаларынан өтініштер түскен жоқ.

Өтініштерді алқалар бойынша бөлу келесідей.

Қарағанды облыстық адвокаттар алқасы – 11

Астана қалалық адвокаттар алқасы – 5

Алматы қалалық адвокаттар алқасы – 3

Шығыс Қазақстан облыстық адвокаттар алқасы – 3

Алматы облыстық адвокаттар алқасы – 2

Түркістан облыстық адвокаттар алқасы – 1

Маңғыстау облыстық адвокаттар алқасы – 1

Солтүстік Қазақстан облыстық адвокаттар алқасы – 1

Қостанай облыстық адвокаттар алқасы – 1

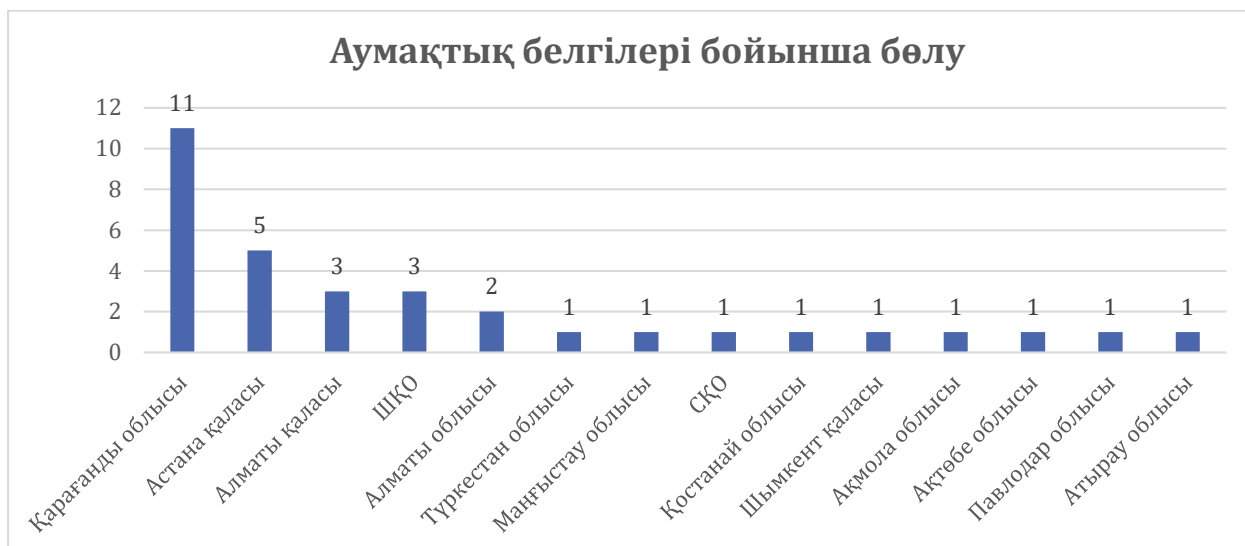
Шымкент қаласының адвокаттар алқасы – 1

Ақмола облыстық адвокаттар алқасы – 1

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

Ақтөбе облыстық адвокаттар алқасы – 1
Павлодар облыстық адвокаттар алқасы – 1
Атырау облыстық адвокаттар алқасы – 1

Диаграмма. Адвокаттардың өтініштерін аумақтық белгілері бойынша бөлу.

Статистикасы көрсеткендей Республикалық адвокаттар алқасына адвокаттар жиі жүгінген заң бұзушылықтар өзі қорғайтын адамдармен кездесуге рұқсат бермеу, оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеттері, адвокаттарға қатысты жеке қаулылар шығару.

Құқық бұзушылық түрлері бойынша адвокаттардың өтініштері келесідей бөлінді:

Адвокаттардың өздері қорғайтын адамдарға кіруіне тыйым салу – 7

Адвокаттарды қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеті – 5

Адвокаттарға қатысты жеке қаулылар шығару – 4

Сұраныс бойынша құжаттар мен мәліметтерді ұсынбау – 3

Адвокаттарды заңсыз қадағалау және тыңдау – 3

Құжаттарды тінту, қарау және алу – 2

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кедергілері – 2

Құқық қорғау органдарының қысымы – 2

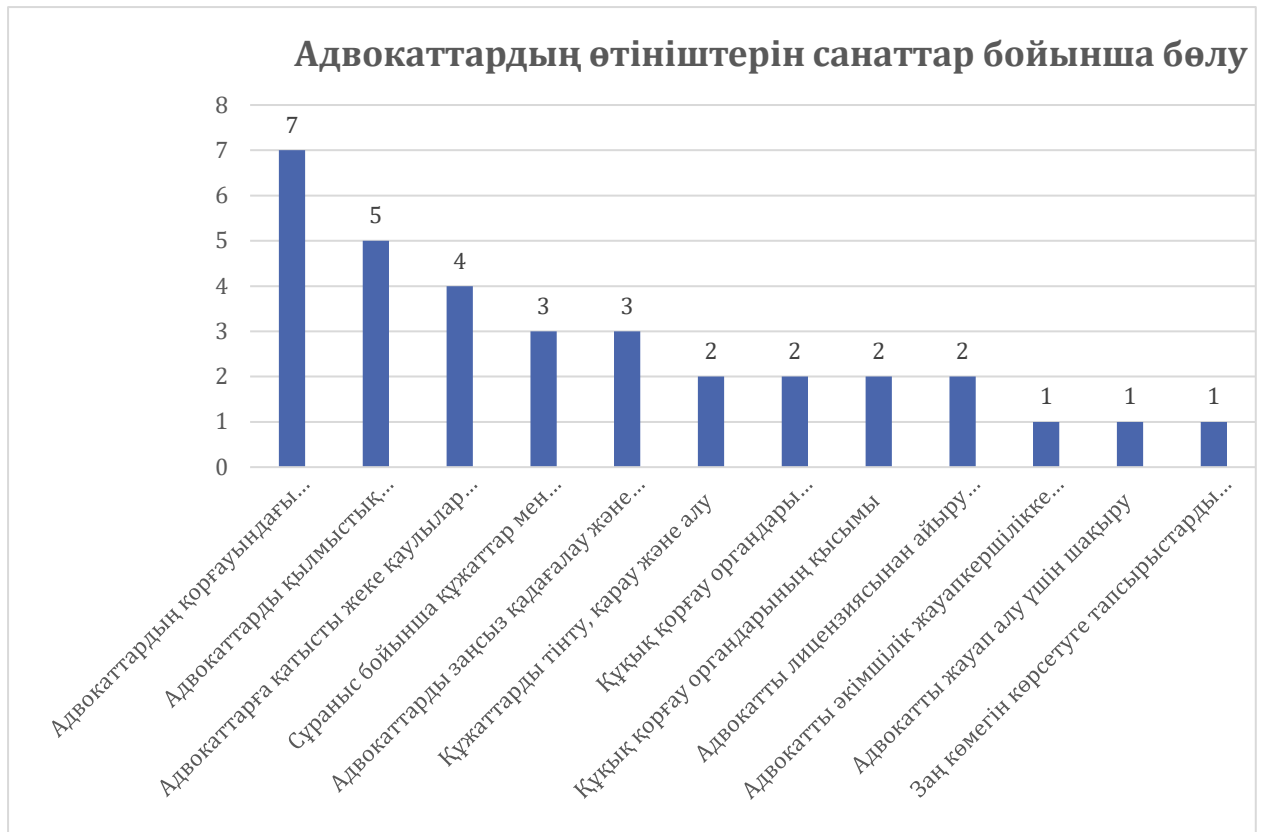
Адвокатты лицензиясынан айыру туралы ұсыныс беру – 2

Адвокатты әкімшілік жауапкершілікке тарту – 1

Адвокатты жауап алу үшін шақыру – 1

Заң көмегін көрсетуге тапсырыстарды бөлу – 1.

Диаграмма. Адвокаттардың өтініштерін санаттар бойынша бөлу.

Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі Комиссиясының 2023 жылғы қызметінің қорытындылары:

- Адвокат П.-ны қолдау тобы құрылды, заңгерлік көмек көрсетілді.
- Адвокаттар А., А., Ж., К., С.-ға шығарылған жеке қаулылардың күші жойылды.
- Адвокаттар А., Б., С., Т.-ға қатысты қылмыстық істер тоқтатылды.
- Адвокат А. уақытша ұстау изоляторынан босатылды.
- Адвокаттардың кәсіби құқықтарының бұзылуына қатысты Әділет министрлігіне, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне, Бас прокуратураға, Ішкі істер министрлігіне өтініштер дайындалды.

Адвокаттардың өтініштері санының артуы, сондай-ақ негізді деп танылған өтініштер санының артуы заңнаманың және құқық қолдану тәжірибесінің жетілдірілмегендігіне байланысты, оларға өзгертулер енгізу туралы ұсыныстарды РАА көтеріп жүр. Осыған байланысты аталған ұсыныстарды жедел қарастыру және қабылдау қажет.

3-бөлім. Мемлекет тарапынан адвокатура проблемаларына көзқарасы

1. Азаматтық қоғам институттары жүйесінде адвокатураның мәртебесін арттыру

1) Мемлекеттік органдардағы адвокаттардың өкілдігі

2023 жылғы 19 наурыздағы сайлаудан кейін Парламент құрамы айтарлықтай жаңарды. Мәжіліс құрамына Батыс Қазақстан облыстық адвокаттар алқасының адвокаты А. Құспан кірді.

Адвокатура Жоғарғы Сот Кеңесіндегі өкілдігін сақтап қалды. Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 3 қаңтардағы Жарлығымен Түркістан облыстық адвокаттар алқасының адвокаты С.А. Амиртаев Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сот Кеңесінің мүшесі болып тағайындалды.

Жоғарғы Сот Кеңесінің 2023 жылғы 29 маусымдағы шешімімен Солтүстік Қазақстан облысы адвокаттар алқасының адвокаты С.В. Сизинцев Жоғарғы Сот Кеңесі жанындағы Біліктілік комиссиясының төрағасы лауазымына тағайындалды.

Ұлттық Құрылтайда адвокаттық қоғамдастық атынан РАА төрағасы А.Ж.Бикебаев, РАА төралқа мүшесі және Алматы облыстық адвокаттар алқасының адвокаты А.М.Умарова бар. Сондай-ақ, Астана қалалық адвокаттар алқасының адвокаты П.Б. Носов Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сот Кеңесінің Сот жюриіндегі РАА өкілі болып табылады.

Ішкі істер органдарының қызметі мәселелері бойынша Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Қоғамдық кеңесінде РАА төрағасының орынбасары, Атырау облыстық адвокаттар алқасының адвокаты И.О. Вранчев бар. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі Қоғамдық кеңесінің әділет органдарының қызметіне арналған отырыстарына Астана қаласы адвокаттар алқасының адвокаты А. Эдгар, Ақмола облыстық адвокаттар алқасының мүшесі К.Р. Баймуханова, Алматы қалалық адвокаттар алқасының мүшесі Жазылбеков Н.А. қатысып жүр. Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаттары Порохов Е.В. және Тюрейкина Е.Г. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Қоғамдық кеңесінде адвокатураның атынан өкілдік етеді.

2) Адвокаттар күнін ресми мерекелеу

Көптен бері адвокатура кәсіби мереке – Адвокатура күнін белгілеу қажеттілігін көтеріп келді. РАА бұл мерекенің күнін 5 желтоқсан деп

белгілеуді ұсынды. 1997 жылдың осы күні егемен Қазақстан тарихында алғаш рет Қазақстандағы адвокаттық қызметтің негіздерін реттейтін Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы» Заңы қабылданды.

Адвокаттық қызмет күнін мерекелеу Қазақстанның қазіргі заң жүйесіндегі тәуелсіз адвокатураның маңызы мен маңыздылығын көрсетеді деп есептей отырып 2023 жыл бойында РАА осы бағытта Әділет министрлігімен және басқа да мемлекеттік органдармен белсенді жұмыс жүргізді. Нәтижесінде, Әділет министрлігінің қолдауының арқасында Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2023 жылғы 17 қарашадағы бұйрығымен Адвокатура күні ресми кәсіби мерекелер тізіміне енгізілді.

11. Заң шығару процесінде адвокатураның пікірін ескеру

1) Адвокатураны дамытудың негізгі мәселелеріне мемлекеттік органдардың көзқарасы

2023 жылы адвокатура өз күш-жігерін өзінің стратегиялық құжаты – «Жаңа Қазақстан – жаңа адвокатура» қазақстандық адвокатураны дамытудың 2022–2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын, сондай-ақ Тұжырымдамаға сәйкес дайындалған қолданыстағы заңнамаға түзетулерді іске асыруға бағыттады.

Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігі мен Әділет министрлігі адвокаттар алқасының ұсыныстарын жалпы түрде қолдайтындықтарын білдірді.

Әділет министрлігі Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын және оны іске асыру шеңберінде РАА әзірлеген заң жобасын іске асыруға қатысты.

Өкінішке орай, адвокатураның негізгі мәселелері бойынша ұсыныстары құқық қорғау органдары мен Қазақстан Республикасының Үкіметі тарапынан қолдау таппай отыр.

Үкіметтің 2023 жылғы 9 маусымдағы қорытындысымен Мәжіліс депутаттары бастамашылық еткен адвокаттық қызмет мәселелері бойынша заңнамаға келесі өзгерістер мен толықтырулар қолдау таппады:

- адвокаттың заңмен қорғалатын құпияға (салық, банк, сақтандыру, медициналық, нотариаттық, дербес деректер, жылжымайтын мүлік туралы мәліметтер) қатысты мәліметтерді сұратуының өкілеттіктерін кеңейту және тәртібін оңтайландыру;
- істі қозғаған кезде қолхат алып, адвокаттарды мемлекеттік құпияларға жіберудің ерекше тәртібін енгізу;

- ауыр және аса ауыр қылмыстардың барлық істері бойынша алқабилердің құзыретін кеңейту;
- МКБЗК көзделген тұлғалар мен істер санаттарының тізбесін кеңейту;
- толық заң көмегін көрсету үшін қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде және сотқа дейінгі тергеу органдарының тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде адвокаттардың техникалық құралдарды кедергісіз пайдалану мүмкіндігі.

Негізгі заң жобалары бойынша жұмыс топтарындағы құқық қорғау органдары өкілдерінің пікірі қоғам өкілдерінің – адвокаттар мен заңгер ғалымдардың аздаған өкілдерінің пікірінен басым болып қалуда.

Парламент Мәжілісіндегі сайлау нәтижесінде тәуелсіз адвокаттар мен мемлекеттік емес сектордағы заңгерлер арасынан депутаттардың пайда болуы бұл бейтараптық өзгереді деп күтуге негіз береді.

2) Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық атқару кодекстерін оңтайландыру жөніндегі жұмыс шеңберінде адвокатураның ұсыныстары

РАА Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнамасына ревизия жүргізу бойынша Әділет министрлігі жанындағы Жобалық кеңсенің жұмысына белсенді қатысты. 2023 жылғы сәуірде Мәжілістің қарауына енгізілген «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы осы жұмыстың нәтижесі болды.

Нәтижесінде жобада РАА-ның келесі ұсыныстары көрініс тапты:

- Қылмыстық кодекстің 435-бабының «Адвокаттардың заңды қызметіне кедергі жасау» формальды құрамы айтарлықтай зиян түріндегі зардаптарды алып тастаумен.
- Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы бойынша шағымдануға құқығы бар тұлғалардың тізіміне адвокатты енгізу.
- Қылмыстық-процестік кодексінің 148-бабында, 148-баптың 9-бөлігінің 2) тармағында көрсетілген істерді қоспағанда, барлық санаттағы істерге кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын қолдануды кеңейту.

Бұл ретте адвокатураның келесі ұсыныстары жобада ескерілмеді:

- Қылмыстық кодекстегі «трансұлттық ұйымдасқан топ» және «ұйымдасқан топ» ұғымдарын халықаралық конвенцияларға және шетелдік тәжірибеге сәйкес келтіру.
- Қылмыстық кодекстің «Мұнайдың және мұнай өнімдерінің шығарылу заңдылығын растайтын құжаттарсыз оларды тасымалдау,

иемдену, өткізу, сақтау, сондай-ақ мұнайды қайта өңдеу» 197-бабында көзделген әрекеттерді қылмыссыздандыру.

- Қылмыстық кодекстің «Монополистік қызмет» 221-бабында көзделген әрекеттерді қылмыссыздандыру.

- Заң көмегін көрсетуге байланысты қорқыту немесе күш қолдану әрекеттері Қылмыстық кодекстің 409-бабы бойынша қудаланатын адамдардың тізбесіне адвокатты қосу.

- Қылмыстық кодекстің 435-бабында адвокаттың қызметіне кедергі келтіретін әрекеттердің нақты тізбесін келтіру қажеттілігі.

- Қылмыстық кодекстің 139-бабында көзделген «Алимент төлеу жөніндегі міндеттерді орындамау» әрекеттерін 32-баптағы жеке айыптау істерінің қатарына қосу.

- Қылмыстық-процестік кодексінің заңсыз іс-әрекетпен зиян келтірген қылмыстық процесті жүргізуші органдардың лауазымды адамдарына шағымдану құқығын реттейтін жаңа 40-1 бабы.

- Қылмыстық-процестік кодексінің 42-1 бабындағы қылмыстық іс жүргізу форматы туралы қорғаушының және процеске басқа да қатысушылардың пікірін ескеру.

- Қорғауға құқығы бар куәгердің мемлекет кепілдік берген заң көмегі шеңберінде адвокаттың көмегін алу құқығы (ҚПК-нің 65-1, 67-баптары).

- Адвокаттың мемлекеттік құпияларға қол жеткізуін қылмыстық іс материалдарына қоса берілетін оларды жария етпеу туралы қол қоюмен ауыстыру (ҚПК-нің 66-бабы).

- Заң көмегін көрсетудің бірыңғай ақпараттық жүйесі арқылы адвокатты тағайындаудың бірыңғай тәртібін белгілеу және тағайындау үшін адвокат таңдауға ықпал ету мүмкіндігін болдырмау (ҚПК-нің 68-бабы).

- Адвокаттың көшірмелерді алу үшін ғылыми-техникалық құралдарды пайдалану мүмкіндігін кеңейту (ҚПК-нің 70-бабы).

- Болатын процесстік әрекеттер туралы адвокатты хабардар ету тәртібін нақтылау (ҚПК-нің 70-бабы).

- Қылмыстық-процестік кодекстің 106-бабы бойынша шағымды берген тұлғаның қатысуымен, ол талап еткен жағдайларда қарау.

- Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабына сәйкес шағымды қарау барысында бұзушылықтар анықталған жағдайда тергеу судьясының міндетті түрде жеке қаулы шығаруы.

- Қылмыстық процеске қатысушы басқа адамдардың, бас бостандығынан айыру орындарындағы қызметкерлердің және басқа да мемлекеттік органдар мен ұйымдардың әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдарды сот тәртібімен қарауды қарастыратын Қылмыстық-процестік кодексінің жаңа 106-1 бабы.

- Адвокатқа қатысты жедел-іздігі қызметінің, жасырын тергеу әрекеттерінің және (немесе) тергеу әрекеттерінің нәтижесінде алынған нақты деректердің дәлелдеме ретінде қарауға жол бермеу (ҚПК-нің 112-бабы).
- Анықтаманың орнына жеткізу хаттамасын жасау және оның көшірмесін тұлғаға беру (ҚПК-нің 129-бабы).
- Заңсыз жүргізілген жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелері бойынша бұлтартпау шарасын өзгертуге соттың санкция беруіне жол бермеу (ҚПК-нің 140-бабы).
- Істі одан әрі қарау үшін алдын ала мәңсіз қамауда ұстауға санкция беруге байланысты мәселелерді шешу кезінде судьяның іс-әрекет біліктілігінің негізділігін тексеруі (ҚПК-нің 148-бабы).
- Тергеу судьясы қамауда ұстау мерзімін ұзарту туралы өтінішхатты қараған кезде қорғаушының міндетті түрде қатысуы (ҚПК-нің 152-бабы).
- «Күпия» және «өте күпия» дәрежедегі мәліметтер мемлекеттік күпияға жатқызылған жағдайларды қоспағанда, прокурордың келісімінсіз және кез келген жағдайда адвокаттың теріске шығару құқығын жүзеге асыруы (ҚПК-нің 201-бабы).
- Қылмыстық қудалау органдарына сотқа дейінгі тергеп-тексеру деректері туралы ақпаратты өз бастамасы бойынша жариялауға тыйым салу (ҚПК-нің 201-бабы).
- Техникалық құралдарды қолдану арқылы беттестіруден бас тарту (ҚПК-нің 213-бабы).
- Облыс прокурорымен келісілген қаулы бойынша тергеу судьясының адвокатқа қатысты жасырын тергеу әрекетін жүргізуге санкция беруі (ҚПК-нің 234-бабы).
- Тергеу судьясының сараптама тағайындау жөніндегі өкілеттіктерін сақтау (ҚПК-нің 272-бабы).
- Қылмыстық процесті жүргізетін органнан зерттеу объектілерін сұраудың қажеті жоқ жағдайларда ғана емес, барлық жағдайларда адвокаттың өтініші негізінде сараптама жүргізу. Тергеуді жүзеге асыратын адамның сарапшыға қажетті заттармен, құжаттармен, материалдармен қамтамасыз ету міндеті (ҚПК-нің 272-1-бабы).
- Қорғаушының сараптама объектілерімен танысу және сарапшыға тікелей қосымша сұрақтар қою және (немесе) бұрын туындаған сұрақтарды түсіндіру құқықтары. Қорғаушы оны тағайындау туралы қаулымен міндетті түрде таныспайынша сараптама жүргізу мүмкін болмауы (ҚПК-нің 272-1-бабы).
- ҚПК-не қорғау актісін енгізуден бас тарту (ҚПК-нің 305-1-бабы).
- Басты сот талқылауының тәртібін, оның ішінде оны бетпе-бет режим өткізу тәртібін нақтылау (ҚПК-нің 345-бабы).

- Куәнің қолында бар құжаттарды іс материалдарына қосу туралы соттың ұйғарым шығару міндеті (ҚПК-нің 370-бабы).
- Адам құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеудің немесе өзге де бұзудың әрбір анықталған фактісі бойынша кінәлілердің жауапкершілігі туралы мәселені шешу үшін жеке қаулы шығару, сондай-ақ прокурордың бұзушылықтар фактілері бойынша қосымша тексеру жүргізу міндеттемесі (ҚПК-нің 405-бабы).
 - Адвокатқа қатысты жеке қаулыны тек алқаның тәртіптік комиссиясына жодау (ҚПК-нің 405-бабы).
 - Дәлелдемелерді жол берілмейтін деп тану туралы өтінішхатты қарау нәтижелері бойынша шешімдерге шағым жасау мүмкіндігі (ҚПК-нің 415-бабы).
 - Апелляцияны хатпен қайтаруға жол бермеу (ҚПК-нің 423-бабы)
 - Бірінші және апелляциялық сатылардағы сотта тараптар ұсынған қосымша дәлелдемелерді тексерудің нақтылануы (ҚПК-нің 424-бабы).
 - Апелляциялық үкімде апелляциялық шағымның, прокурордың өтінішхатының дәлелдерін міндетті түрде көрсету (ҚПК-нің 443-бабы).
 - Үкімді орындауға байланысты барлық мәселелерді сотталған адамның міндетті түрде қатысуымен қарау (ҚПК-нің 478-бабы).
 - Қолданылатын құқық нормаларына қатысты ғылыми қорытынды алу үшін кассациялық судьяның маманға жүгіну мүмкіндігін сақтау (ҚПК-нің 492-бабы).
 - Адвокатқа қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексерудің ерекшеліктерін белгілейтін ҚПК-нің жаңа 552-2 бабы.
 - Алдын ала тыңдауда дәлелдеме ретінде рұқсат етілгендігін тексеру үшін іс материалдарын жария ету мүмкіндігін сақтау (ҚПК-нің 636-бабы).
 - Алқабилерге кандидаттарды кездейсоқ іріктеу және кандидаттардың тізімдерін қалыптастыру кезінде тараптардың міндетті түрде қатысуын қамтамасыз ету (ҚПК-нің 638-бабы).

3) Адвокаттық қызметтің кепілдіктерін кеңейту жөніндегі адвокатураның ұсыныстары

2023 жылғы 20 маусымда Мәжілістің қарауына депутаттар бастамашы болған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне процестік заңнаманы жетілдіру, адвокаттық қызмет және заң көмегін көрсету, дауларды соттан тыс және сотқа дейін шешу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасы түсті.

Жобада адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде адвокатура әзірлеген кейбір ұсыныстар орын тапты, атап айтқанда:

- Адвокаттардың сұрау салуы бойынша сақтандыру, салық, банктік, медициналық құпияларды, жер тізіліміндегі мәліметтерді,

бағалы қағаздарға құқықтар туралы, байланыс операторларынан, атқарушылық іс жүргізу туралы, мемлекеттік шекарадан өту туралы, зейнетақы шоттары туралы, жылжымайтын мүлікке құқықтар туралы құжаттардың көшірмелері, дербес деректер, қолжетімділігі шектеулі ақпаратты адвокаттарға беру.

- Қылмыстық кодекстің 435-бабының жаңа редакциясы «Адвокаттардың заңды қызметіне кедергі жасау», орын алған зардаптарды есепке алмай, формалды құрамды белгілеп, нақты әрекеттерді тізбелейді.

- Барлық ауыр және аса ауыр қылмыстар туралы істер бойынша алқабилер сотының құзыретін кеңейту және алқабилердің санын 10-нан 12-ге дейін ұлғайту.

- Қорғауға құқығы бар куәгерге мемлекет кепілдік берген заң көмегі (МКБЗК) шеңберінде адвокаттан тегін көмек алу мүмкіндігін беру.

- Адвокаттың мемлекеттік құпияларға қол жеткізуін іс материалдарына қоса берілген қолхатпен ауыстыру.

- Барлық процестік әрекеттері туралы адвокатты алдын ала хабардар ету.

- Қылмыстық-процестік кодексіне адвокатты тінту, тексеру және алу ерекшеліктерін белгілейтін жаңа 256-1 бапты енгізу.

- Арнайы мемлекеттік және құқық қорғау органдарының қызметкерлерін адвокаттық қызметке кедергі келтіргені үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту мүмкіндігін жоққа шығаратын ӘҚБК нормаларының күшін жою.

- ӘҚБК-нің 668-бабы «Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіру» бойынша жауапкершілік туындайтын әрекеттердің тізбесін айтарлықтай кеңейту.

- Тегін заң көмегі көрсетілетін тұлғалар санаттарының тізімін кеңейту.

- Адвокаттың прокурордың келісімінсіз БАҚ-та клиенттің іс бойынша ұстанымын жариялауы, сондай-ақ клиентке қатысты кез келген жалған ақпаратты жоққа шығару мүмкіндігі.

- Адвокаттың қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде және сотқа дейінгі тергеу органдарының үй-жайларында техникалық құралдарды кедергісіз пайдалануы.

- Адвокаттардың жауапкершілігін міндетті сақтандыруды ерікті сақтандыруға ауыстыру.

- Ақпарат қолжетімділігі шектеулі ақпарат ретінде жіктелсе, адвокаттың сұрау салуына жауап беруден бас тарту мүмкіндігін жою.

- Адвокат лицензиясынан айыру туралы іс қозғалған жағдайда оның қызметін тоқтата тұру мүмкіндігін жою.

Бұл ұсыныстардың едәуір бөлігі мемлекеттік органдардың өкілдерінен қолдау таппады, оның ішінде Үкіметтің 2023 жылғы 9 маусымдағы теріс қорытындысын алды. Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстерге өзгерістерге қатысты кейбір түзетулер қазір Мәжілісте қаралып жатқан тиісті кодекстерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу жобаларына берілді, олар да қолдау таппай отыр.

РАА-ның келесі маңызды ұсыныстары жобаға енгізілмеді:

- Өміріне қол сұғушылық ҚК-нің 408-бабы бойынша жазаланатын адамдардың тізбесіне, сондай-ақ адвокатқа қатысты қорқыту немесе күш қолдану әрекеттері ҚК-нің 409-бабы бойынша жазаланатын адамдардың тізбесіне адвокаттарды қосу.

- ҚПК-нің жаңа 106-1 бабы, ол қылмыстық процеске қатысушы басқа адамдардың, бас бостандығынан айыру орындарындағы қызметкерлердің және басқа да мемлекеттік органдар мен ұйымдардың үстінен түскен арыздарды сот тәртібімен қарауды көздейді.

- Қылмыстық қудалау органдарының өз бастамасы бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру деректері бар ақпаратты жариялауына тыйым салу.

- Облыс прокурорымен келісілген қаулы бойынша тергеу судьясының адвокатқа қатысты жасырын тергеу әрекеттерін санкциялауы.

- Адвокат пен клиент арасындағы кездесулердің, соның ішінде бейнеконференция арқылы кездесулердің жеделдігі.

- Адвокатқа жазбаша түрде және құжаттардың көшірмелері түрінде көмек көрсету үшін қажетті кез келген ақпаратты алу.

- Адвокаттың жалға берілген мүлікті сенімге бермеу мүмкіндігі. Қаржы құралдары мен қаржы активтерінен, соның ішінде қор биржасында сатып алынған және инвестициялық мақсатта пайдаланылатын бағалы қағаздардан кіріс алу мүмкіндігі.

- Клиент төлем міндеттемелерін орындамаған жағдайда заң көмегін көрсетуді тоқтату мүмкіндігі.

- Адвокатты құпия ынтымақтастыққа және (немесе) құпия көмекші ретінде қызметке тартуға тыйым салу.

- Іс бойынша адвокаттың құқықтық жағдайын бағалауға қатысты ұсыныс, жеке ұйғарым (қаулы) жасауға тыйым салу.

- Қылмыстық-процестік заңнамасында белгіленген жағдайларды қоспағанда, адвокаттың үйіне немесе үй-жайына кіруге, онда тексеру, тінту немесе басқа да тергеу әрекеттерін жүргізуге тыйым салу.

- Адвокаттарды заң көмегін көрсетуге байланысты қылмыстық немесе әкімшілік жауапкершілікке тартуға тыйым салу, оның ішінде көпшілік алдында мәлімдеме жасағаны үшін.

- Адвокаттың және оның отбасы мүшелерінің өмірін, денсаулығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін, олардың мүлкін мемлекеттің қорғауына болуы.

- Адвокаттық сұрау салу түсінігін нақтылау және оған жауап беру уақытын қысқарту.

- Адвокатты қамауға алу және бұлтартпау шарасын таңдау туралы адвокаттар алқасын хабардар ету.

- Адвокатқа қатысты жедел-іздістіру іс-шараларының, жасырын және басқа да тергеу әрекеттерінің нәтижесінде алынған нақты деректерді пайдалануға жол бермеу.

- Клиенттің келісімімен, сондай-ақ адвокатқа шағым қаралған жағдайларда адвокаттық құпияны жария ету мүмкіндігі.

- Аттестаттау комиссиясының құрамын РАА Төралқасының бекітуі және ондағы адвокаттар санын көбейту.

- Судьялар мен құқық қорғау органдарының қызметкерлері үшін тағылымдамадан өтпей адвокаттық лицензия алу мүмкіндігін жою.

- Лицензияға емтихан тапсыру кезінде әңгімелесу кезеңін енгізу.

- Адвокат лицензиясынан айыру туралы талап арызды тек тәртіптік комиссияның шешімінен кейін және осы шешімге бір мезгілде шағымдану арқылы беру мүмкіндігі.

- Клиенттік келісімде табысты төлемдерге рұқсат беру.

- Кеңес беру және құжаттарды жасау түрінде заң көмегін көрсеткен жағдайларда адвокатпен жасалған шарттың ауызша нысаны.

- Адвокат үшін қызметтік үй-жай болу қажеттілігін жою.

- Адвокаттар алқаларының жалпы жиналысы (конференциясы) жұмысының мәселелерін жетілдіру.

- Лицензиядан айыру үшін негіздердің бір бөлігін алқадан шығаруды пайдалану арқылы адвокаттар алқасының қарамағына беру.

- Адвокаттық кеңселердің қызметін жетілдіру.

- Адвокатураның ішкі актілерін Әділет министрлігімен келісу қажеттілігін алып тастау.

- Адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігі және тәртіптік комиссиялардың қызметі туралы нормаларды жетілдіру.

Жобаны қарау кезінде адвокатура осы түзетулердің қажеттілігін қорғайды. Тиісті ұсыныстар Мәжіліс депутаттарына жолданды.

4) Адвокаттық сұрау салудың қолданылу аясын кеңейту

Парламент Мәжілісінің қарауындағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне процестік заңнаманы жетілдіру, адвокаттық қызмет және заң көмегін көрсету, дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі шешу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасына ақпарат алу құқығын

кеңейтуді ғана емес, сондай-ақ осындай өкілеттіктерді тиісінше пайдалануды регламенттеуді қамтитын медициналық, сақтандыру, нотариаттық және заңмен қорғалатын өзге де құпия түрлеріне қол жеткізу бойынша адвокаттардың құқықтарын кеңейту және ретке келтіру туралы РАА әзірлеген ұсыныстардың үлкен блогы кірді.

Үкіметтің 2023 жылғы 09 маусымдағы қорытындысымен адвокаттардың ақпарат алу құқығын кеңейтуге қолдау көрсетілмеді.

Жобаны қарау барысында Халықаралық істер, қорғаныс және қауіпсіздік комитетінің депутаттары, құқық қорғау блогының өкілдері, сондай-ақ РАА өкілдері болып табылмайтын жекелеген адвокаттар ұсынылған өзгерістер Конституцияның 18-бабының 1-тармағында көзделген азаматтардың конституциялық құқықтарын бұзатынын мәлімдеді. Оған сәйкес әркім жеке өмірге, жеке және отбасылық құпияға, өзінің ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғауға құқылы. Адвокаттардың құпия ақпаратқа қол жеткізу құқығын кеңейтуден бас тартудың дәлелі ретінде адвокаттар өз өкілеттіктерін теріс пайдаланады және алынған ақпаратты заңсыз пайдаланады деген болжамдар бар.

РАА ұсынатын өзгерістер мен толықтырулар азаматтардың қорғалатын құқықтарын бұзуға бағытталмайды. Олардың мақсаты азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейту, сондай-ақ білікті заң көмегін алуға конституциялық құқықты қамтамасыз ету болып табылады.

Адвокаттың заңмен қорғалатын құпияға қол жеткізуі жаңа ұсыныс емес. Ол қазіргі уақытта заңнамада белгілі бір дәрежеде бар.

Адвокат өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде оның құқықтары мен міндеттерін айқындайтын қолданыстағы заңнама шеңберінде әртүрлі мүмкіндіктер мен құралдарды пайдаланады. Адвокаттың білікті заң көмегін көрсетуі-бұл клиенттің бұзылған құқықтарын қорғаудың құқықтық ұстанымын, стратегиясы мен тактикасын, нақты істің жеке ерекшеліктеріне байланысты ақпарат жинау тәсілдерін анықтауға қажетті әр түрлі әрекеттер жиынтығы.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабы 3-тармағының 2) тармақшасына және 35-бабы 8-тармағына сәйкес адвокаттық сұрау салу адвокаттың өз құзыреті шеңберінде мемлекеттік органдарға, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына және заңды тұлғаларға адвокаттық қызметті жүзеге асыру және заң көмегін көрсету үшін қажетті мәліметтерді беру туралы ресми жолданымы болып табылады.

Адвокаттық сұрау институтының негізгі қызметі адвокат клиентке заң көмегін көрсететін нақты іс бойынша білікті заң көмегін көрсету және клиенттің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында

адвокаттың ақпаратты (дәлелдемелерді) жинауы болып табылады. Адвокаттың бұл мәліметтерді басқа мақсатта жинауға құқығы жоқ.

Парламенттің қорғалған құпияны қамтитын мәліметтерді алуға адвокаттардың құқықтарын кеңейту туралы ұсынысы, ең алдымен, Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабының 3-тармағына негізделген. Оған сәйкес әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар.

Адвокат заң көмегін көрсету үшін жеткілікті құқықтар мен өкілеттіктерге ие болған жағдайда ғана заң көмегі білікті болуы мүмкін.

Қорғалған құпияны қамтитын мәліметтерді алуға адвокаттардың құқықтарын кеңейту Конституцияның 18-бабына қайшы келмейді.

Қазақстан Республикасының Конституциялық соты «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» 1999 жылғы 23 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңының 14-бабы 1-1-тармағы 3) тармақшасының Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарау туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2023 жылғы 21 сәуірдегі № 11 нормативтік қаулысының 5-тармағында келесідей көрсетті: «Жеке өмірге қол сұғылмау, өзінің және отбасының құпиясы болу құқығы абсолютті және шектеулерге жатпайтын болып табылмайды».

Адвокаттардың адвокаттық құпияға қол жеткізу аясын кеңейтуге қарсыластар қазіргі уақытта бірқатар нормативтік актілер адвокаттарға мұндай қолжетімділік берілгенін және қалыпты жұмыс істейтінін ескермейді. Сонымен қатар, олар адвокат тек өз клиентіне қатысты мәліметтерді алуға құқылы, ал басқа адамдарға қатысты мәліметтер оған қол жетімді болмауы керек деп талап етеді.

РАА өз ұсыныстарында адвокаттарға жаңа құқық беру туралы емес, оның қолданылу аясын кеңейту және адвокаттық сұрау салудың қолдану тәртібін ретке келтіру туралы айтады.

Адвокатқа құқықтық көмек көрсету барысында оның сенім білдірушісі туралы ғана ақпарат емес, сонымен қатар заң көмегі көрсетілетін іске қатысы бар белгілі бір адамдар, объектілер туралы ақпарат қажет.

Қолданыстағы заңнамада адвокатқа заң бойынша оның клиенттері болып табылмайтын үшінші тұлғаларға қатысты мәліметтерге қол жеткізуге кепілдік берілген мысалдар жеткілікті. Заңдарда адвокат тек клиентке қатысты ақпарат ала алатындығы туралы нұсқаулар жоқ.

Адвокаттық сұрау салу бойынша үшінші тұлғаларға қатысты мәліметтерді алу мүмкіндігі әкімшілік соттарда сот практикасымен расталады.

Адвокаттық сұрау салудың мақсаты адвокаттың клиентіне жалпыға бірдей белгіленген тәртіппен қол жетімді емес, заң көмегін көрсету үшін қажетті мәліметтер мен құжаттарды алу болып табылады.

Бұл мақсат адвокаттың қоғамдық құқық субъектісі ретінде арнайы өкілеттіктерінің болуымен жүзеге асырылады.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33 - бабы 3-тармағының 2-тармақшасына сәйкес адвокат қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет ете отырып барлық мемлекеттік органдардан, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен заңды тұлғалардан адвокаттық қызметті жүзеге асыруға қажетті мәліметтерді сұратуға және алуға құқылы.

Көрсетілген Заңның 33-бабы 3-тармағының 8) тармақшасына сәйкес адвокат қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет ете отырып егер бұл анықтау сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу кезінде, сотта қорғауды немесе өкілдік етуді жүзеге асыру үшін қажет болса, мемлекеттік құпияларды құрайтын, сондай-ақ әскери, коммерциялық, қызметтік және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қамтитын ақпаратпен Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген тәртіппен танысуға құқылы.

Көрсетілген Заңның 35 бабының 8 тармағына сәйкес мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары және заңды тұлғалар адвокаттың заң көмегін көрсетуіне байланысты сұрау салуына он жұмыс күні ішінде жазбаша жауап беруге міндетті. Егер ақпарат қолжетімділігі шектеулі ақпаратқа жатқызылған жағдайда, адвокатқа сұратылып отырған мәліметтерді беруден бас тартылуы мүмкін.

Көрсетілген нормалармен қазіргі уақытта сұрау салушы адресаттардың сұратылған мәліметтерді ұсынудың сөзсіз міндеті белгіленген, егер:

- сұрау заң көмегін көрсетумен байланысты болса;
- мәліметтер адвокаттық қызметті жүзеге асыру үшін қажетті болса;
- мәліметтер сотта өкілдік ету үшін қажет болса;
- мәліметтер қолжетімділігі шектеулі ақпаратқа жатқызылмаған жағдайда.

Мәжілісте қаралатын заң жобасы Адвокаттық қызмет пен заң көмегін жетілдіруге ғана емес, дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі шешуді жақсартуға бағытталған. Адвокаттық сұрау салу соттардағы істер мен даулардың санын азайтуға, сондай-ақ оларды тезірек және жан-жақты қарауға ықпал етеді.

Адвокаттың қорғалатын құпияны қамтитын мәліметтерді сотқа дейінгі іс жүргізу немесе сот талқылауы шеңберінде сот арқылы өзінің дәлелдемелік базасы үшін талап етуі – соттарға өзіне тән емес функцияларды жүктейді. Сот сот төрелігін жүзеге асыруы, ал адвокат пен прокурор оның дәлелдерін ұсыну қажет.

Қазіргі уақытта заңмен қорғалатын құпияға, оның ішінде үшінші тұлғаларға қатысты мәліметтерге заңсыз қол жеткізгені немесе

пайдаланғаны үшін адвокатты жауапқа тартудың бірде-бір жағдайы белгілі емес.

Маңызды ақпаратпен жұмыс істеу тәуекелдерін ескере отырып, РАА бейінді заңда адвокат алынған мәліметтер мен құжаттарды заң көмегін көрсету жөніндегі кәсіби міндеттерді орындау мақсатында ғана пайдалануы тиіс және оларды заң көмегін көрсетуге қатысы жоқ мақсаттарда пайдалануға құқылы емес екенін ескертуді ұсынды. Бұл ретте адвокат өзіне белгілі болған мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді сақтау үшін барлық қажетті шараларды қабылдауға, оның ішінде оны рұқсатсыз кіруден қорғауға міндетті болады.

Осыған байланысты РАА Парламент Мәжілісінде адвокаттардың заңмен қорғалатын құпияны құрайтын мәліметтерді алу құқығын кеңейту және адвокаттық сауалдың құқықтық мәртебесін күшейту жөніндегі ұсыныстарды талап етуді жалғастыруда.

2023 жылғы қарашада қабылданған ресми ұстанымда РАА көрсетілген негіздемелерді атап өтті. Сондай-ақ ағымдағы жағдаймен салыстырғанда адвокаттық сұрау салудың қолданылу аясын қысқартатын қосымша шектеулерді қабылдау қандай да бір қажеттілікпен негізделмегеніне және білікті заң көмегін көрсету тетіктерін жақсарту мақсаттарына қайшы келетініне назар аударды.

3. Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының құқықтық ұстанымдары

2023 жылы Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты әркімнің білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығына қатысты және Конституциялық Соттың бірқатар нормативтік қаулыларында көрініс тапқан бірқатар мәселелерді қарады.

РАА Конституциялық соттың жұмысына қатысып, аталған мәселелер бойынша адвокаттар мен олардың клиенттерінің мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған өз ұстанымдарын жолдады және конституциялық іс жүргізуге қатысты.

1) Сотталған адамға адвокаттың көмегін пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету

Конституциялық Соттың 2023 жылғы 25 қыркүйектегі № 29-НҚ нормативтік қаулысымен әрбір адамның білікті заң көмегін алу құқығын іске асыруға қатысты ҚПК-нің 482-бабының бірінші бөлігінің бірінші сөйлемі Конституцияға сәйкес емес деп танылды.

Конституциялық Сот үкімді орындау сатысында қорғаушының сотталған адамның мүддесіне өтініш білдіру жөніндегі іс жүргізу

құқығы шектелетініне назар аударды. ҚПК-нің 476-бабында белгіленген үкімді орындау кезінде соттың қарауына жататын 26 мәселенің тізбесінде 12 мәселені қарауға, оның қорғаушысы емес, сотталғанның өзі ғана бастамашылық жасай алады.

Конституциялық Сот осыған байланысты сотталған адам үкім заңды күшіне енгеннен кейін қылмыстық процестің әртүрлі сатылары шеңберінде алуына болатын білікті заң көмегінің көлеміне көзқарастардағы мұндай саралауға объективті және ақылға қонымды негіздеме жоқ, қылмыстық процесс қағидаттарына сәйкес келмейді, Республиканың басқа да заңдарына қайшы келеді және Конституциямен кепілдік берілген білікті заң көмегін алу құқығын бұзуға алғышарттар жасайды деп атап өтті.

Конституциялық Сот, адвокаттық қызмет туралы заңнан бөлек, басқа нормативтік құқықтық актілерде заң көмегін көрсету ерекшеліктерін белгілеу құқықтық процестің ерекшелігі ескеріле отырып, осындай көмек көрсететін адамдардың қызметі үшін ерекше жағдайлардың жасалуын білдіруі мүмкін, бірақ заң көмегінің көлемін, түрлері мен тәсілдері қысқартылмауға тиіс деп есептейді. Сотталған адамның үкімді орындау сатысында өзінің құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін шағым беру бөлігінде адвокаттың қызметтерін пайдалану мүмкіндігінің болмауы қылмыстық процестің ерекшелігі ретінде есептелмейді, өйткені ол Конституциямен кепілдік берілген және Республиканың басқа да заңдарында белгіленген заң көмегінің көлемін едәуір шектейді. Осыған байланысты Конституциялық Сот жазаны орындайтын мекеменің немесе органның әрекетіне (әрекетсіздігіне) және шешіміне шағым жасау құқығының сотталған адамға тиесілі болуы оның адвокаттық қызмет туралы заңда белгіленген тәртіппен заң көмегін алу және қорғалу құқығын жоққа шығармайды деп пайымдайды.

2) Қорғалуға құқығы бар куә мәртебесінің белгісіздігін жою

Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының 2023 жылғы 22 мамырдағы № 15-НҚ нормативтік қаулысымен ҚПК-нің 217-бабының үшінші бөлігі Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес деп танылды. Бірақ сонымен бірге Қазақстан Республикасының Үкіметіне қорғалуға құқығы бар куәға заң көмегін алу үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін заңнаманы жетілдіруге бағытталған заң жобасын Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісіне енгізу ұсынылды.

Қазіргі уақытта заң шығарушы қорғалуға құқығы бар куәні мемлекет кепілдік берген заң көмегін алуға құқығы бар адамдардың тізіміне енгізілмегенін Конституциялық Сот атап өтті. Сонымен бірге, ҚПК-де оның өз бетінше немесе өзінің туыстары не сенім білдірген адамдары арқылы адвокатты қорғаушы ретінде шақыру және оның қатысуымен айғақтар беру құқығы көзделеді.

Конституциялық Сот адамнан күдікті ретінде немесе қорғалуға құқығы бар куә ретінде жауап алу негіздерінің нақты аражігінің жоқ екенін, бұл процеске аталған қатысушылардың құқықтық мәртебесіндегі айырмашылықтарға байланысты жауап алынатын адамның құқықтарына нұқсан келтіруге алып келуі мүмкін екенін атап өтті. Айғақтарды сақтауға қою рәсімі де айғақтарды сақтауға қою кезінде сот отырысына қатысу құқығы берілген қорғаушының өкілеттігін бекітетін нормамен сәйкес келмейді.

3) Ұйқамақтағы адамды адвокаттың көмегін кедергісіз пайдалану мүмкіндігімен қамтамасыз ету

Қазақстан Республикасы Конституциялық Соты 2023 жылғы 11 сәуірдегі № 9 Нормативтік қаулысында соттар ұйқамақ кезінде көзделген жеке не тұтастай қолданатын шектеулер тұтқындалған адамның және оның қорғаушысының Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік берілген құқықтарының оның ішінде сот арқылы қорғалу және білікті заң көмегін алу құқықтарын сақталуын қамтамасыз етуге тиіс.

Конституциялық Сот ұйқамақ жағдайларында Конституцияның 13-бабының 3-тармағында бекітілген құқық тиісті адамның білікті заңгерлердің кәсіби көмегін пайдалану мүмкіндігін көздейтінін атап өтті. Бұл Негізгі Заңда бекітілген сот арқылы қорғалу құқығын және сот төрелігі қағидаттарын іске асырумен тығыз байланысты.

Сонымен қатар, қаулыда Конституция адвокаттарға жеке тұлғаларға да, заңды тұлғаларға да – білікті заң көмегін көрсету жөніндегі, ал мемлекетке әркімнің осындай көмекке конституциялық құқығын қамтамасыз ету жөніндегі ерекше міндетті жүктейтіні жайында аталып өткен.

4. Адвокаттық қызметті қосымша реттеу әрекеттері

1) Қаржы мониторингі саласындағы адвокаттардың қызметін реттеу

2023 жылы РАА жоғары қоғамдық қауіпті және жылыстату қылмыстық мәмілелерінің жаһандық салдарын түсіне отырып, Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру (жылыстату) тәуекелдерін және терроризмді қаржыландыру және жаппай қырып-жою қаруын (КЖ/ТҚҚ) тарату тәуекелдерін Ұлттық бағалаудан өту кезінде Қазақстан Республикасының жоғары көрсеткіштерді алуына жәрдемдесуге дайын екенін білдіріп, Қазақстан Республикасының ақшаны жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға (КЖ/ТҚҚ)

қарсы іс-қимыл саласындағы сапа мен талаптарға сәйкестігін өзара бағалау рәсіміне қатысты.

Халықаралық сарапшылар дайындаған өзара бағалау туралы есепке сәйкес адвокаттар үшін ҚЖ/ТҚҚ саласындағы тәуекелдердің көрсеткіші төмен.

Бұл ретте іс жүзінде адвокаттардың Қазақстан Республикасы Қаржылық мониторинг агенттігі (ҚМА) күдікті операциялар туралы хабарламалар жіберу қажеттілігі туындаған жағдайлардың жоқтығы атап өтілді.

Бұл адвокаттардың негізінен қаржылық мониторинг нормаларымен реттелетін салаға қатысы жоқ екенін көрсетеді.

Сонымен қатар, ҚМА бұйрығымен ҚЖ/ТҚҚ саласындағы заңнаманы білуге оқыту және міндетті тестілеуден өту туралы талаптар қабылданды. ҚМА пікірінше, адвокаттар аудиторлармен, нотариустармен, бухгалтерлермен, банкірлермен, сақтандырушылармен және риэлторлармен бірге осы бұйрықтың шеңберінде қаралады.

Талаптарға сәйкес тренингті сертификатталған жаттықтырушылардан өту керек. Алғашқы міндетті тестілеуден 2023 жылғы 26 тамызға дейін «Мемлекеттік қызметтің персоналын басқару ұлттық орталығы» АҚ-да өту және одан әрі үш жыл сайын күмәнді мәмілелерді анықтау бойынша білімдерін растау қажет болды.

РАА бұл мәселе бойынша адвокаттық мамандықтың тәуелсіздігін қамтамасыз ету осы мәселеде де сақталуы тиіс деген қағидатты ұстанымын білдірді.

Осыған байланысты РАА аталған міндетті тестілеуге жататын мамандар қатарынан адвокаттарды алып тастау бойынша жұмыс жүргізді. РАА аумақтық адвокаттар алқалары базасында адвокаттардың біліктілігін арттыру бағдарламасына оқытуды енгізу туралы шешім қабылдады.

РАА Төралқасының 2023 жылғы 31 шілдедегі шешімімен ҚЖ/ТҚҚ туралы заңның қолданыстағы нормаларына, халықаралық стандарттарға және қаржы емес сектор субъектілері үшін белгіленген ҚМА талаптарына сәйкес әзірленген адвокаттарды ішкі бақылаудың жаңа Қағидалары бекітілді.

ҚЖ/ТҚҚ мәселелері бойынша адвокаттарды даярлау және оқыту бағдарламасы осы Қағидалардың құрамына енгізілді.

ҚЖ/ТҚҚ мәселелері бойынша адвокаттарға арналған РАА әдістемелік ұсынымдары РАА Төралқасының 2023 жылғы 30 қаңтардағы шешімімен бекітілді және 2023 жылғы 31 шілдедегі шешіммен едәуір толықтырылды.

РАА ҚМА-ға адвокаттарды Қаржылық мониторинг субъектілерін тестілеу процесінен шығару туралы негіздемелер мен ұсыныстармен

бірнеше ресми өтініш жіберді. Бастапқыда РАА-ның өтініштері бойынша ҚМА адвокаттарды міндетті тестілеуге жататын субъектілер тізімінен шығаруға негіз жоқ екенін хабарлады. Сондай-ақ, егер РАА-ның ұстанымы қолдау таппаса, сот тәртібімен адвокаттарға қатысты ҚМА бұйрығының қолданылуына дау айту жоспарланды.

2023 жылы РАА аумақтық алқалармен бірлесіп, барлық алқалардың адвокаттарын қамтитын, қаржы мониторингі саласындағы адвокаттардың қызметі мәселелері бойынша 6 вебинар өткізді.

РАА ұстанымы Президент Әкімшілігі мен Әділет министрлігіне жеткізілді. 2023 жылдың тамызы мен қыркүйегінде ҚМА басшылығымен бірнеше жұмыс кездесулері өтті. Нәтижесінде адвокаттық лицензияны алу кезінде кешенді тестілеуге күмәнді операцияларды анықтау үшін заңнаманы білу сұрақтарын қосу туралы шешім қабылданды. Жүргізілген жұмыс нәтижесінде ҚМА, егер адвокат «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының 3-бабы 1-тармағының 7) тармақшасында көзделген қызметті жүзеге асырмаса, оның «Мемлекеттік қызметтің персоналын басқару ұлттық орталығы» АҚ-да тестілеуден өтуге міндетті емес екенін ресми мойындады.

2) Кәсіби біліктіліктерді растау

Парламент Мәжілісінің қарауына, адвокаттардың мүдделеріне қатысты өзгерістерді қамтитын, «Кәсіптік біліктілік туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы енгізілді. Кәсіптер тізілімі мемлекетпен реттелетін және реттелмейтін кәсіптерге бөлінетіні туралы ақпарат пайда болды. Реттелетіндер үшін қызметкерлерді міндетті сертификаттау қажет болады және бұл талаптар адвокаттарға қолданылады.

Заң жобасы ұсынылған редакцияда қабылданған және адвокат кәсібі кәсіптер тізіліміне енгізілген жағдайда, адвокаттар бейіндік заңда белгіленген міндетті кәсіптік рұқсат беру рәсімдерінен басқа Ұлттық Кәсіпкерлер Палатасы аккредиттеуі тиіс біліктілікті тану орталықтарында біліктілікті танудың тағы бір қосымша рәсімінен өтуі тиіс деген қауіп туындады. Мұндай тәртіп салалық заңға және заң мамандығын реттеудің халықаралық принциптеріне толық қайшы келді.

РАА бейіндік заңнаманың халықаралық стандарттары мен нормаларына сілтеме жасай отырып, кәсіби стандарттарды әзірлеу және бекіту, сондай-ақ адвокатураның өзінен басқа органдардың біліктілігін растау заң көмегін көрсететін тұлғалардың тәуелсіздік қағидатына қайшы келетіндігін негіздеді.

РАА адвокаттар «Кәсіптік біліктілік туралы» Заңның күші қолданылатын субъектілер бола алмайды деп талап етті.

Бұл ұстаным Мәжіліс депутаттарымен қабылданды. 2023 жылғы 4 шілдеде қабылданған «Кәсіптік біліктілік туралы» Заңның 15-бабында егер белгілі бір кәсіп түрін жүзеге асыруға үміткер адамдарға қатысты кәсіптік қызметті жүзеге асырудың міндетті шарты болып табылатын реттеу ерекшеліктері өзге де заңдарда белгіленсе, кәсіптік біліктілікті міндетті негізде тану көрсетілген заңдарға сәйкес жүзеге асырылады деп көрсетілген. Кәсіптік біліктілікті міндетті негізде тану лицензиялау, аттестаттау, сертификаттау, жеке тұлғалар қызметінің басталғаны туралы хабардар ету, тестілеу, біліктілік емтихандарын өткізу арқылы және заңдарда белгіленген өзге де тәсілдермен жүргізіледі.

4 бөлім. Көрсетілетін заң көмегінің сапасы

1. Мемлекет кепілдік беретін заң көмегі проблемалары (МКБЗК)

Адвокаттарға заңда көзделген жағдайларда тегін көмекті қоса алғанда, халыққа білікті заң көмегін көрсету жөніндегі конституциялық міндет жүктелген.

2023 жылы 202362 азамат адвокаттардан мемлекет кепілдік беретін заң көмегін алды.

Бұл салада азаматтарға көрсетілетін көмектің сапасына теріс әсер ететін бірқатар проблемалар ұзақ уақыт бойы сақталып келеді. Оның ішінде мыналар:

- адвокаттың жалақысының жеткіліксіз деңгейі;
- орындалған жұмыс уақытын есептеудің әділетсіз механизмі;
- төлем мөлшерін анықтау кезінде адвокаттың судьяға және оның іс жүргізу қарсыласына тәуелділігі.

Республикалық адвокаттар алқасы түрлі алаңдарда осы саладағы проблемалық мәселелерді бірнеше рет көтерді.

2023 жылғы 23 мамырда азаматтардың білікті заң көмегіне конституциялық құқығын іске асырудың жай-күйі мен перспективаларына арналған Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің Заңнама және сот-құқықтық реформа комитетінің көшпелі отырысында сөз сөйлеген РАА төрағасы кезекті рет мыналардың қажеттілігін атап өтті:

- мемлекет тарапынан қаржыландыруды ұлғайту жолымен МКБЗК жүйесіне қатысатын адвокаттардың еңбекақы мөлшерін ұлғайту;

- барлық жағдайларда міндетті түрде бір сағатқа дейін дөңгелектей отырып адвокаттардың еңбегін минуттық есептеу практикасынан көшу;

- азаматтардың әлеуметтік қорғалмаған санаттарын қосу арқылы тегін заң көмегін алуға құқығы бар адамдар тобын кеңейту және адвокаттың қатысуы міндетті болып табылатын азаматтардың қатысуымен істер санаттарын белгілеу.

Бұдан әрі бұл проблема 2023 жылғы 6 қазанда «Мықты адвокатура – құқықтық мемлекеттің тірегі» VII Қазақстандық Халықаралық адвокаттар форумында көтерілді.

Түрлі алаңдарда талқылауға, әзірленген ұсыныстарға, Республикалық алқаның мемлекеттік органдарға көптеген өтініштеріне және ол дайындаған шешімдерге және кейбір қол жеткізілген уағдаластықтарға қарамастан, МКБЗК проблемаларының басым көпшілігі әзірге шешілмеген күйінде қалып отыр.

Қылмыстық-атқару кодексінің (ҚАК) 10-бабының тәртібімен білікті заң көмегін алуға өтініш білдірген, жазаны орындайтын мекемелерде ұсталатын сотталғандарға адвокаттардың баруы әлі де республикалық бюджет қаражаты есебінен төленбейді. Осы бапқа сәйкес сотталғандар білікті заң көмегін, оның ішінде МКБЗК шеңберінде консультациялар, анықтамалар, құқықтық сипаттағы құжаттарды жасау түрінде, сондай-ақ соттардың үкімдері мен қаулыларын орындау барысында ұсынылатын құжаттарды дайындау кезінде және т.б. алуға құқылы. Алайда, қолданыстағы Қағидалардың 2-тармағында ҚАК-нің 10-бабының тәртібімен МКБЗК-ке ақы төлеу көзделмеген.

Сондай-ақ, 2023 жыл ішінде қорғауға құқығы бар куәгерлерге көрсетілетін МКБЗК төлеу мәселесі шешілмеген күйінде қалды, дегенмен, осы куәгерді адвокаттың тегін көмегіне құқығы бар адамдардың тізбесіне енгізу туралы РАА ұсынысын Әділет министрлігі жалпылай қолдады.

Адвокаттың іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын тұлғаларға уақытты есепке алу және МКБЗК төлеу мәселелеріне тәуелділігі жойылған жоқ.

2023 жыл ішінде төлем саласындағы қазіргі проблемаларға жаңалары қосылды. Адвокаттарға орындалған жұмыс үшін ақы алу мүмкіндігін растау үшін МКБЗК көрсету орнында өзінің қатысуын фотовидеофиксациялау туралы талаптар түсе бастады.

1) МКБЗК бағдарламасының төмен төлем тарифтері және жеткіліксіз қаржыландырылуы

МКБЗК қатысатын адвокаттардың төмен табысының себебі ұзақ уақыт бойы өзгермеген жұмыс ақысының төмен ставкалары болып табылады.

2023 жылдың соңындағы жағдай бойынша МКБЗК жүйесіне 2339 адвокат тартылды. 2023 жылы МКБЗК-ке республикалық бюджетте 2 719 506 мың теңге қарастырылды.

2023 жылғы 30 маусымда Әділет министрлігі мемлекет кепілдік берген заң көмегіне ақы төлеудің және құқықтық консультация беруге, қорғауға және өкілдік етуге, сондай-ақ татуластыру рәсімдерін жүргізуге байланысты шығыстарды өтеудің жаңа мөлшерін бекітті.

Бұл ретте МКБЗК негізгі төлем ставкаларының мөлшері Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 желтоқсандағы қаулысымен бекітілген бұрын қолданыста болған мөлшерлермен салыстырғанда өзгеріссіз қалды.

2023 жылғы 6 қазанда VII Қазақстандық халықаралық адвокаттар форумында сөйлеген сөзінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының әкімшілік істер жөніндегі сот алқасының төрағасы А.С. Тукиев МКБЗК институты көмектің мазмұнына қатысты ғана емес, сонымен қатар түсіндіру, көрсету, төлеу тәртібі, әдістері мен төлем мөлшері тұрғысынан да қайта қарауды талап ететінін атап өтті. Ол сондай-ақ бұл мәселені реттейтін заң актілері жауаптан гөрі көбірек сұрақтар қалдыратынын атап өтті. Сонымен қатар, ол әсіресе жұмыс мәртебесі мен адвокаттың өзі қорғайтын адамның мүдделерін қорғаудағы атқаратын рөлінің көлемін ескере отырып, МКБЗК шеңберіндегі жұмыс үшін мардымсыз төлемге наразылығын білдірді.

Қазақстан Республикасының Әділет вице-министрі А. К. Муканова осы форумда сөйлеген сөзінде МКБЗК бойынша төлемді арттыру мәселесі бірнеше мәртеге қайта қаралатынын растады, өйткені қазіргі сомалар ешқандай сынды көтермейді. Ол Әділет министрлігі қайта қарауға кірісіп, тұжырымдамалық тәсілдерді әзірлегенін хабарлады.

Әділет министрлігі төлем тарифін ұлғайтуды көздейтін бұйрықтың жобасын әзірлеу бойынша жұмыс жүргізіп жатқанын, сондай-ақ ол мүдделі мемлекеттік органдарға (Қаржы министрлігі, Ұлттық экономика министрлігі) келісу үшін жіберілетінін хабарлады.

Дөңгелектеу бөлігінде 1 сағат және 2 сағатқа дейін түзетулер енгізу жоспарлануда, бұл ретте 1,5 сағат аралықты алып тастау қаралуда.

Алайда, осы уақытқа дейін өзгерістер енгізілген жоқ.

2) МКБЗК саласындағы проблемаларды аралық шешу

РАА-ның ұзақ жүйелі жұмысының нәтижесінде МКБЗК шеңберінде адвокаттардың еңбегіне ақы төлеу жүйесінде алғашқы өзгерістер байқалды. 2023 жылғы 2 маусымда Мемлекет кепілдік берген заң көмегіне ақы төлеудің қолданыстағы ережелеріне өзгерістер енгізілді.

Қабылданған түзетулерге сәйкес адвокаттың тергеу әрекеттеріне немесе сот отырыстарына қатысу уақыты бірінші минуттан бастап бірінші сағат шегінде сағаттық мөлшерлемен есептеледі. Егер адвокат бір сағаттан артық көмек көрсетсе, онда екінші сағатты есептеу отыз минутқа бөлінген сағаттық мөлшерлеме бойынша есептеледі.

Маңызды өзгерістер адвокаттың іс жүргізу және тергеу әрекеттеріне қатысуының бірінші және екінші сағатына қатысты болып отыр.

Осы дөңгелектеудің арқасында Әділет министрлігінің есептеулері бойынша МКБЗК бюджеті шамамен 200 млн. теңгеге өсті.

РАА бұл МКБЗК жүйесінде адвокаттардың еңбекақысын арттыру жолындағы алғашқы қадам ретінде ғана қарастырылуы тиіс деп есептейді.

Бұл жаңашылдықтың прогрессивтілігіне қарамастан, РАА осы мемлекеттік бағдарламаға түбегейлі реформа жүргізілуін талап етуді жалғастыруда. Адвокаттар күнделікті орындайтын, көбінесе олардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін жоғары интеллектуалды осындай жұмыс лайықты және әділ төленуі керек.

Парламент мәжілісінде қаралып отырған адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы заңнамасына өзгерістер енгізу туралы заң жобасы шеңберінде РАА МКБЗК-ін алуға құқығы бар адамдар тобын кеңейту туралы ұсыныстар енгізді, оған тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен адамдар, адам ұрлау және әртүрлі пайдалану түрлерінің құрбандары, төтенше жағдай енгізу үшін негіз болған мән-жайлар нәтижесінде зардап шеккен адамдар, мүгедектігі бар адамдар, сондай-ақ қорғауға құқығы бар куәгерлер енгізілді. Бұл ұсыныстар депутаттар мен Әділет министрлігі тарапынан алдын ала келісілді.

Сондай-ақ, МКБЗК төлемін кешіктіріп төлеу мәселесін шешу қажет, бұған мынадай шаралар қабылдау қажет:

1) МКБЗК төлеуді кешіктіру фактілеріне жол бермеу мақсатында МКБЗК төлеу үшін өтініштерді қолмен өндеуді болдырмауды автоматтандыру немесе Әділет департаменттерінде штат санын көбейту арқылы шешу;

2) аумақтық әділет органының адвокаттардың төлем туралы өтініштерін тексеру мерзімін заңнамалық нақтылау (адвокаттың өтініштері келіп түскен сәттен бастап 3 жұмыс күнінен аспайтын уақытта).

«Е-Заң көмегі» енгізу кезінде адвокаттар МКБЗК төлемін санаулы күндер ішінде алатыны айтылды.

Іс жүзінде адвокаттар бірнеше айлар бойы төлем ала алмай келеді, өйткені адвокаттардың өтініштерін тексеруді аумақтық әділет органдары сонымен қатар кадрлардың жетіспеушілігі себебінен кешіктіреді, көбінесе барлық тексерулерді бір қызметкер жүргізеді.

Бұл проблема жаппай орын алуда, МКБЗК шеңберінде төлемнің кешігуі туралы көптеген шағымдар келіп түсуде, адвокаттар МКБЗК келісімдерін бұзу ниеттерін білдіруде.

Бұдан басқа, МКБЗК-не қатысушы адвокаттар қолданыстағы төлем ережелерінде адвокаттардың қатысуының кейбір кезеңдері бойынша МКБЗК-нің реттелмегендігіне және/немесе кемшіліктерге назар аударуда.

Мәселен, қолданыстағы редакцияда тек қылмыстық, азаматтық және әкімшілік істердің материалдарымен танысу уақыты төленуге жататындығы көрсетілген, ал **мұндай төлемдердің мөлшері көрсетілмеген**, оның алдыңғы ережелерден айырмашылығы, ол қолданыстан шыққан ережелерде мыналар белгіленген болатын:

1. Алдын ала тергеу немесе анықтау не әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс барысында қылмыстық істің материалдарымен танысқаны үшін ақы төлеуге жататын уақытты істің күрделілігін ескере отырып, тиісті орган айқындайды. Бұл ретте қылмыстық іс материалдарының бір томын зерделеу үшін ең аз сағат саны үш сағаттан, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс - бір сағаттан кем болмауы тиіс.

Тиісті органның іс-әрекетіне шағым жасау үшін қажетті уақытты адвокат істің күрделілігін ескере отырып айқындайды және екі сағаттан кем болмауы тиіс.

2. Егер адвокат бұл іс бойынша алдын ала тергеуге немесе анықтауға қатыспаса не әкімшілік құқық бұзушылық туралы істің немесе азаматтық істің материалдарымен, сондай-ақ сот отырысының хаттамасымен сотқа дейінгі дайындық барысында қылмыстық істің материалдарымен танысқаны үшін ақы төлеуге жататын уақытты істің күрделілігін ескере отырып судья айқындайды. Бұл ретте қылмыстық іс материалдарының бір томын зерделеу үшін ең аз уақыт үш сағаттан, азаматтық іс немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс - бір сағаттан кем болмауы, сот отырысының хаттамасымен танысу және оған ескертулер жасау үшін - екі сағаттан кем болмауы тиіс.

3. Қылмыстық істің күрделілігін айқындау кезінде қылмыстық істің соттылығы, яғни облыстық және оларға теңестірілген соттардың (республика астанасының қалалық соты, республикалық маңызы бар қалалардың қалалық соттары, мамандандырылған сот - Қазақстан Республикасы Әскерлерінің әскери соты) бірінші сатыдағы қылмыстық

істерді қарауы, іс материалдарының көлемі, қылмыстардың саны мен ауырлығы, айыпталушылардың саны ескеріледі.

МКБЗК-нің қолданыстағы төлем ережелеріндегі осындай олқылықтардың нәтижесінде тергеу органдары мен судьялар істің күрделілігіне, іс материалдарының көлеміне, қылмыстардың саны мен ауырлығына және айыпталушылардың санына қарамастан, адвокаттардың іс материалдарымен танысуға жұмсаған уақытының мөлшерін өз қалауы бойынша (көбінесе біржақты) анықтайды, осылайша адвокаттардың лайықты және әділ төлем жасау құқығы бұзылады.

3) Zan Komegi жүйесін жетілдіру бойынша (бұдан әрі - Zan Komegi, ZK).

«Zan Komegi» АЖ заң көмегінің бірыңғай ақпараттық жүйесі болып табылады, оны адвокаттар негізінен МКБЗК көрсету шеңберінде пайдаланады.

2023 жылғы 4 қаңтарда РАА мен «Ұлттық ақпараттық технологиялар» АҚ («ҰАТ» АҚ) арасында жасалған, адвокаттар тарапынан ақы төлеу қажеттігін көздейтін шарт бұзылды. Бұдан әрі адвокаттардың ақпараттық жүйені пайдаланғаны үшін төлем жүргізілмейді.

Бұл ретте ақпараттық жүйе арқылы МКБЗК көрсетуді ұйымдастыру «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заң шеңберіндегі тәртіппен жалғасатын болады, өйткені жүйе Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Мемлекеттік балансына қабылданды.

Қазіргі уақытта тағайындауларды бөлу, МКБЗК шеңберінде адвокаттардың жұмысын есепке алу және оған ақы төлеу процесі «Zan Komegi» АЖ-н пайдалана отырып жүргізіледі.

Өткен жылдың желтоқсан айының соңында ZK жүйесіне адвокаттың жекелеген іс-әрекеттерін оның іс жүргізу іс-әрекеті өтетін жерге келуі мен кетуін фотофиксациялау арқылы растау бойынша жаңа функция енгізілді. Уақытты есепке алу адвокаттың ZK жүйесіне фотосурет пен орналасқан жерін жүктеу арқылы келуін тіркеген сәттен басталады. Тергеу әрекеттері аяқталғаннан кейін адвокат өзінің кетуін фотофиксациямен және орналасқан жерімен тіркеуі керек.

МКБЗК қатысушылары жаңа функциямен келіспейді, өйткені адвокаттың келуі мен кетуін тіркеуі оған құжаттарды сканерлеуге арналған жоғары техникалық параметрлері бар және жады картасының үлкен көлемі бар смартфон ұстауға қосымша жүктеме түсіреді. Сапалы интернет байланысының болуы, сондай-ақ смартфонды құқық қорғау органдарының ғимаратына, тергеу изоляторларына және т. б. кедергісіз әкелу мәселесі өзекті болып қала береді.

2023 жылы Астана қаласы Әділет департаменті мен адвокаттардың қатысуымен өткен дөңгелек үстел отырысында «ҰАТ» АҚ ЗК жүйесінде фотофиксация және орналасқан жерімен тіркеу функционалын көрсетті. Адвокаттар бұл функционалмен келіспейтінін айтты, содан кейін адвокаттардың пікірлері мен тілектерін ескере отырып, осы функцияны әзірлеу және енгізу бойынша жұмыс тобын құру туралы шешім қабылданды. Алайда, аталған функция адвокаттардың пікірінсіз енгізілді.

Сонымен қатар, ЗК жүйесін әзірлеушілер ұзақ уақыт бойы өзекті мәселелерді шеше алмай келеді, мысалы:

- қылмыстардың немесе теріс қылықтардың ауырлық дәрежесін қайта саралау кезінде таңдау функционалының болмауы және осыған байланысты ӘД адвокатқа төлем туралы электрондық қаулыларды кейін қайтаруы. Қаулыны қайтарғаннан кейін адвокат қылмыстық процесті жүргізетін органнан заң көмегіне ақы төлеу туралы қаулыны қағаз түрінде шығаруды қайта сұрауы керек.

- ЗК жүйесінде электрондық іспен танысу үшін адвокатқа рұқсат беру, барлық тергеушілер мұндай рұқсат бермейді;

- істің барлық санаттары бойынша, соның ішінде ауыр және аса ауыр, тіпті іс қағаз түрінде қаралса да, ЗК жүйесі арқылы адвокаттардың толық электрондық тағайындалуының болмауы;

- ЗК мобильді қосымшасында орындалған жұмыстар актілеріне қол қою функциясы іске асырылмаған;

- ЗК жүйесінің «Төрелік» жүйесімен интеграциясы іске асырылмаған. ЗК жүйесінен тыс болған кезде соттардан келетін тағайындауларды бөлу процесі.

- адвокаттарды тағайындауда ЗК жүйесін айналып өту фактілері бар. РАА адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде бейіндік заңға өзгерістер енгізу туралы ұсыныстар әзірледі, оған сәйкес МКБЗК қатысу үшін адвокатты таңдау жүйедегі техникалық іркілістерге, сондай-ақ интернет желісіне қол жеткізуге байланысты жағдайларды қоспағанда, барлық жағдайларда заң көмегінің бірыңғай ақпараттық жүйесінің көмегімен жүзеге асырылуы тиіс. Қылмыстық процесті жүргізетін органдар, соттар немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілеттік берілген органдар (лауазымды адамдар) тарапынан нақты адвокаттың тағайындалуына ықпал етуге кез келген іс-әрекеттерді болдырмау.

Бұл ұсынысты депутаттар әлі қолдамады және Мәжілісте қаралып жатқан жобаға енгізілмеді.

2. Адвокат кәсібіне қабылдау

1) Адвокат мәртебесіне үміткерлердің тағылымдамадан өтуі

2023 жылы аумақтық алқаларға тағылымдамадан өтуге рұқсат беру туралы барлығы 745 өтініш түсті.

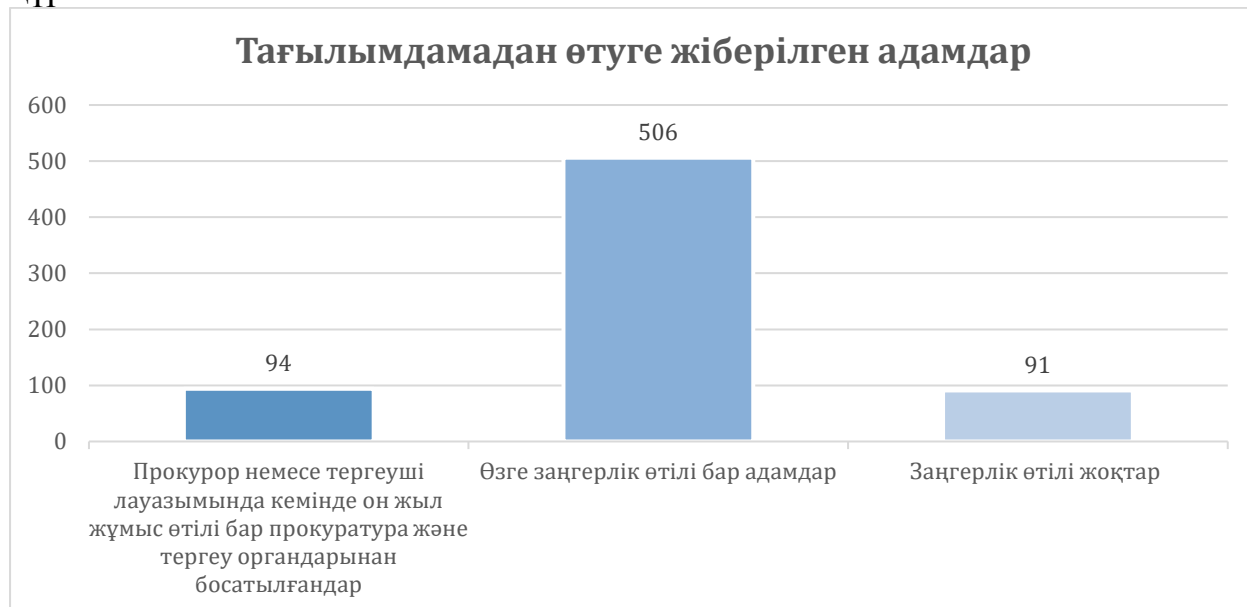
Тағылымдамаға 691 адам жіберілді, оларды келесі топтарға бөлуге болады:

Прокурор немесе тергеуші лауазымында кемінде 10 жыл жұмыс өтілі бар прокуратура және тергеу органдарынан босатылғандар – 13,6%.

Өзге заңгерлік өтілі бар адамдар – 73,2%.

Заңгерлік өтілі жоқтар – 13,1%.

Диаграмма. Тағылымдамадан өтуге жіберілген адамдардың құрамы.

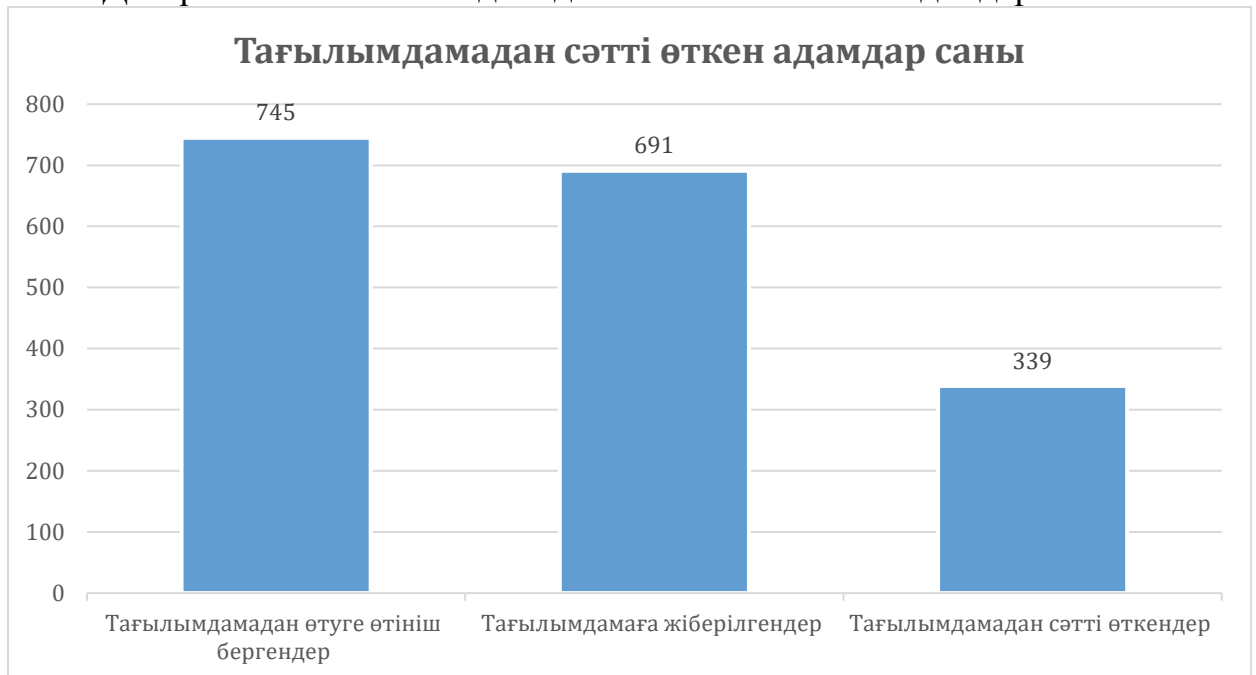
Республика бойынша барлығы 339 адам тағылымдамадан сәтті өтті.

Тағылымдамадан өтуге өтініш бергендер – 745.

Тағылымдамаға жіберілгендер – 691.

Тағылымдамадан сәтті өткендер – 339.

Диаграмма. Тағылымдамадан сәтті өткен адамдар саны.

Осылайша, бастапқыда адвокат болуға ниет білдірген адамдардың ішінен тек 45% ғана тағылымдаманы сәтті аяқтайды.

2023 жылғы 3 сәуірде Адвокаттардың тағылымдамадан өту тәртібі туралы Ережеге бірқатар өзгерістер енгізілді, олардың қажеттілігі қолданыстағы тәжірибенің жетілмегендігінен туындады. Түзетулерді қабылдаудың негізгі мақсаты үміткерлердің білім деңгейі мен дағдыларын арттыру болды.

Осы өзгерістер арқылы:

- тағылымдамадан өту мерзімін және оны қысқарту мүмкіндігін анықтау мәселелері нақтыланды;
- тағылымдама материалдарына қойылатын талаптар және оларды төралқа отырысында қарау тәртібі белгіленді;
- тағылымдама сапасын арттыру үшін тағылымдама нәтижелері туралы шешім қабылдау кезінде алқа төралқасының отырысында тағылымдамадан өтушімен әңгімелесу рәсімі енгізілді;
- тағылымдаманың практикалық бөлігінің сұрақтар тізімі нақтыланды.

Бұдан басқа, РАА әзірлеген «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 38-бабына өзгерістер жобасы адвокаттар алқасы төралқасының тағылымдама материалдарын қарау кезінде тағылымдамадан өтушінің беделін тексеру және тыңдау рәсімін бекіту туралы ұсынысты қамтиды.

2) Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау

2023 жылғы 26 мамырда Қазақстан Республикасы Әділет министрінің және Қазақстан Республикасы цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің м.а. «Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің кәсіби қызметпен айналысу құқығына үміткер адамдарды аттестаттаудан өткізу және біліктілік беру жөніндегі мемлекеттік қызметтерін автоматтандырылған режимде көрсету бойынша пилоттық жобасын іске қосу туралы» бірлескен бұйрығы қабылданды.

Осы бұйрықпен Астана, Шымкент қалаларында және Түркістан облысында 2023 жылғы 31 желтоқсанға дейін мемлекеттік қызмет персоналы бойынша бірыңғай автоматтандырылған деректер базасының (ақпараттық жүйенің) тестілеу рәсімдерін және үздіксіз жұмыс істеуін техникалық қамтамасыз ету жөніндегі оператор базасында автоматтандырылған режимде «адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттаудан өткізу» мемлекеттік қызмет көрсету бойынша пилоттық жоба іске қосылды.

Кейінірек бұл бұйрыққа оның қолданысын барлық облыстарға, республикалық маңызы бар қалаларға және Астанаға дейін кеңейтетін, сондай-ақ оның қолданылу мерзімін 2024 жылғы 30 маусымға дейін ұзартатын өзгерістер енгізілді.

Пилоттық жобаға сәйкес аттестаттауды көрсетілетін қызметті беруші құжаттарды тіркеген күннен бастап 10 жұмыс күні ішінде жүргізеді.

Аттестаттау екі кезеңнен тұрады:

1. Қазақстан Республикасының заңнамасын білуге арналған кешенді компьютерлік тестілеу (100 сұрақ).
2. Практикалық дағдылардың тиісті деңгейін тексеруге компьютерлік тестілеу (12 сұрақтан 3 ситуациялық тапсырма).

Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде РАА «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңға өзгерістер әзірледі, олар адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау рәсімін жетілдіруге бағытталған.

Жобада аттестаттау комиссиясының құрамына кіретін адвокаттар санын үштен төртке дейін көбейту ұсынылды. Бұл ретте адвокаттардың бірі комиссияның мүшесі болуға тиіс. Сондай-ақ үміткердің коммуникативтік және кәсіби дағдылары мен қасиеттерін айқындау мақсатында аттестаттауды комиссия мүшелерімен әңгімелесу кезеңімен толықтыру ұсынылды.

Алайда, жоғарыда аталған пилоттық жоба аясында аттестаттауды толығымен компьютерлік форматқа ауыстыруға байланысты

адвокатураның мамандыққа қол жеткізу процесіне әсерін кеңейту мүмкіндігі барынша азайды.

Сондай-ақ, РАА қаралып отырған жоба шеңберінде бұрынғы судьялар, прокуратура және тергеу органдарының қызметкерлері үшін аттестаттаудан өтуден босатуды заңнан алып тастауды ұсынды.

Осы ұсынысты ағымдағы сәтте уәкілетті орган ішінара қолдады.

3. Адвокаттардың біліктілігін арттыру, кезекті аттестаттау

1) Біліктілікті арттыру

Адвокат қолданыстағы стандарттарға сәйкес кемінде үш жылда бір рет өз біліктілігін арттыруға міндетті, бұл ретте оған жұмсалған сағаттардың жалпы саны жиырмадан кем болмауы тиіс. Бұл талап дәлелсіз себеппен жүйелі түрде бұзылған жағдайда адвокат лицензиядан айырылуы мүмкін.

Есепті кезеңде барлығы адвокаттар біліктілікті арттыру жөніндегі іс шараларға шамамен 4438 рет қатысты.

Біліктілікті арттырудың негізгі тәсілі аумақтық алқалар мен Республикалық адвокаттар алқасы ұйымдастырған біліктілікті арттыру курстарына қатысу болып табылады.

2023 жылдың 4 қыркүйегінде РАА Төралқасы адвокаттардың біліктілігін арттырудың қолданыстағы тәртібіне өзгерістер енгізді:

- аумақтық адвокаттар алқаларының, жоғары оқу орындарының, білім беру және өзге де мекемелер мен ұйымдардың, оқытушылар мен жаттықтырушылардың біліктілігін арттыру орталықтарын аккредиттеу рәсімін нақтылайды;
- біліктілікті арттыру нысандарының тізбесін нақтылайды;
- қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға), терроризмді қаржыландыруға және жаппай қырып-жою қаруын таратуды қаржыландыруға қарсы іс-қимыл саласында адвокаттарды даярлау және оқыту мәселелері біліктілікті арттыру бағдарламаларының тізбесіне енгізіледі.

2023 жылы РАА мемлекеттік органдар алдында Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл саласында адвокаттарды оқытуды адвокатура әзірлеген бағдарламалар бойынша адвокатураның өзі жүргізуі тиіс деген ұстанымды қорғай алды.

2) Кезекті аттестаттау

Жалпы ереже бойынша адвокаттар әр бес жыл сайын кезекті аттестаттаудан өтеді.

Аттестаттау комиссиясы «аттестатталмаған» деген шешім қабылдаған адвокат бойынша адвокаттық қызметпен айналысуға арналған лицензиясының қолданылуын тоқтату туралы лицензиарға өтінішхат бере отырып, ол адвокаттар алқасынан шығарылады.

2023 жылы кезекті аттестаттау процесі арқылы 631 адвокат өтті. Адвокаттардың басым көпшілігі кезекті аттестаттаудан сәтті өтіп жүр.

Диаграмма. Кезекті аттестаттау нәтижелері.

2023 жылы РАА мемлекеттік органдар алдында Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл саласындағы адвокаттардың білімін тексеру, сондай-ақ адвокаттардың кәсіби біліктілігін тану адвокатураның ішкі ережелеріне сәйкес кезекті аттестаттау шеңберінде жүргізілуі тиіс деген ұстанымды қорғай алды.

4. Адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігі

1) Адвокатураның тәртіптік органдарының шешімдерінің статистикасы

Аумақтық алқалар жанындағы тәртіптік комиссиялардың, сондай-ақ Республикалық адвокаттар алқасы жанындағы жоғары тәртіптік органның құрамына алты адвокат, әділет органдары ұсынған қоғамның үш өкілі және отставкадағы екі судья кіреді.

Адвокатураның тәртіптік комиссиясында төрағаның орынбасары Жоғарғы Соттың отставкадағы судьясы болып табылады.

2023 жылдағы адвокатураның жай-күйі мен азаматтардың құқықтары және бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

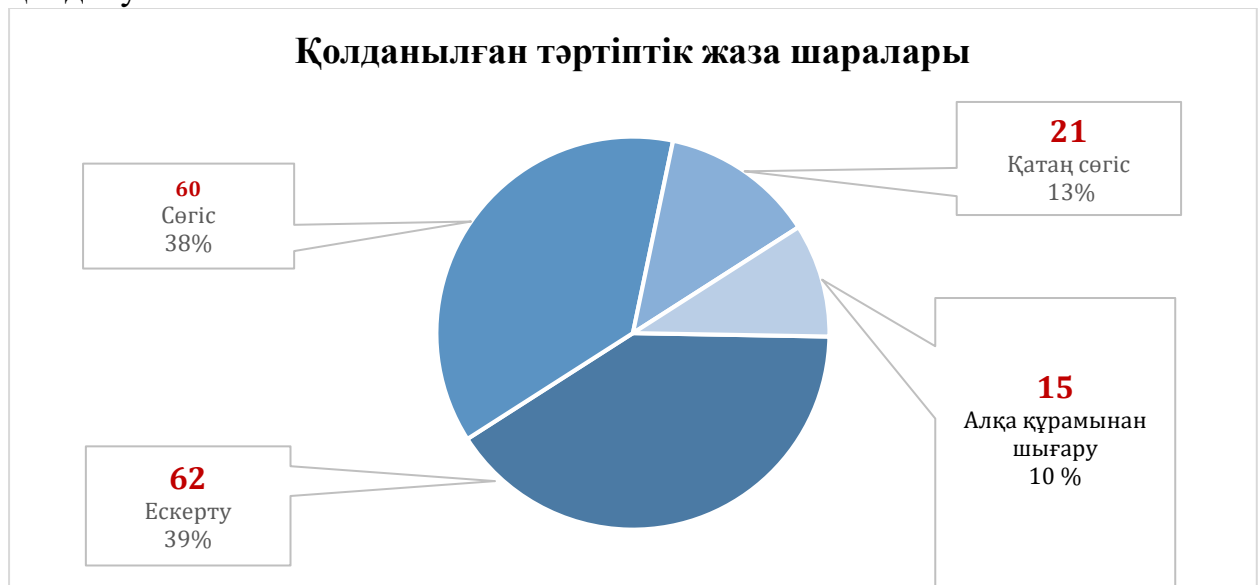
Осылайша, тәртіптік істерді қарау кезінде қоғамдық бақылау функциясы жүзеге асырылады, бұл негізделген және әділ шешім қабылдауға әкеледі.

2023 жылы Қазақстан Республикасында 158 адвокатқа қатысты тәртіптік жаза қолданылды (соның ішінде Республикалық адвокаттар алқасы жанындағы Тәртіптік комиссияның адвокаттар ұйымдарының басқару органдарының мүшелеріне қатысты шешімдері).

Олардың ішінен:

- ескерту – 62;
- сөгіс – 60;
- қатаң сөгіс – 21;
- алқа құрамынан шығару – 15.

Диаграмма. Адвокаттарға қатысты тәртіптік жаза шараларын қолдану.

Бұл ретте адвокаттардың тәртіптік комиссияларының шешімдерінің 20% бойынша Республикалық адвокаттар алқасының тәртіптік органына шағым жасалды.

Олардың ішінен:

- адвокаттардың тәртіптік комиссиясы шешімінің күші жойылды – 15;
- өзгеріссіз қалдырылды - 12;
- тәртіптік өндіріс тоқтатылды – 12;
- қараусыз қалдырылды - 1.

Диаграмма. Адвокатураның тәртіптік комиссиясының шағым жасалған тәртіптік жазалар бойынша шешімдері.

Жалпы республика бойынша 16 адвокатқа қатысты шектен тыс шара қолдану – адвокаттық алқадан шығару туралы шешім шығарылды (РАА Тәртіптік комиссиясы аумақтық алқалар жанындағы тәртіптік комиссиялардың шешімдерін қайта қарауды ескере отырып).

Тәртіптік органдар адвокаттардың келесідей бұзушылықтарына төзбеушілік танытады:

- іске заңсыз қатысу, келісімшарттың және төлем туралы қаржылық құжаттың ресімделуіне қатысты бұзушылықтар;
- алқаның басқарушы органдарының өз өкілеттіктерін асыра пайдалануы;
- Адвокатураның тәртіптік комиссиясының шешімдерін орындамауы.

РАА Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 72, 73-баптарына тәртіптік комиссиялардың қызметін жетілдіруге бағытталған түзетулер әзірледі.

Ұсыныстар мыналарды қамтиды:

- адвокаттық лицензиядан айыру туралы талап арызды тәртіптік комиссияның шешімінен кейін ғана және осы шешімге бір мезгілде шағымдану арқылы беру мүмкіндігі;
- адвокаттарға қатысты шығарылған соттар мен құқық қорғау органдарының жеке ұйғарымдарын, қаулылары мен ұсыныстарын міндетті түрде тек тәртіптік комиссиялардың қарауы;
- тәртіптік жауапкершілікке тартудың ескіру мерзімін тоқтата тұру және қалпына келтіру мәселелері;
- аумақтық және республикалық тәртіптік комиссиялардың қызметін реттейтін қайталанатын нормаларды жою;

- адвокатураның тәртіптік комиссиясының аумақтық тәртіптік комиссиялардың шешімдерінің күшін жою және өзгерту жөніндегі өкілеттіктерін және оның нұсқауларының адвокаттар алқасы үшін міндетті сипатын көрсету;
- адвокатураның тәртіптік комиссиясының шешімдерін қабылдау және оларға шағымдану тәртібін реттеу.

2) Әділет министрлігінің бастамасы бойынша адвокаттардың лицензияларының қолданысын тоқтату және олардың қолданысын тоқтата тұру

Адвокаттың Қазақстан Республикасының заңнамасын, заң көмегін көрсету қағидаттарын, Адвокаттардың кәсіби этика кодексін өрескел немесе бірнеше рет бұзуына байланысты Әділет министрлігі лицензияның қолданысын тоқтату туралы талап қоюға құқылы.

Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде РАА әзірлеген бейімді заңға түзетулер жобасында адвокаттың заңды, заң көмегін көрсету принциптері немесе Адвокаттардың кәсіби этика кодексін өрескел немесе бірнеше рет бұзуы салдарынан лицензиядан айыру туралы талап арыз берілгенге дейін осы мәселе бойынша шешімді тәртіптік комиссия қабылдауы тиіс. Тәртіптік комиссиялар қисынды мерзімде шешім қабылдамаса, лицензиар лицензиядан айыру туралы талап қоя алады. Тәртіптік комиссия адвокатты адвокаттар алқасынан шығармау туралы шешім қабылдаған, ал онымен лицензиар келіспеген жағдайда, әділет органы, тәртіптік комиссияның шешімін есепке алмай талап-арыз бермей, осындай шешімге сот тәртібімен дау айтуға міндетті.

РАА бейімді Заңға өзгертулер жобасына лицензиядан айыру туралы талап арызды келесі жағдайлардың біреуінде ғана беру мүмкіндігін бекітетін ережелерді енгізді:

1) егер Заңның 72-бабының 2-тармағында көзделген мерзімдерде адвокаттардың тәртіптік комиссиясы немесе адвокатураның тәртіптік комиссиясы адвокатқа қатысты тиісті тәртіптік істі қарамаса;

2) аумақтық әділет органының Заңның 60-бабының 1-тармағының оы баптың 2) және 3), 3-1) 3-2-тармақшаларында көзделген мәселелер бойынша тәртіптік комиссияның шешіміне дау айту туралы талап-арызын қанағаттандырған сот шешімі заңды күшіне енген кезде.

Осылайша, даулы мәселе сотқа жеткенге дейін оны екі адвокаттық тәртіптік комиссиясы инстанциясы қарауы керек, бұл адвокаттық қоғамдастық бұл мәселені жан-жақты қарайтынын көрсетеді.

Парламент Сенаты жұмыс тобында РАА ұсыныстарын талқылау барысында бұл ұсыныстың ұтымдылығы атап өтілді.

3) Адвокаттарды жеке қаулылар (ұйғарымдар) негізінде жауапкершілікке тарту

Адвокатқа қатысты тәртіптік істі қозғауға сот шығарған жеке қаулы (ұйғарым) себеп болуы мүмкін.

2023 жылы барлығы 52 жеке сот қаулысы (ұйғарымы) түсіп, оның 29-ы бойынша тәртіптік іс қозғалған.

Жеке қаулылар мен ұйғарымдар сот актілері болып табылады. Алайда, олар шығарылған кезде толыққанды сот талқылауы оның барлық өзіне тән элементтерімен: тараптардың және процеске басқа да қатысушылардың түсініктемелерін тыңдау, іс материалдарымен танысу және дәлелдемелерді зерттеу жөніндегі басқа да әрекеттермен жүргізілмейді.

Бұл ретте, сот актісінің тұжырымдамасы адвокатураның тәртіптік органдарын істі қарау нәтижелері бойынша негіздердің болмауына байланысты іс жүргізуді тоқтатуға мүмкіндігін қалдырмай, адвокатты жауапқа тартуға міндеттейді.

Осылайша, адвокат заң бұзушылық жасағаны үшін алдын ала кінәлі деп танылады. Адвокаттың өз мүддесін қорғаудың жалғыз қолжетімді құралы тек қана сот актісіне шағымдану болып қалады.

Тәртіптік комиссиялардың құрамына кандидатураларын Әділет министрлігі ұсынған қоғам өкілдерінің, сондай-ақ отставкадағы судьялардың кіруі адвокаттарға өз әріптестерінің тарапынан басымдық таныту қаупін жояды.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 8-бабына сәйкес заң көмегін көрсету шараларын таңдау клиенттің мүдделерін негізге алуға тиіс.

Егер бұл Қазақстан Республикасының заңдарында көзделсе, заң көмегін көрсетудің шектері мен шаралары заң көмегін көрсететін тұлғаның қалауы бойынша айқындалады және шектеледі (осы Заңның 11-бабы).

Адвокаттардың кәсіби этика кодексінің 12-тармағына сәйкес адвокат өзінің кәсіби қызметінде клиент мүдделерінің өзінің немесе басқа тұлғалардың мүдделерінен басымдылығын ескеруге міндетті. Адвокат, өзі жасаған құжаттардағы мәліметтердің дұрыстығы үшін, егер бұл мәліметтерді оған клиент ұсынған болса, жауапты бола алмайды. Адвокат, егер ол туралы білмесе, жалған мәліметтер бар құжаттардың мазмұны үшін де жауапты бола алмайды.

Осылайша, бұндай жағдай бейімді заңмен және кәсіби этика нормаларымен реттелген.

Адвокаттардың рөлі туралы негізгі қағидалардың 20-тармағына сәйкес адвокаттар соттың, трибуналдың немесе өзге де заңды немесе әкімшілік органның алдында сотқа жазбаша ұсынымдар немесе сот алдында ауызша мәлімдемелер немесе өздерінің кәсіби міндеттерін

орындау кезінде адалдықпен жасалған тиісті мәлімдемелерге қатысты азаматтық және қылмыстық иммунитетке ие болады.

Осы ұстанымды негізге ала отырып, РАА барлық процестік кодекстерге түзетулер әзірледі, оған сәйкес адвокатқа қатысты шығарылған жеке қаулыда немесе ұйғарымда сот тек тиісті адвокаттар алқасының назарын адвокат жасаған заң және (немесе) кәсіби этика бұзушылықтарға аудару керек. Соттың мұндай қаулысы немесе ұйғарымы адвокаттар алқасының тиісті тәртіптік комиссиясының қарауы үшін міндетті болуы тиіс, оның нәтижелері бойынша белгіленген тәртіппен адвокатқа тәртіптік жауапкершілік шараларын қолдану үшін негіздердің болуы немесе болмауы туралы шешім қабылдануға тиіс.

Бұл ұсыныстарды қазіргі уақытта заң жобасын әзірлеушілер қабылдаған жоқ. РАА оларды Парламент Мәжілісінің сот-құқықтық реформа бойынша заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу жобасы қарау бойынша жұмыс тобында көтеруді жоспарлап отыр.

4) Соттардың тәртіптік комиссиялардың адвокаттарды алқа құрамынан шығару туралы шешімдерінің күшін жоюы

2023 жылы адвокаттар алқасынан шығару бойынша 16 адвокатқа қатысты төтенше шара қолданылды. Адвокаттар бұл шешімдерге сотқа шағымданып, кейіннен тәртіптік органдардың кейбір шешімдері жойылады.

Адвокаттарды адвокаттар алқасынан шығару туралы 16 шешімнің 3-не шағым жасалып, сот оларды қанағаттандырмады.

Қорытындылар

Жоғарыда келтірілген талдау адвокатураның көптеген бағыттағы белсенді ұстанымының арқасында 2023 жылы адвокаттардың мәртебесін арттыру және олардың құқықтары мен кепілдіктерінің аясын кеңейту бойынша қадамдар жасалғанын көрсетеді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Президентінің күшті және тәуелсіз адвокатура құру жөніндегі, сондай-ақ адвокаттардың жұмысына кедергі келтіретін заңсыз әрекеттерді тоқтату қажеттігі туралы тапсырмаларының бәрі бірдей мемлекеттік органдар тарапынан 2023 жылда қолдау таппады.

Азаматтық қоғам институттары жүйесінде адвокатураның мәртебесін арттыруға байланысты негізінен келесі мәселелер шешілді:

Кәсіби мереке – Адвокатура күні белгіленді.

Адвокатура мемлекеттік органдардың (Мәжілісте, Жоғарғы Сот Кеңесінде және Жоғарғы Сот Кеңесінің біліктілік комиссиясында өкілдік етеді) жұмысына қатысуға қол жеткізіп, оны жалғастыруда.

Адвокатура өзінің мүдделерін қозғайтын жобалар мен мәселелер бойынша барлық маңызды жұмыс топтарына қатысуға шақырылады, адвокатура ұсыныстары сұралады және қаралады.

Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты әркімнің білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығына қатысты бірқатар мәселелерді қарады, және олар бірнеше нормативтік қаулыларға көрсетілді.

Адвокаттық қызметті одан әрі реттеу әрекеттеріне тосқауыл қойылды:

Мемлекеттік білімді тексеру орталығында адвокаттар үшін ҚЖ/ТҚҚ саласындағы тестілеуді енгізу.

Біліктілікті тану орталықтарында адвокаттардың біліктілігін танудың қосымша процедурасын енгізу.

Дамыту жолында белгілі бір қадамдар жасалды, алайда мынадай мәселелер бойынша проблемаларды шешуге қол жеткізілмеді:

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңға өзгерістер мен толықтырулар жобасында Адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде адвокатура әзірлеген ұсыныстардың айтарлықтай бөлігі орын тапты, сонымен бірге, халықаралық стандарттарға, шетелдік

тәжірибеге негізделген және тәжірибеде расталған ұсыныстар енгізілмей, Үкімет тарапынан теріс қорытынды алынды.

Адвокаттарды өзі қорғайтын адамға кіру проблемалары әлі де орын алуда: тергеу изоляторларының толуы, кездесу бөлмелерінің шектеулі саны, қорғайтын адамды басқа аумақтардағы тергеу изоляторларына ауыстыру, үлкен кезектер, қорғайтын адамға кірудің күрделі процедурасы.

Адвокаттың заттарын және адвокаттық құжаттаманы тексеру, заттарды шешу, рентген-аппараттардың көмегімен тексеру талаптары, қорғайтын адаммен кездесулердің құпиялылығын бұзу, адвокаттардың өзі қорғайтын адамға кездесулеріне арналған тергеу кабинеттерінде бейнекамералардың болуы, адвокаттың өзі қорғайтын адаммен сөйлесу мазмұнын тыңдау мүмкіндігі, жеке кабинеттердің болмауы түріндегі кедергілер сақталуда.

Құқық қорғау органдарының, уақытша ұстау изоляторларының және тергеу изоляторларының ғимараттарында адвокаттарға техникалық құралдарды алып жүруге және пайдалануға негізсіз тыйым салу фактілері кең таралған, нәтижесінде іс материалдарымен танысу және олардың көшірмелерін алу мүмкіндігінің жоқтығы.

Мемлекеттік органдар мен мемлекеттік ұйымдардың адвокаттық сауалдарға жауап беру тәртібін бұзу арқылы заңды қызметке кедергі жасау жағдайлары орын алып келеді.

Адвокаттардың құқықтарын бұзатын басқа да көптеген әрекеттер үшін әкімшілік жауапкершіліктің жоқтығы сақталуда.

Адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті қарастыратын Қылмыстық кодекстің 435-бабы жұмыс істемейді.

«e-Otinish» порталы арқылы адвокаттардың жүгінулерімен жұмыс істеу кезінде проблемалар туындайды, оның ішінде басқа жүйелермен интеграцияның болмауы, белгіленген мерзімдердің сақталмауы және қылмыстық істер бойынша адвокаттардың өтініштерінің мәртебесінің анықталмағандығы.

Мемлекет кепілдік берген заң көмегі саласында проблемалар сақталуда (адвокатқа төленетін сыйақының жеткіліксіз деңгейі, орындалған жұмыс уақытын есептеудің әділетсіз механизмі, адвокаттың судьяға және өзінің процестік қарсыласына төлем мөлшерін анықтаудағы тәуелділігі).

Қазіргі уақытта келесі проблемалардың шешімі табылған жоқ:

Адвокаттарды заң көмегін көрсету үшін сот ғимараттары мен құқық қорғау органдарына кіргізбеу тұрақты жағдайлар.

Адвокаттарға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді негізсіз тіркеу, адвокаттарды заңсыз ұстау жағдайлары.

Адвокаттарға қатысты заңсыз жасырын тергеу әрекеттер, олардың барысында адвокаттық құпия болып табылатын адвокаттар мен олардың өздері қорғайтын адамдар арасындағы әңгімелесулер жазылуы, бұл әңгімелесулердің мазмұнының ашылуы, және мұндай тергеу әрекеттерінің нәтижелері жарамсыз дәлелдеме ретінде танылмауы.

Заң көмегін көрсетуге байланысты өздеріне белгілі болған ақпаратты алу мақсатында адвокаттардан жауап алудың заңсыз тәжірибесі.

Адвокатқа мемлекеттік құпияларға бір рет қаралып жатқан нақты қылмыстық іс шеңберінде ғана рұқсат берудің қолданыстағы тәртібінің сақталуы.

Адвокаттардың заңмен қорғалатын басқа құпияларға қол жеткізу құқықтарын шектеу.

«Zan Komegi» АЖ функционалдық мүмкіндіктерінің жеткіліксіздігі, ол адвокатураны цифрландыру үшін жағдай жасамайды.

Адвокаттардың кәсіби құқықтарының бұзылуы проблемасына жеткіліксіз назар аудару және осы бұзушылықтармен күресу бойынша түбегейлі шараларды қолданбау.

Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің 2023 жыл бойына көптеген бастамаларға қолдау көрсеткенін айта отырып, РАА адвокатураны дамытудың негізгі мәселелері бойынша кейбір мемлекеттік органдар тарапынан жеткілікті әрекеттер болмағанын атап өтуге мәжбүр. Қабылданған қадамдар кей жағдайда орын алған проблемаларды шешу үшін жеткіліксіз болды, ал кей бағыттарда жаңа проблемалар туындады.